

Tutu Lucas

Mixteco de Ixtayutla

Las ilustraciones de Jim Padgett son propiedad de
©Sweet Publishing (<http://sweetpublishing.com>),
y son usadas bajo la licencia
Atribución-CompartirIgual 3.0 No portada (CC BY-SA 3.0)
<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.es>

Licencia Creative Commons
(Reconocimiento-NoComercial-SinObraDerivada 4.0 Unported)

- Compartir — Usted es libre de copiar, distribuir y comunicar públicamente la obra.
- Reconocimiento — Debe reconocer los créditos de la obra.
- No comercial — No puede utilizar esta obra para fines comerciales.
- Sin obras derivadas — No se puede alterar, transformar o generar una obra derivada.

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.es>

Primera edición
Tutu Lucas
Mixteco de Ixtayutla
vmj 22-015 1C

Aclaraciones

Ta nuu tutu i'ya iyo uu ta'an tu'un cha-ndyaa chi'in letra tuun ta nuu ita lo'o tye'en “*”. Ta tandi'i tu'un kaa takuan yi'i-chi nuu glosario ndyaa nuu kuandi'i tutu, ta ka'an-chi naa chukuu kuñi-chi ka'an-chi. Yukuan tatu ndye'un tu'un ***ángel** kuvi nandukun tu'un yukuan tichi glosario nuu kuandi'i tutu, ta tye'en ka'an-chi:

ángel: Ángel kuvi nuu cha-tyaku isava'a Ndyoo tyi kuu-chi musu-ra ta kundyaka-chi tu'un-ra nuu ñayivi. Ta kuvi tuu-chi tañi ku'va kaa ñayivi.

Tutu Lucas

I'ya vachi tu'un iso induku Lucas ku'va ta ityaa-ra tutu i'ya

1 ¹Ta kua'a loko ñayivi induku ku'va naka'an tu'un cha-ikuu nuu ndyaa-ndi. ²Ta inaka'an-chi tañi ku'va isaña'a ñayivi indye'e cha-ikuu kuandya nuu ikicha'a tu'un, ta suu-chi sakoto tu'un Ndyoo chii ñayivi. ³Ta vii induku tuku yú'ú ku'va tandi'i cha-ikuu kuandya nuu ikicha'a tu'un. Ta yukuan ta'an iñi tyái tutu i'ya chiun, racha'nu Teófilo, ⁴tyi takuan ta koto va'un cha-ndaa cha-inaka'an-chi nuun.

I'ya vachi tu'un nuu kuakoo se'e Zacarías nañi Juan

⁵Ta kivi ndyakaña'a *rey* Herodes tandi'i ñuu iyo nuu ñu'u ñuu Judea, ta ichiyo minuu sútú nañi Zacarías. Ta satyiñu-ra kuenda ñayivi kuvi sútú tata Abías. Ta tata Aarón kuvi ñasi'i-ra nañi Elisabet. ⁶Ta ndu'uvi ta'an-chi kuvi ñayivi ndoo ndyachika ityi nuu Ndyoo, ta sa'a-chi tandi'i tu'un ka'an Sutumañi-yo ta tu'un saki'ityi-ra. ⁷Ta ña-ichikoo se'e-chi tyi ña'a numa kuvi Elisabet, ta ndu'uvi ta'an-chi cha'nu loko.

⁸⁻⁹Ta minuu cha'a ita'an-chi chii Zacarías kuasa'a-ra tyiñu cha-kuu-ra sútú. Ta itava-chi ku'va tañi tu'va sútú sa'a, ta ita'an-chi chii Zacarías ki'vi-ra tichi veñu'u ka'nu Jerusalén tyi kuka'mi-ra *ñu'ma vixi. ¹⁰Ta ku'va kayu *ñu'ma vixi, ta ndyaa tandi'i ñayivi inataka chata ve'e, ta ka'an-chi chi'in Ndyoo. ¹¹Ta yukuan ituu nuu *ángel Sutumañi-yo nuu Zacarías, ta iñi-ra ityi kua'a kaja nuu kayu *ñu'ma vixi. ¹²Ta íyò loko ikuñi-ra indye'e-ra chii *ángel, ta iyu'u loko-ra.

¹³Yukuan ta ika'an *ángel chii-ra, ta katyi-ra:

—Mayu'un Zacarías tyi ichiñiso'o Ndyoo tu'un ichikon chii-ra. Ta kuakoo minuu se'e Elisabet ñasi'un, ta Juan kuasakunañun

chii-ra. ¹⁴Ta sii loko kuakuñun, ta kua'a loko ñayivi kuakusii iñi nakaku-ra, ¹⁵tyi kuakuu-ra minuu ra-ka'nu loko ityi nuu Sutumañi-yo. Ta ña-kuako'o-ra vinu ta ñi-ndixi, ta kuakutu Tatyi Ii Ndyoo chii-ra kuandya kivi yi'i-ra tichi ma'a-ra. ¹⁶Ta chakatyi-ra ta kua'a loko ñayivi *Israel kuanachinu iñi chii Sutumañi-yo Ndyoo-chi. ¹⁷Ta ku'va cha-kumañi-ka kichi Sutumañi-yo, ta kuakundyaka-ra tu'un ityi nuu-ka chi'in tundyee iñi tañi ku'va ichiyo chii Elías. Ta kuasanduvii-ra iñi sutu chi'in se'e, ta kuasa'a-ra tyi kuandu'uvi iñi ñayivi ña-chinu iñi chii Ndyoo, ta kuanaki'in-chi tu'un va'a ka'an ñayivi ndoo ndyachika tyi takuan ta kuantu tu'va-chi chii Sutumañi-yo kivi kuakichi-ra.

¹⁸Yukuan ta ika'an Zacarías chii *ángel, ta katyi-ra:

—¿Iso kaa kuvi koto va'í tyi kuachinu tu'un ika'un tyi chacha'ní ta chacha'nu tuku ñasi'í?

¹⁹Ta inaka'an *ángel, ta katyi-ra:

—Yú'ú nañi Gabriel, ta ndyaí chi'in Ndyoo, ta maa-ra ityanda'a chií tyi ka'ín tu'un va'a i'ya chi'un. ²⁰Ta vityin kuanduñi'un, ta ña-kuakuu-ka ka'un kuandya ku'va cha-chinu tu'un ka'ín chi'un i'ya tyi maun ña-ichinu iñi cha-ka'ín. Ta kuachinu tu'un i'ya nachaa kivi.

²¹Ta ndatu ñayivi chii Zacarías chata veñu'u, ta chika iñi-chi tyi na'a loko yi'i-ra. ²²Ta ku'va iketa-ra, ta ña-kuvi-ka ka'an-ra. Yukuan ta ikutuñi iñi-chi tyi iyo cha-indye'e-ra tichi veñu'u. Ta ka'an-ra chi'in ku'va saña'a nda'a-ra tyi induñi'i-ra.

23 Ta kivi indii tyiñu sa'a Zacarías veñu'u, yukuan ta kuanu'u-ra. 24 Ta ña-kua'a kivi ikuu, ta inañi'i ñasi'i-ra Elisabet lee. Ta u'un yoo ichindyaa-ke ve'e, ta ña-ichikanuu-ke, ta katyi-ke:

25 —Indye'e Sutumañi-yo chií, ta isa'a-ra takuan chi'ín, ta ikindyaa-ra cha-chika'an nuí.

I'ya vachi tu'un nuu ikaku Jesús

26 Ta cha'iñu yoo yi'i se'e Elisabet, ta icha'an **ángel* Gabriel ñuu Nazaret nuu ñu'u ñuu Galilea, isa'a Ndyoo. 27 Ta ichaa-ra nuu ndyaa ña'a yoko nañi María, ta chandyaa tu'un cha-kuatanda'a-ke chi'in nuu ra-nañi José. Ta tata David kuu-ra. 28 Ta ikuyatyin **ángel* nuu ndyaa-ke, ta katyi-ra chii-ke:

—¡Nakumi chiun María! Iyo tumañi iñi Sutumañi-yo sikun, ta maa-ra ndyaa chi'un.

29 Ta íyò loko ikuñi-ke ichiñiso'o-ke tu'un ika'an-ra, ta chika iñi-ke naku ika'an-ra takuan chi'in-ke. 30 Yukuan ta ika'an **ángel*, ta katyi-ra:

—Mayu'un, María tyi iñi'un tumañi iñi Ndyoo. 31 Ta kuanañi'un minuu lee, ta nakaku-ra, ta kuasakunañun chii-ra Jesús. 32 Ta kuakuu-ra minuu ra-ka'nu loko, ta kuakunañi-ra Se'e Ndyoo Cha-iyo-ka Tundye'e Iñi, ta kuasakuu Ndyoo Sutumañi-yo *rey* chii-ra, ta kuakundyakaña'a-ra nuu ichindyakaña'a tata-ra David. 33 Ta kuakundyakaña'a-ra chii tata Jacob iso kua'an ñayíví, ta ña-kuandi'i cha-kundyakaña'a-ra chii-chi.^a

34 Yukuan ta indukutu'un María chii **ángel*, ta katyi-ke:

—¿Iso kivi chinu tu'un ka'un takuan chií, ta kumañi-ka koté nuu rayii?

35 Ta inaka'an **ángel*, ta katyi-ra:

—Kuanuu Tatyí Ii sikun, ta tundye'e iñi Ndyoo Cha-iyo-ka Tundye'e Iñi kuasa'vi sikun. Yukuan kuenda ii kuvi ra-kuakaku, ta kuakunañi-ra Se'e Ndyoo. 36 Ta chaina'i Elisabet ta'an chikon nuu lee vasu chacha'nu-ke, ta ka'an ñayívi tyi ña'a numa kuu-ke, ta yoo i'ya kuvi yoo iñu yi'i se'e-ke, 37 tyi ña-tuvi cha-yii cha-makuvi sa'a Ndyoo.

^a 1.33 Versikulu 32 ta 33 ka'an-chi uvi ta'an tu'un cha-kuñi-chi ka'an-chi ñayívi **Israel*. Ta nuu tu'un kuvi tata David ta inka tu'un kuvi tata Jacob, soko iin-ñi tu'un ñayívi **Israel* ka'an-chi.

38 Yukuan ta inaka'an María, ta katyi-ke:

—Yú'ú musu Sutumañi-yo kuí. Ta nasa'a maa-ra iso ku'va kuñi-ra chi'ín.

Yukuan ta kua'an *ángel.

I'ya kuvi nuu kua'an María nuu ndyaa Elisabet

39 Ta ña-kua'a kivi ikuu, ta numi kua'an María nuu ñuu nuu iyo yuku nuu ñu'u ñuu Judea. 40 Ta ichaa-ke ve'e Zacarías, ta ika'an-ke nakumi chi'ín Elisabet. 41 Ta ku'va ichiñiso'o Elisabet tu'un nakumi ika'an-ke, ta ikandava lee yi'i tichi-ke, ta ichitu Tatyí Ii chii-ke. 42 Ta ñi'i ika'an-ke chii María, ta katyi-ke:

—Va'a loko isa'a Ndyoo chiun cha-kuvi tandi'i-ka ña'a, ta takuan tuku lee yi'i tichun. 43 Ta, ¿naku vachi ma'a Sutumañi-yo nuu ndyai? 44 Ta ikandava lee yi'i tichí ku'va ichiñiso'í ika'un nakumi chi'ín tyi kusii-ra. 45 Ta va'a loko ikuu ña'a ichinu ñni cha-ka'an Sutumañi-yo tyi kuachinu tu'un ika'an-ra chi'in-ke.

46 Yukuan ta ika'an María, ta katyi-ke:

Saka'ní chii Sutumañi-yo chi'in amé,

47 ta kusii ñni chii Ndyoo ra-sakaku chíí.

48 Ta musu-ra kuí, ta indye'e-ra tyi ñayivi nda'vi kuí,
ta vityin ta nuu kua'an-ka ityi nuu, kuaka'an ñayivi tyi
va'a loko ikuí.

49 Ta ka'nu loko cha-isa'a Ra-iyo Tandi'i Tundyee
Ñni chi'ín,
ta ii loko kuvi sivi-ra.

50 Ta iyo cha-nda'vi ñni-ra chii ñayivi yu'u chii-ra,
ta chii tata-chi kuakoo iso kua'an ityi nuu.

51 Ta ka'nu loko cha-isa'a-ra chi'in tundyee ñni-ra,
ta ichityakuatyí-ra chii ñayivi vixi chika ñni.

52 Ta ña-icha'a-ka-ra kundyakaña'a ra-kuvi rey,
ta inakañi'i-ra chii ñayivi nda'vi.

53 Ta icha'a-ra cha-va'a kachi ñayivi chisoko,
ta isakunu'u iyu-ra chii ñayivi kuka.

54 Ta ityindyee-ra chii ñayivi *Israel, musu-ra,
ta ñu'u ñni-ra tyi ndyaa cha-nda'vi ñni-ra

55 chi'in *Abraham ta chi'in tata-ra kuakoo iso
kua'an ñayíví,

tañi ku'va ika'an-ra chi'in sutu cha'nu-yo,
katyi María.

56 Ta uñi yoo ichindyaa-ke chi'in Elisabet, yukuan ta kuanu'u-ke ve'e-ke.

I'ya kuvi nuu ikaku Juan ra-kuasakuandutya ñayivi

57 Ta ichaa kivi ikaku se'e Elisabet, ta rayii kuu-ra. 58 Ta ichito ñayivi kuu-ke ta ñayivi iyo yatyin chi'in-ke tyi ikunda'vi loko iñi Ndyoo chii-ke, ta sii loko kuñi-chi chi'in-ke. 59 Yukuan ta cha-ku'uña kivi ikaku-ra, ta kuandyaka-chi chii-ra tyi tya'ndya ñii nuu yika-ra. Ta kuñi ñayivi kuu-ra tyi kunañi-ra Zacarías tañi nañi sutu-ra. 60 Ta inaka'an Elisabet, ta katyi-ke:

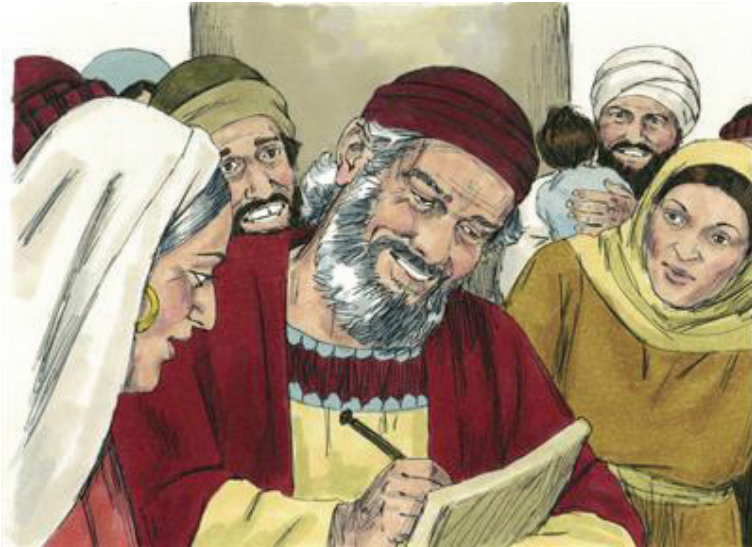
—Makuvi tyi Juan kuakunañi-ra.

61 Yukuan ta inaka'an-chi, ta katyi-chi:

—¿Naku kuñun kunañi-ra Juan, ta ña-tuvi ñayivi kuun nañi takuan?

62 Yukuan ta indukutu'un-chi chii Zacarías chi'in ku'va saña'a nda'a-chi iso kuñi-ra kunañi se'e-ra. 63 Yukuan ta ichikan Zacarías nuu vitu pala, ta ityaa-ra letra nuu-tun: “Juan kuakunañi-ra”.

Ta iyo loko ikuñi tandi'i-chi. 64 Ta suu-ñi ku'va yukuan inakuvi ka'an Zacarías, ta ikicha'a saka'nu-ra chii Ndyoo. 65 Yukuan ta iyò loko ikuñi tandi'i ñayivi iyo yatyin chi'in-chi, ta iñi'i tandi'i ñayivi iyo ityi yuku ñuu Judea tu'un cha-ikuu,

ta natu'un ta'an-chi. ⁶⁶Ta tandi'i ñayivi ichito, ta yi'i iñi-chi tu'un yukuan, ta chika iñi-chi:

—¿Yoo kuakuvi ralo'o i'ya?

Tyi ndyaa tundyee iñi Sutumañi-yo chi'in-ra.

I'ya kuvi nuu inaka'an Zacarías tu'un ika'an Ndyoo

⁶⁷Ta ichitu Tatyí Ii Ndyoo chii Zacarías, sutu lee, ta inaka'an-ra tu'un ika'an Ndyoo, ta katyi-ra:

⁶⁸Nasaka'nu-yo chii Sutumañi-yo Ndyoo cha-chinu iñi ñayivi ***Israel**,

tyi kuakichi sakaku-ra chii ñayivi ñuu-ra.

⁶⁹Ta kuatyanda'a-ra nuu ra-iyo tundyee iñi tyi sakaku-ra chii-yo,

ta tata David, ra-ikuví musu Ndyoo, kuu-ra.

⁷⁰Ta kuasa'a-ra tañi ku'va ika'an-ra chi'in ra-ii inaka'an tu'un ka'an-ra takivi,

⁷¹tyi kuakaku-yo sa'a-ra nuu ra-kuxaan iñi chii-yo,

ta nuu tandi'i ñayivi ña-kuñi ndye'e chii-yo,

⁷²tyi nda'vi kuñi-ra chii sutu cha'nu-yo,

ta ñu'u iñi-ra tu'un ii isakita'an-ra chi'in-chi.

⁷³Ta yukuan kuvi tu'un isakita'an-ra chi'in ***Abraham** sutu cha'nu-yo,

⁷⁴tyi kuasakaku-ra chii-yo nuu ra-xaan iñi,

tyi kuvi saka'nu-yo chii Ndyoo ta mayu'u-ka-yo,

⁷⁵ta kuakuu-yo ñayivi ii ityi nuu-ra,

ta ndoo kundyachika-yo tandi'i kivi cha-kuakutyaku-yo.

⁷⁶Yukuan ta ika'an-ra chii lee, ta katyi-ra:

Yo'o, ralo'o se'í, kuaka'an ñayivi tyi maun kuvi

ra-kuanaka'an tu'un ka'an Ndyoo Cha-Iyo-ka

Tundyee Iñi.

Ta ityi nuu-ka vachun cha-kuvi Sutumañi-yo,

ta kuaka'un chii ñayivi tyi kundyaa tu'va-chi nuu

kuakichi-ra.

⁷⁷Ta kuasakoton chii ñayivi ñuu-ra iso ku'va kukaku-chi,

tyi kuasaka'nu iñi-ra kuatyí-chi.

⁷⁸Ta chakatyí cha-nda'vi loko kuñi Ndyoo ndye'e-ra chii-yo,

ta kuasakichi-ra ra-sakaku chii-yo tañi ku'va vachi ora

satuun nuu tuvi ñayíví,

79 ta kuaku'va-ra cha-ndichin chii ñayivi yi'i nuu ñaa,
ta kuasakaku-ra chii ñayivi chandyaa cha-kúú,
ta kuasaña'a-ra ityi taxin chii-yo,

katyi-ra.

80 Yukuan ta icha'nu Juan, ta ichikoo tundyee iñi Ndyoo chii-ra. Ta ichindyaa-ra nuu kuvi ñu'u ìtyi kuandya kivi ikicha'a saña'a-ra tu'un Ndyoo chii ñayivi ñuu *Israel.

I'ya vachi tu'un nuu ikaku Jesús

2¹ Ta kivi ndyakaña'a *rey* nañi Augusto, ta ika'an-ra tyi tiin-chi sivi tandi'i ñayivi ñuu nuu ndyakaña'a-ra. ² Ta yukuan kuvi cha'a kunuu itiin-chi sivi ñayivi. Ta Cirenio kuvi ra-ndyakaña'a tandi'i ñuu iyo nuu ñu'u ñuu Siria. ³ Ta tandi'i ñayivi kuandyaka-chi sivi-chi ñuu nuu vachi tata-chi. ⁴ Ta iketa José ñuu Nazaret nuu ñu'u ñuu Galilea, ta kua'an-ra ñuu Belén nuu ikaku David tyi tata-ra kuu-ra. Ta nuu ñu'u ñuu Judea ndyaa ñuu Belén. ⁵ Ta kuandyaka-ra sivi-ra chi'in María ña'a kuakuvi ñasi'i-ra, ta chayi'i se'e-ke. ⁶ Ta ndyaa-chi ñuu Belén, ta ichaa kivi kuakaku se'e-ke. ⁷ Ta ikaku se'e-ke kuvi nuu, ta rayi kuu-ra. Ta ikavanuu-ke soo chii-ra, ta ichakin-ke chii-ra nuu kanuva nuu chachi sana ñayivi itya tyi ña-iñi'i-ka-chi nuu kundyaa-chi tyi ña-vatu-ka ve'e nuu kixi ñayivi.

I'ya kuvi nuu ika'an *ángel chi'in ra-kumi mvee

⁸ Ta chaku'u yatyin ñuu Belén yi'i ra-kumi mvee, ta ñiñu sakuenda-chi sana-chi. ⁹ Ta ituu nuu *ángel Sutumañi-yo nuu-chi, ta indundichin loko nuu ndyaa-chi isa'a cha-ka'nu ikuu Sutumañi-yo chi'in cha-xiñu-ra, ta iyu'u loko-chi.

¹⁰ Yukuan ta ika'an *ángel chii-chi, ta katyi-ra:

—Mayu'u-ndo tyi kuaka'ín minuu tu'un va'a nuu-ndo, ta sii loko kuakuñi tandi'i ñayivi nakoto-chi. ¹¹ Ta vityin ikaku nuu ra-kuasakaku chii-ndo ñuu nuu ikaku David. Ta suu-ra kuvi Cristo, Sutumañi-yo. ¹² Ta i'ya kuvi ku'va kuaku've chii-ndo tyi nañi'i-ndo chii-ra tyi yosonuu-ra soo, ta kandyaa-ra nuu kanuva nuu chachi sana ñayivi itya.

¹³ Yukuan ta ituu kua'a loko *ángel andivi, ta saka'nu-chi chii Ndyoo, ta katyi-chi:

14 ¡Ka'nu loko ikuvi Ndyoo ndyaa nuu sukun,
ta iyo cha-taxin ama ñayivi iyo nuu ñu'u ñayíví,
tyi iñi'i-chi tumañi iñi Ndyoo!

15 Ta ku'va inakaa ***ángel** andivi, ta ikicha'a natu'un ta'an ra-kumi mvee, ta katyi-ra:

—Ko'o-ndo ndyaa ñuu Belén tyi kundye'e-yo cha-ikuvi, cha-isakoto Sutumañi-yo chii-yo.

16 Yukuan ta numi kua'an-chi ñuu Belén, ta indye'e-chi chii María ta José, ta kandyaa lee nuu kanuva nuu chachi sana ñayivi itya. 17 Ta indye'e-chi chii lee, ta inaka'an-chi nuu ñayivi tu'un ika'an ***ángel**. 18 Ta íyò loko ikuñi tandi'i ñayivi ichiñiso'o tu'un ika'an ra-kumi mvee. 19 Soko María ñu'u iñi-ke tandi'i cha-ikuu, ta chika iñi-ke. 20 Yukuan ta kuanu'u ra-kumi mvee, ta saka'nu-ra chii Ndyoo chakatyí tandi'i tu'un ichiñiso'o-ra ta cha-indye'e-ra tyi ichinu tu'un cha-ika'an ***ángel**.

**I'ya kivi nuu icha'a kuenda-chi chii
Jesús veñu'u ka'nu Jerusalén**

21 Ta cha-ku'uña kivi ikaku-ra, ta ichaka'ndya-chi ñii nuu yika-ra, ta isakunañi-chi chii-ra Jesús tyi takuan ika'an ***ángel** kunañi-ra kivi kumañi-ka ki'i-ra tichi ma'a-ra.

22 Ta ichaa kivi kuanduii-ke ityi nuu Ndyoo nuu iya'a ikaku se'e-ke tañi ku'va ka'an ley Ndyoo cha-ityaa ***Moisés**.

Yukuan ta kuandyaka-chi chii lee ndyaa ñuu Jerusalén tyi kuaku'va kuenda-chi chii-ra ityi nuu Sutumañi-yo, ²³tyi takuan ku'va ka'an ley Sutumañi-yo: “Tandi'i rayiï kaku cha-kuvi nuu kuaku'va kuenda-chi chii-ra ityi nuu Sutumañi-yo.”

²⁴Yukuan ta kuaka'mi-chi kiti xaan tyi ku'va kuenda-chi chii-ti ityi nuu ley Sutumañi-yo, ta ku'va-chi uvi ta'an kukuruu, a uvi ta'an paloma.

²⁵Ta ñuu Jerusalén iyo nuu ra-nañi Simeón. Ta nuu ra-ndoo ndyachika kuu-ra ityi nuu Ndyoo, ta chi'in cha-nii ama-ra chinu iñi-ra chii Ndyoo, ta ndatu-ra kivi kuasakaku Ndyoo chii ñayivi *Israel, ta yi'i Tatyi Ii Ndyoo chii-ra. ²⁶Ta icha'a Tatyi Ii Ndyoo cha-kutuñi iñi-ra tyi makuu ña'a-ra kuandya ku'va cha-ndye'e-ra chii ra-kuatyanda'a Sutumañi-yo. ²⁷Yukuan ta kua'an-ra veñu'u ka'nu Jerusalén, isa'a Tatyi Ii Ndyoo; ta ichaa tuku sutu Jesús ta ma'a-ra chi'in-ra tyi kuasa'a-chi chi'in-ra tañi ku'va ka'an ley Ndyoo. ²⁸Yukuan ta iki'in-ra chii Jesús, ta ityi'i-ra chii-ra sukunda'a-ra, ta ikicha'a saka'nu-ra chii Ndyoo, ta katyi-ra:

²⁹Vityin, Sutumañi-yo, ku'va ta'vi nakúú musun chi'in cha-taxin,
tyi chaichinu tu'un ika'un,

³⁰⁻³¹tyi chaindye'í ch'i'n nuí cha-ikutyaa tu'von nuu tandi'i ñayivi tañi ku'va kuasakakun chii-chi.

³²Ta kuakuu-ra ñú'ú kuasandundichin cha-chiñituñi inka ñayivi cha-ña-suvi ñayivi ñuu *Israel kuu, ta chakatyira ta ka'nu kuakuu ñayivi maun *Israel nuu inka ñayivi.

³³Ta iyo loko ikuñi sutu Jesús ta ma'a-ra tandi'i tu'un cha-ika'an Simeón siki-ra. ³⁴Yukuan ta ika'an va'a Simeón chii ma'a Jesús, ta katyira:

—Chakatyi lee i'ya ta kua'a ñayivi *Israel kunaa, ta chakatyira ta kua'a-chi kukaku. Ta maa-ra kuakuvi nuu ku'va icha'a Ndyoo chii ñayivi, soko kua'a-chi ña-kuaki'in kuenda chii-ra, ³⁵tyi takuan ta kuanatuu cha-kaa ama nuu nuu ñayivi. Ta tañi ku'va u'vi nuu ikiñi tyikaa, takuan kuaku'u'vi amon chakatyira —katyi Simeón.

³⁶Ta yukuan ndyaa tuku nuu ña'a nañi Ana, ta suu-ke kuvi ña'a naka'an tu'un ka'an Ndyoo, ta se'e Penuel kuu-ke, ta tata Aser kuvi Penuel, ta chacha'nu loko-ke. Ta ucha kuiya ichindyaka yii-ke chii-ke ta ichi'i-ra, ³⁷ta cha'iyo-ke kumi xiko kumi kuiya, ta tandi'i ku'va ndyaa-ke veñu'u, ta saka'nu-ke chii Ndyoo ora ta ñuu chi'in cha-ña-chachi-ke, ta ka'an-ke chi'in Ndyoo. ³⁸Ta suu-ñi ku'va yukuan yi'i José ta María chi'in lee tichi veñu'u, ta ikuyatyin Ana nuu ndyaa-chi, ta ikicha'a naku'va-ke tya'vi ndyoo chii Ndyoo, ta ika'an-ke tu'un lee nuu tandi'i ñayivi ndatu tyi kuakaku ñayivi ñuu Jerusalén.

I'ya vachi tu'un nuu kuanu'u-chi ñuu Nazaret

³⁹Ta nuu iya'a isa'a José ta María tañi ku'va ka'an ley Sutumañi-yo, yukuan ta kuanu'u-chi ñuu Nazaret nuu ñu'u ñuu Galilea. ⁴⁰Ta kua'an cha'nu-ka Jesús, ta kua'an chikoo-ka tundyee iñi ta cha-chiñi tuñi Ndyoo chii-ra, ta ndyaa tumañi iñi Ndyoo chi'in-ra.

I'ya kuvi nuu icha'an Jesús veñu'u ka'nu

⁴¹Ta ta'an nuu kuiya cha'an sutu Jesús ta ma'a-ra Viko Pascua ndyaa ñuu Jerusalén. ⁴²Ta cha'uchi uvi kuiya-ra, ta kua'an-chi viko ñuu Jerusalén tañi ku'va tu'va ñayivi cha'an. ⁴³Ta nuu ind'i'i ichiyo viko, yukuan ta kuanu'u sutu Jesús ta ma'a-ra, soko ña-ichito-chi cha-indoo-ra ñuu Jerusalén. ⁴⁴Ta

cha'iin kivi ichika-chi ta kuñi iñi-chi tyi kua'an Jesús tyañu ñayivi kua'an chi'in-chi, yukuan ta ikicha'a nanduku-chi chii-ra tyañu ñayivi kuu-chi ta tyañu ñayivi nakoto-chi, ⁴⁵soko ña-inañi'i-chi chii-ra. Yukuan ta kuananu'u chata-chi ndyaa ñuu Jerusalén, ta ikicha'a nanduku-chi chii-ra.

⁴⁶Ta cha-ku'uñi kivi, ta inañi'i-chi chii-ra veñu'u ka'nu, ndyaa-ra chi'in mastru chito tu'un Ndyoo, ta tyaso'o-ra cha-ka'an-chi, ta ndukutu'un-ra chii-chi. ⁴⁷Ta íyò loko kuñi tandi'i ñayivi ichiñiso'o tu'un ka'an-ra tyi va'a loko kutuñi iñi-ra, ta va'a inaka'an-ra tu'un indukutu'un-chi chii-ra. ⁴⁸Ta ku'va inandye'e sutu-ra ta ma'a-ra chii-ra, ta íyò loko ikuñi-chi. Ta ika'an ma'a-ra chii-ra, ta katyi-ke:

—¿Naku isa'un takuan, se'e? Sutun ta yú'ú, chika loko iñi-ndi chiun, ta nanduku-ndi chiun.

⁴⁹Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—¿Naku nanduku-ndo chíí? ¿Atu ña-chito-ndo tyi ñiñi ta'an-chi sa'í tyiñu Sutí?

⁵⁰Soko ña-ikutuñi iñi-chi tu'un ika'an-ra chi'in-chi.

⁵¹Yukuan ta kuanu'u Jesús chi'in-chi ndyaa ñuu Nazaret, ta chinu iñi-ra tu'un ka'an-chi. Ta inatyiva'a ma'a-ra tandi'i cha-ikuu tichi ama-ke. ⁵²Ta kua'an cha'nu-ka Jesús ta kua'an chikoo-ka cha-chiñi tuñi chii-ra, ta ndyaa tumañi iñi Ndyoo ta tumañi iñi ñayivi chi'in-ra.

**I'ya vachi tu'un nuu ika'an Juan Sakuandutya chii
ñayivi tyi kundyatu'va-chi tyi kuakichi Cristo**

3¹Ta chacha'un kuiya kuvi Tiberio *rey* ka'nu ñuu Roma, ta Poncio Pilato kuvi ra-ndyakaña'a ñuu Judea, ta Herodes kuvi ra-ndyakaña'a tandi'i ñuu iyo nuu ñu'u ñuu Galilea, ta Felipe ñañi Herodes kuvi ra-ndyakaña'a tandi'i ñuu iyo nuu ñu'u ñuu Iturea ta ñuu Traconite, ta Lisanius kuvi ra-ndyakaña'a tandi'i ñuu iyo nuu ñu'u ñuu Abilene, ²ta Anás ta Caifás kuvi sútú kuvi nuu. Ta kivi yukuan isakoto Ndyoo nuu tu'un chii Juan, se'e Zacarías, nuu kuvi ñu'u ityi. ³Ta kua'an Juan tandi'i ñuu ndyaa ityi yutya Jordán, ta ka'an-ra chii ñayivi tyi ndu'uvi iñi-chi kuatyí-chi, ta kuandutya-chi tyi koo tuka'nu iñi kuatyí-chi, ⁴tyi takuan ka'an nuu Tutu Ndyoo cha-ityaa Isaías ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo. Ta ika'an-ra tye'en:

Chiñiso'o-yo kanachaa nuu ndusu ityi ñu'u ityi ta
katyi-chi:

“Sanduva'a-ndo ityi nuu kuakichi Sutumañi-yo,
ta sandundoo-ndo ityi.

5 Ta tandi'i tuko'o yuku kuanakutu,
ta tandi'i yuku ta nuu ti'i ñu'u kuandundaa,
ta kuandundoo nuu yakua ityi,
ta kuanduva'a nuu kiñi kaa,

6 ta tandi'i ñayivi kuandye'e iso kuasakaku Ndyoo
chii-chi.”

7Yukuan ta ichaa ñayivi kua'a loko nuu ndyaa Juan tyi
kuñi-chi kuandutya-chi, ta ika'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—¿Ndyo'o tata koo! ¿Yoo ika'an nuu-ndo tyi kunu-ndo
tyi mandye'e-ndo tundo'o kuasandye'e Ndyoo chii ñayivi?

8Sa'a-ndo tañi ku'va sa'a ñayivi chaindu'uvi iñi kuaty tyi
yukuan kuvi tañi yutun cha'a chiti va'a. Ta makuñi iñi-ndo
tyi ñayivi va'a kuu-ndo tyi tata ***Abraham** vachi-ndo tyi
chi'in yuu i'ya kuvi sanduu Ndyoo tata ***Abraham**. 9Ta
chandyaa acha cha'a yutun, ta tandi'i yutun ña-cha'a chiti
va'a kuaty'ndya-tun, ta kuaki'i-tun nuu ñú'ú.

10Yukuan ta indukutu'un ñayivi chii-ra, ta katyi-chi:

—¿Naa chukuu ta'an-chi kundyakuu-ndi?

11Ta inaka'an-ra, ta katyi-ra:

—Ra-iyo uvi ta'an kamisa, ta'an-chi ku'va-ra minuu chii
ñayivi ña-tuvi kamisa; ta ñayivi iyo cha-kachi, ta'an-chi
ku'va-chi cha-kachi ñayivi ña-tuvi cha-kachi.

12Ta ichaa tuku uu ta'an ra-tava xu'un kuenda ñuu Roma
tyi kuakuandutya-chi, ta indukutu'un-chi chii-ra, ta katyi-chi:

—Mastru, ¿naa chukuu ta'an-chi kundyakuu-ndi?

13Ta inaka'an-ra, ta katyi-ra:

—Maya'a-ka ku'va satya'vi-ndo chii ñayivi tañi ku'va
ta'an-chi tyavi-chi.

14Ta indukutu'un tuku uu ta'an ra-kuvi hndaru chii-ra, ta
katyi-ra:

—Ta ndyu'u, ¿naa chukuu ta'an-chi kundyakuu-ndi?

Ta inaka'an-ra, ta katyi-ra:

—Makindyaa-ndo xu'un ñayivi chi'in cha-ñi'i, ta tyaa-ndo
kuaty siki-chi tatu ña-tuvi cha-sa'a-chi ta ta'an-chi nduu
iñi-ndo xu'un sakanaa-ndo.

¹⁵Ta ndatu loko ñayivi chii ra-kuasakaku chii-chi, ta kuñi iñi-chi tyi watu-ñi Cristo kuvi Juan. ¹⁶Yukuan ta ika'an-ra chii tandi'i ñayivi, ta katyi-ra:

—Yú'ú tyi chi'in ndutya sakuandutyé chii-ndo, soko kuakichi inka ra-iyo-ka tundyee iñi chii cha-kuí, ta ña-suu ra-va'a kuí ta kuvi ndachí yo'o ndichan-ra. Ta maa-ra kuasakuandutya chi'in Tatyí Ii ta ñú'ú. ¹⁷Ta chayi'inda'a-ra cha-sakuita chi'in-ra chañi trigu tyi kuasava'a-ra chii-chi. Ta trigu kuanatyiva'a-ra tichi yaka; ta kuaka'mi-ra chañi-chi chi'in ñú'ú cha-ña-nda'va.

¹⁸Ta takuan isandaku Juan chii ñayivi chi'in kua'a-ka tu'un, ta isakoto-ra tu'un va'a chi'in-chi. ¹⁹Ta ika'an ñi'i-ra chii *rey* Herodes chakatyi tyi iki'in-ra kuñasi'i-ra chii Herodías, ñasi'i ñañi-ra Felipe, ta chakatyi tandi'i-ka cha-ña-va'a isa'a-ra. ²⁰Yukuan ta induka'nu-ka kuatyí Herodes nuu Ndyoo tyi ityi'i-ra chii Juan vekaa.

**I'ya kuvi nuu ichandutya Jesús
cha-kumañi-ka ku'un Juan vekaa**

²¹Ta ku'va ndyaa Juan sakuandutya-ra chii ñayivi, ta ichandutya tuku Jesús. Ta ikicha'a ka'an Jesús chi'in Ndyoo, ta inuña andivi ²²ta inuu Tatyí Ii siki-ra tañi ku'va kaa paloma. Ta ika'an nuu ndusu ityi andivi, ta katyi-chi:

—Yo'o kuvi Se'í cha-kuñi loké, ta ta'an loko iñi chiun.

I'ya vachi tu'un tata Jesús

23 Ta iyo Jesús tañi oko uchi kuiya, ta ikicha'a sa'a-ra tyiñu Ndyoo. Ta kuñi iñi ñayivi tyi se'e José kuu-ra, ta se'e Elí kivi José, 24 ta se'e Matat kivi Elí; ta se'e Leví kivi Matat; ta se'e Melquí kivi Leví; ta se'e Janay kivi Melquí; ta se'e José kivi Janay; 25 ta se'e Matatías kivi José; ta se'e Amós kivi Matatías; ta se'e Nahúm kivi Amós; ta se'e Eslí kivi Nahúm; ta se'e Nagay kivi Eslí; 26 ta se'e Máat kivi Nagay; ta se'e Matatías kivi Máat; ta se'e Semeí kivi Matatías; ta se'e Josec kivi Semeí; ta se'e Judá kivi Josec; 27 ta se'e Yojanán kivi Judá; ta se'e Resa kivi Yojanán; ta se'e Zorobabel kivi Resa; ta se'e Salatiel kivi Zorobabel; ta se'e Neri kivi Salatiel; 28 ta se'e Melquí kivi Neri; ta se'e Adí kivi Melquí; ta se'e Cosán kivi Adí; ta se'e Elmadán kivi Cosán; ta se'e Er kivi Elmadán; 29 ta se'e Josué kivi Er; ta se'e Eliezer kivi Josué; ta se'e Jorín kivi Eliezer; ta se'e Matat kivi Jorín; ta se'e Leví kivi Matat; 30 ta se'e Simeón kivi Leví; ta se'e Judá kivi Simeón; ta se'e José kivi Judá; ta se'e Jonán kivi José; ta se'e Eliaquín kivi Jonán; 31 ta se'e Melea kivi Eliaquín; ta se'e Mainán kivi Melea; ta se'e Matata kivi Mainán; ta se'e Natán kivi Matata; ta se'e David kivi Natán; 32 ta se'e Isaí kivi David; ta se'e Obed kivi Isaí; ta se'e Booz kivi Obed; ta se'e Salmón kivi Booz; ta se'e Naasón kivi Salmón; 33 ta se'e Aminadab kivi Naasón; ta se'e Aram kivi Aminadab; ta se'e Jezrón kivi Aram; ta se'e Fares kivi Jezrón; ta se'e Judá kivi Fares; 34 ta se'e Jacob kivi Judá; ta se'e Isaac kivi Jacob; ta se'e ***Abraham** kivi Isaac; ta se'e Téráj kivi ***Abraham**; ta se'e Najor kivi Téráj; 35 ta se'e Serug kivi Najor; ta se'e Ragau kivi Serug; ta se'e Péleg kivi Ragau; ta se'e Éber kivi Péleg; ta se'e Selaj kivi Éber; 36 ta se'e Cainán kivi Selaj; ta se'e Arfaxad kivi Cainán; ta se'e Sem kivi Arfaxad; ta se'e Noé kivi Sem; ta se'e Lamec kivi Noé; 37 ta se'e Musalén kivi Lamec; ta se'e Enoc kivi Musalén; ta se'e Jared kivi Enoc; ta se'e Malalel kivi Jared; ta se'e Cainán kivi Malalel; 38 ta se'e Enós kivi Cainán; ta se'e Set kivi Enós; ta se'e Adán kivi Set; ta se'e Ndyoo kivi Adán.

I'ya kivi nuu ikuñi Kui'na sakanaa-ra chii Jesús

4 ¹ Ta ichitu Tatyí Ii Ndyoo chii Jesús, ta iketa-ra yutya Jordán, ta ichandyaka Tatyí Ii chii-ra nuu kivi ñu'u ityi, ² ta uu xiko kivi ichindyaa-ra yukuan, ta ikuñi

Kui'na sakanaa-ra chii-ra. Ta tandi'i kivi ichindyaa-ra ta ña-ichachi-ra, yukuan ta ikicha'a chisoko-ra. ³Yukuan ta ika'an Kui'na chii-ra, ta katyi-ra:

—Tatu Se'e Ndyoo kuun, ka'an chii yuu nanduu paan.

⁴Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Tye'en ka'an nuu Tutu Ndyoo: “Ña-suu-ñi chi'in paan kutyaku rayii tyi chi'in tandi'i tu'un ka'an Ndyoo kutyaku-ra.”

⁵Yukuan ta ichandyaka Kui'na chii-ra nuu yuku sukun, ta isaña'a-ra chii-ra tandi'i nuu ndyakaña'a-ra nuu ñu'u ñayíví.

⁶Ta ika'an-ra chii-ra, ta katyi-ra:

—Kuaku'vé tandi'i tundyee iñi ta cha-tyaki iyo nuu ñu'u ñayíví chiun tyi maí iñi'i kundyakaña'a, ta kuvi ku'vé yoo chii kuñi ku'vé. ⁷Ta tatu kuñi chitun nuí, ta saka'nun chí tandi'i kuañi'un.

⁸Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Kuandya'a yo'o Kui'na tyi tye'en ka'an nuu Tutu Ndyoo: “Nuu-ñi chii Sutumañi-yo Ndyoun saka'nun, ta chinu iñun cha-ka'an-ra.”

⁹Yukuan ta ichandyaka Kui'na chii Jesús ñuu Jerusalén, ta isakaa-ra chii-ra nuu sukun xiñi veñu'u ka'nu, ta ika'an-ra chii-ra, ta katyi-ra:

—Tatu Se'e Ndyoo kuun, sakanakava chiun nuu ñu'u, ¹⁰tyi tye'en ka'an nuu Tutu Ndyoo:

Kuatyanda'a Ndyoo ***ángel** kuasakuenda chiun,
 11 ta chi'in nda'a-ra kuanakeen-ra chiun,
 tyi mata'uvi cha'un sa'a yuu.

12 Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Tye'en ka'an nuu Tutu Ndyoo: “Makuñun sakanaun chii
 Sutumañi-yo Ndyoun.”

13 Ta nuu indí'i ikuñi-ra sakanaa-ra chii-ra, yukuan ta
 isandoo ndiki'an-ra chii-ra uu ta'an kivi.

I'ya kivi nuu ikicha'a satyiñu Jesús tyiñu Ndyoo

14 Yukuan ta kuanu'u Jesús ñuu Galilea, ta chitu tundyee
 iñi Tatyí li chii-ra, ta tandí'i ñayivi iyo ñuu yukuan ichito
 tu'un-ra. 15 Ta saña'a-ra tu'un Ndyoo chii ñayivi ***veñu'u**
sinagoga, ta tandí'i-chi saka'nu chii-ra.

I'ya kivi nuu kua'an Jesús ñuu Nazaret

16 Yukuan ta ichaa Jesús ñuu Nazaret nuu icha'nu-ra,
 ta ***kivi sauru** iki'vi-ra ***veñu'u sinagoga** tañi tu'va-ra sa'a,
 ta indukuita-ra kuaka'vi-ra nuu Tutu Ndyoo. 17 Ta icha'a-chi
 Tutu Ndyoo chii-ra cha-ityaa Isafás ra-inaka'an tu'un ka'an
 Ndyoo. Ta inuña-ra tutu, ta inañi'i-ra nuu ka'an-chi tye'en:

18 Tatyí li Sutumañi-yo ndyaa sikí,
 ta ityaa-ra tyiñu chíí tyi saña'í tu'un va'a chii ñayivi
 nda'vi;

ta ityanda'a-ra chíí tyi sakoté chii ñayivi yinda'a
 ra-ña-va'a tyi kaku-chi,

ta kuasanandye'í chii ñayivi kuaa,

ta kuasakakí chii ñayivi ndye'e tundo'o sa'a inka
 ñayivi,

19 ta kuaka'ín nuu-chi tyi cha'ichaa kuiya kuakoo tumañi
 iñi Sutumañi-yo chi'in-chi.

20 Ta nuu indí'i ika'vi-ra nuu Tutu Ndyoo, ta inakasi-ra, ta
 inaku'va-ra chii ra-ndiso tyiñu veñu'u, ta ichikundyaa-ra. Ta
 ikicha'a ndye'e tandí'i ñayivi yi'í ***veñu'u sinagoga** chii-ra.

21 Yukuan ta ika'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—Vityin chaichinu tu'un cha-ika'ví chi'in-ndo.

22 Ta va'a loko ka'an tandí'i ñayivi siki-ra, ta íyò loko
 kuñi-chi tu'un va'a ka'an-ra, ta katyi-chi:

—¿Atu ña-suvi se'e José kivi ra-ílya?

23 Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Chité tyi kuaka'an-ndo chíí tañi ku'va ka'an ñayivi: “Tatu doctor kuun, sanduva'a xi'na-ka chíi maun. Tyi kua'a loko cha-isa'un ñuu Capernaúm, ta sa'a tuku takuan ñuu maun i'ya.”

24 Ta ika'an tuku-ra, ta katyi-ra:

—Cha-ndaa ka'ín chíi-ndo tyi ñi-nuu ra-naka'an tu'un ka'an Ndyoo ña-iki'in ñayivi ñuu-ra cha-ka'an-ra. 25 Ta cha-ndaa ka'ín nuu-ndo tyi kua'a loko ña'a nda'vi ichi'i yíi ichiyo ñuu ***Israel** kivi ichiyo Elías, ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo, ta uñi kuiya sava ña-ikuun savi, ta ichiyo tama tandi'i nuu ñu'u ñayíví, 26 soko ña-ityanda'a Ndyoo chíi-ra ve'e ña'a nda'vi ñuu ***Israel** tyi ityanda'a-ra chíi-ra nuu ndyaa minuu ña'a nda'vi iyo ñuu Sarepta nuu ñu'u ñuu Sidón.^b 27 Ta kua'a loko ñayivi ku'u ***kue'e tya'yu ñii** ichiyo ñuu ***Israel** kivi ikuvi Eliseo, ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo, soko ñi-minuu-chi ña-induva'a; ta nuu-ñi Naamán, ra-ichiyo nuu ñu'u ñuu Siria, induva'a^c —katyi Jesús.

28 Ta ku'va ichiñiso'o tandi'i ñayivi yíi ***veñu'u sinagoga** tu'un ka'an-ra, ta ikuxaan loko-chi chíi-ra. 29 Yukuan ta indukuita-chi, ta itiin-chi chíi-ra, ta kua'an-chi chi'in-ra yu'u ñuu nuu kivi xiñi yuku tyi kuasakanakava-chi chíi-ra tichi kava. 30 Soko iketa Jesús tyañu-chi, ta kua'an-ra.

I'ya vachi tu'un ra-yi'i tatyí ña-va'a

31 Yukuan ta kua'an Jesús ñuu Capernaúm nuu ñu'u ñuu Galilea, ta ta'an ***kivi sauru** saña'a-ra chíi ñayivi. 32 Ta íyò loko kuñi-chi chíiñiso'o-chi tu'un saña'a-ra tyi chi'in tundyee iñi ka'an-ra.

33 Ta ndyaa minuu ra-yi'i tatyí ña-va'a tichi ***veñu'u sinagoga**, ta ñi'i loko ikanachaa-ra, 34 ta katyi-ra:

^b 4.26 Ta ñayivi ñuu ***Israel** kuvi ñayivi ikachin Ndyoo tyi kuu-chi ñayivi-ra ta Elías kuvi nuu ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo chi'in-chi takivi. Ta kivi yukuan ichiyo nuu tama ka'nu soko Ndyoo tyi ña-ityanda'a-ra chíi Elías tyi tyindyee-ra chíi ña'a nda'vi ichi'i yíi ñuu ***Israel** tyi chíi nuu ña'a nda'vi ñuu Sarepta cha-ñasuvi ñayivi ***Israel** kuvi, ityanda'a-ra chíi-ra.

^c 4.27 Ta ñayivi ***Israel** kuvi ñayivi ikachin Ndyoo tyi kuu-chi ñayivi-ra ta Eliseo kuvi nuu ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo chi'in-chi takivi. Ta kivi yukuan ña-ityanda'a Ndyoo chíi Eliseo tyi sanduva'a-ra ñayivi ku'u ***kue'e tya'yu ñii** ñuu ***Israel** tyi chíi nuu ra-nañi Naamán, ra-ñuu Siria, cha-ña-suvi ñayivi ***Israel** kuvi, ityanda'a-ra chíi-ra tyi sanduva'a-ra chíi-ra chi'in kue'e tya'yu nii.

—Matandyaun chii-ndi Jesús, ra-ñuu Nazaret. ¿Atu vachi sanaun chii-ndi? Ta chité tyi ra-ii vachi nuu ndyaa Ndyoo kuun.

³⁵Yukuan ta ika'an ñi'i Jesús chii tatyí ña-va'a, ta katyi-ra:

—¡Taxin yu'un, ta keta tichi ama-ra!

Yukuan ta isanduva tatyí ña-va'a chii-ra nuu tandi'i ñayivi, ta iketa-chi, soko ña-tuvi cha-ita'an-ra, isa'a-chi. ³⁶Ta íyò loko kuñi tandi'i ñayivi, ta ka'an-chi chii ta'an-chi:

—¿Naa tu'un kuvi i'ya tyi chi'in tundyee iñi ka'an-ra chii tatyí ña-va'a, ta keta-chi?

³⁷Ta tandi'i tyi ikicha'a ka'an ñayivi tu'un Jesús.

I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús chiso Simón Pedro

³⁸Yukuan ta iketa Jesús *veñu'u sinagoga, ta kua'an-ra ve'e Simón. Ta ñi'i loko yi'i ka'ñi chii chiso Simón, ta ika'an nda'vi-chi chi'in Jesús cha-kuenda-ke. ³⁹Yukuan ta nandyee nuu-ra nuu kandyaa-ke, ta ika'an ñi'i-ra chii ka'ñi, ta iketa-chi chii-ke. Ta suu-ñi ku'va yukuan indukuita-ke, ta induku-ke cha-kachi-chi.

I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús kua'a loko ñayivi ku'u

⁴⁰Ta nuu kua'iñi ñayiví ta ichandyaka-chi chii ñayivi ku'u siin siin nuu kue'e nuu ndyaa Jesús. Yukuan ta itiso-ra nda'a-ra siki nuu nuu-chi, ta induva'a-chi. ⁴¹Ta kua'a loko-chi iketa tatyí ña-va'a, ta kanachaa tatyí ña-va'a, ta katyi-chi:

—Yo'o tyi Se'e Ndyoo kuun.

Soko ika'an ñi'i Jesús chii-chi, ta ña-icha'a-ka-ra ka'an-chi tyi chito-chi tyi Cristo kuu-ra.

I'ya kuvi nuu kuaka'an Jesús tu'un Ndyoo ñuu iyo nuu ñu'u ñuu Galilea

⁴²Ta ituvi ñayiví ta iketa Jesús kua'an-ra nuu nuu taxin iyo. Ta ichananduku ñayivi chii-ra, ta ichaa-chi nuu ndyaa-ra, ta ña-cha'a-chi ku'un-ra. ⁴³Soko ika'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ñiñi loko cha-kusakoté tu'un va'a iso kaa iyo nuu ndyakaña'a Ndyoo chii ñayivi inka ñuu tyi yukuan kuenda ityandya'a Ndyoo chíí.

⁴⁴Yukuan ta kua'an-ra kuasaña'a-ra tu'un Ndyoo *veñu'u sinagoga iyo nuu ñu'u ñuu Judea.

I'ya kuvi nuu isandukua'a Jesús tyaka

5 ¹Ta minuu cha'a ndyaa Jesús yu'u ndutyañu'u nañi Genesaret, ta ñañita'an-ñi-ka ñayivi kua'a chi'in-ra tyi kuñi-chi tyaso'o-chi tu'un Ndyoo. ²Yukuan ta indye'e-ra ndyaa uvi ta'an varku yu'u ndutyañu'u cha-ikutyaa ndika'an ra-tava tyaka tyi kuanakatya-chi taraya-chi. ³Yukuan ta ikaa Jesús minuu nuu varku, ta varku Simón kuvi, ta ika'an-ra chii-ra tyi tyanda'a-ra iin lo'o-ka chii-tun nuu kunu-ka ndutyañu'u. Yukuan ta ichikundyaa-ra nuu-tun, ta ikicha'a saña'a-ra chii ñayivi kua'a.

⁴Ta nuu indi'i isaña'a-ra chii-chi, ta ika'an-ra chii Simón, ta katyi-ra:

—Ki'in varku, ta kua'an ndyaa nuu kunu-ka ndutyañu'u tyi kutyi'i-ndo taraya-ndo, ta tiin-ndo tyaka.

⁵Yukuan ta inaka'an Simón, ta katyi-ra:

—Mastru, ñiñu ichanduku-ndi tyaka, ta ña-iñi'i-ndi chii-ti, soko tatu maun katyi, kutyi'í taraya.

⁶Ta ku'va cha-ityi'i-chi taraya nuu ndutyañu'u, ta kua'a loko tyaka iñi'i-chi, ta kuandya ku'va ikicha'a ka'ndi taraya, sa'a-ti. ⁷Yukuan ta ikana-chi chi'in nda'a-chi chii ra-kua'an chi'in-chi, ra-yi'i inka nuu varku tyi kichi tyindyee-chi chii-chi. Yukuan ta ichaa-chi, ta isakutu-chi tyaka ndu'uvi ta'an varku ta kuandya ku'va ikuñi ndukoo-tun tichi ndutya. ⁸Ta ku'va indye'e Simón Pedro cha-isa'a Jesús, ta ichikuiñi chiti-ra nuu-ra, ta katyi-ra:

—Matandyaun chií Sutumañi-yo tyi ra-iyo kuatyí kuí.

⁹Ta takuan ika'an-ra tyi íyò loko kuñi-ra chi'in tandi'i ra-yi'i chi'in-ra chakatyi tyi kua'a loko tyaka iñi'i-chi. ¹⁰Ta íyò loko ikuñi tuku Jacobo ta Juan, se'e Zebedeo, ra-ndyachika chi'in Simón. Yukuan ta ika'an Jesús chii Simón, ta katyi-ra:

—Mayu'un tyi vityin ta nuu kua'an-ka ityi nuu kuandukun ñayivi ki'i tu'un Ndyoo tañi ku'va ndukun tyaka.

¹¹Yukuan ta vachi ndichi-chi chi'in varku ndyaa yu'u ndutyañu'u, ta isandoo-chi tandi'i cha-iyo chii-chi, ta kua'an-chi chi'in Jesús.

I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús chii ra-tya'yu ñii

¹²Ta minuu cha'a ndyaa Jesús minuu ñuu ka'nu, ta ichaa nuu ra-ku'u *kue'e tya'yu ñii, ta ku'va indye'e-ra chii Jesús,

ta ichikuiñi chiti-ra nuu-ra, ta ñañi nuu-ra nuu ñu'u, ta ika'an nda'vi-ra chi'in-ra, ta katyi-ra:

—Sutumañi-yo tatu kuñun kuvi sanduva'un chíí.

¹³Yukuan ta itiso Jesús nda'a-ra siki-ra, ta katyi-ra:

—Kuñí tyi nduva'un. ¡Nduva'a!

Ta suu-ñi ku'va yukuan, ta induva'a-ra. ¹⁴Ta ika'an Jesús tyi maka'an-ra ñi-minuu nuu ñayivi cha-induva'a-ra, ta katyi-ra chii-ra:

—Kua'an nuu ndyaa sútú, ta sa'a tañi ku'va ityaa ***Moisés** nuu *ley* Ndyoo tyi yukuan kuvi cha-ndaa nuu ñayivi tyi induva'un.

¹⁵Soko kua'a loko ñayivi ichito cha-sa'a Jesús, ta kua'a loko-chi ichaa tyi kuatyaso'o-chi tu'un ka'an-ra, ta kuñi-chi tyi sanduva'a-ra chii-chi. ¹⁶Soko tu'va Jesús cha'an nuu kuvi ñu'u ityi nuu iyo taxin ta ka'an-ra chi'in Ndyoo.

I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús chii ra-ña-kuvi kaka

¹⁷Ta minuu kivi ndyaa Jesús saña'a-ra chii ñayivi, ta ndyaa ñayivi ***fariseo** ta mastro chito *ley* Ndyoo, ta vachi-chi tandi'i ñuu iyo ñu'u ñuu Galilea, ta ñuu iyo ñu'u ñuu Judea, ta ñuu Jerusalén. Ta ndyaa tundyee iñi Sutumañi-yo chi'in Jesús, ta sanduva'a-ra ñayivi ku'u.

¹⁸Yukuan ta ichaa ñayivi ndiso chi'in chito chii ra-ña-kuvi kaka, ta kuñi-chi ya'a-chi chi'in-ra nuu ndyaa Jesús.

¹⁹Soko ña-iñi'i-chi nuu ya'a-chi chi'in-ra sa'a chakua'a loko ñayivi. Yukuan ta ikaa-chi siki ve'e, ta inuña-chi tyiyo, ta isanuu-chi chii-ra ndikaa chito-ra nuu ndyaa Jesús. ²⁰Yukuan ta indye'e-ra tyi chinu iñi-chi chii-ra, ta ika'an-ra chii ra-ku'u, ta katyi-ra:

—Aminku, chaichikoo tuka'nu iñi kuatyun.

²¹Yukuan ta ikicha'a chika iñi ñayivi kuvi mastro chito *ley* Ndyoo ta ñayivi ***fariseo**: “¿Yoo kuvi ra-i'ya tyi ka'an-ra tu'un ña-ta'an-chi ka'an-ra, ta nuu-ñi Ndyoo kuvi saka'nu iñi kuatyi-yo?”

²²Soko chito Jesús cha-chika iñi-chi, ta ika'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—¿Naku chika iñi-ndo takuan? ²³¿Naa chukuu kuvi cha-ña-yii ka'an-yo chii ra-i'ya? ¿Atu yii-ka ka'an-yo:

“Chaichikoo tuka'nu iñi kuatyun”, a yii-ka ka'an-yo:
 “Ndukuita ta kua'an”? ²⁴Tyi takuan ta koto-ndo tyi iyo tundyee iñi chii Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo ityi nuu ñu'u ñayívi, ta kivi saka'nu iñi-ra kuatyi.

Yukuan ta ika'an-ra chii ra-ña-kivi kaka:

—Ka'ín chiun, ndukuita, ta naki'in chiton, ta kuanu'u ve'un.

²⁵Ta taku'va yukuan-ñi, ta indukuita ra-ña-kivi kaka ityi nuu ñayívi kua'a, ta inaki'in-ra chito chaikandyaa-ra, ta kuanu'u-ra ve'e-ra, ta saka'nu-ra chii Ndyoo. ²⁶Ta íyò loko kuñi tandi'i ñayívi, ta saka'nu-chi chii Ndyoo. Ta yu'u loko-chi, ta katyi-chi:

—Vityin indye'e-yo nuu cha-íyò.

I'ya kivi nuu ikana Jesús chii Leví tyi ku'un-ra chi'in-ra

²⁷Ta nuu iya'a ikuu takuan, yukuan ta kua'an Jesús, ta indye'e-ra chii nuu ra-satya'vi xu'un chii ñayívi nañi Leví. Ta ndyaa-ra nuu tya'vi ñayívi xu'un, ta ika'an Jesús chii-ra, ta katyi-ra:

—Ko'o chi'ín.

²⁸Yukuan ta isandoo Leví tandi'i tyiñu sa'a-ra, ta kua'an-ra chi'in Jesús. ²⁹Yukuan ta isa'a-ra nuu viko ka'nu ve'e-ra kuenda Jesús. Ta ichaa kua'a loko ra-satya'vi xu'un chii ñayívi ta inka-ka ñayívi, ta ichikundyaa-chi chi'in-chi yu'u mesa.

³⁰Ta ikicha'a ka'an ña-va'a mastro chito *ley* Ndyoo ta ñayivi **fariseo* chii ndocha'a Jesús, ta katyi-chi:

—¿Naku chachi-ndo ta chi'i-ndo chi'in ñayivi satya'vi xu'un ta chi'in ñayivi iyo kuatyí?

³¹Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ñayivi iyo va'a ña-ndi'i-chi *doctor* sanduva'a chii-chi, soko ñayivi ku'u tyi ndi'i-chi chii-ra. ³²Yú'ú tyi ña-vachí cha-kuenda ñayivi ndoo ndyachika tyi cha-kuenda ñayivi iyo kuatyí vachí tyi ndu'uvi ñi-chi kuatyí-chi.

I'ya kuvi nuu indukutu'un ñayivi chii Jesús kuenda cha-makachi-yo ta ka'an-yo chi'in Ndyoo

³³Yukuan ta indukutu'un-chi chii Jesús, ta katyi-chi:

—¿Naku tyito loko ña-chachi ndocha'a Juan ta ka'an-chi chi'in Ndyoo, ta takuan tuku sa'a ndocha'a ñayivi **fariseo*, soko ra-kuvi ndocha'a yo'o tyi chachi-chi ta chi'i-chi?

³⁴Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—¿Atu kuvi cha-makachi ñayivi vachi nuu iyo viko nda'vi tatu ndyaa ra-kuakuu tunda'vi? ³⁵Soko kuachaa kivi ña-kuakundyaa-ka-ra chi'in-chi, ta kivi yukuan ña-kuakachi-ka-chi.

³⁶Ta ika'an tuku-ra minuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra, ta katyi-ra:

—Ña-tuvi ñayivi cha'ndya iin lo'o soo chaa ta natyaa-chi chi'in soo cha'nu tyi kuasativi-chi soo chaa tatu sa'a-chi takuan, ta ña-kuakita'an ku'va kaa soo chaa chi'in soo cha'nu. ³⁷Ta ña-yoo-ñi tyi'i vinu chaa tichi ñii cha'nu tyi kuandata ñii sa'a vinu chaa ta kuakati vinu, ta ña-kuakuatyíñu-ka ñii. ³⁸Ta va'a-ka ki'i vinu chaa tichi ñii chaa tyi takuan ta kundyee ñii ki'i vinu tichi-chi. ³⁹Ta ña-tuvi ñayivi chi'i vinu cha'nu, ta kuñi-chi ko'o-chi vinu chaa, ta katyi-chi: “Va'a-ka chi'i vinu cha'nu.”

I'ya kuvi nuu itava ndocha'a Jesús yoko trigu *kivi sauru

6 ¹Minuu cha'a iya'a Jesús **kivi sauru* nuu yi'i trigu itachi ñayivi, ta ikicha'a kindyaa ra-kuvi ndocha'a-ra yoko-tun, ta sakoyo-chi, ta kiin nda'a-chi, ta chachi-chi.

²Yukuan ta ika'an ñayivi **fariseo*, ta katyi-chi:

—¿Naku sa'a-ndo cha-ña-ta'an-chi sa'a-ndo ***kivi sauru?**

³Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—¿Atu ña-ka'vi-ndo tu'un cha-isa'a *rey* David chi'in ñayivi ndyaa chi'in-ra kivi ichisoko-chi? ⁴Tyi iki'vi-ra tichi veñu'u Ndyoo, ta iki'in-ra paan cha-icha'a kuenda-chi nuu Ndyoo, ta ichachi-ra, ta icha'a tuku-ra kachi ñayivi ndyaa chi'in-ra. Ta paan cha-ña-tuvi ta'vi kachi-chi nuu *ley* Ndyoo kuu tyi nuu-ñi sútú kuvi kachi.

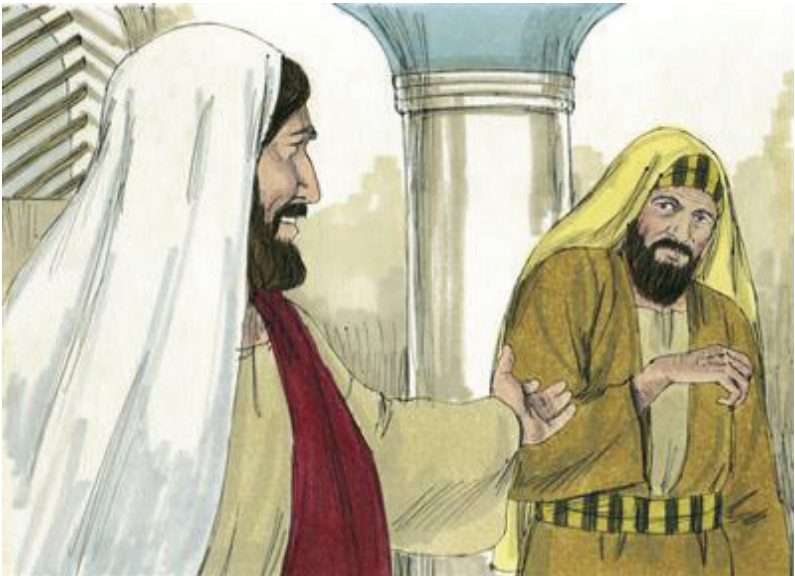
⁵Ta ika'an tuku Jesús, ta katyi-ra:

—Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo, kuvi ra-ndyakaña'a ***kivi sauru.**

I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús chii ra-ina'ityi nda'a

⁶Ta inka ***kivi sauru** ichaa Jesús ***veñu'u sinagoga**, ta saña'a-ra tu'un Ndyoo chii ñayivi. Ta yukuan ndyaa nuu ra-ina'ityi nda'a kua'a. ⁷Ta ndyaa ñayivi kuvi mastro chito *ley* Ndyoo ta ñayivi ***fariseo** ndye'e-chi tatu kuasanduva'a Jesús chii-ra kivi yukuan tyi takuan ta kuvi tyaa-chi kuatyi siki-ra. ⁸Soko chito Jesús cha-chika iñi-chi, ta ika'an-ra chii ra-ina'ityi nda'a, ta katyi-ra:

—Ndukuita nuu ndyaun chiña.

Yukuan ta indukuita-ra. ⁹Ta indukutu'un Jesús chii-chi, ta katyi-ra:

—Ndukutu'in minuu tu'un chii-ndo: ¿Naa chukuu ta'an-chi sa'a-yo ***kivi sauru**, cha-va'a a cha-ña-va'a? ¿Sakaku-yo chii ñayivi, a ka'ñi-yo chii-chi?

¹⁰Ta ndye'e-ra nuu tandi'i ñayivi ndyaa chi'in-ra ta ika'an-ra chii ra-ina'ityi nda'a, ta katyi-ra:

—Sandundoo nda'un.

Ta takuan isa'a-ra, ta induva'a nda'a-ra.

¹¹Yukuan ta ikicha'a kuxaan loko-chi, ta ikicha'a natu'un ta'an-chi iso kuasa'a-chi chii Jesús.

**I'ya kivi nuu induku Jesús uchi uvi
ta'an ra-kuakivi apóstol**

¹²Ta kivi yukuan kua'an Jesús nuu yuku, ta ñiñu ichindyaa-ra ka'an-ra chi'in Ndyoo. ¹³Ta ituvi inka kivi, ta ikana-ra chii ndocha'a-ra, ta ikachin-ra uchi uvi ta'an-chi, ta isakunañi-ra chii-chi *apóstol*. ¹⁴Ta i'ya kivi ra-ikachin-ra: Pedro, ra-nañi Simón, Andrés ñañi Pedro, Jacobo, Juan, Felipe, Bartolomé, ¹⁵Mateo, Tomás, Jacobo se'e Alfeo, ta Simón, ra-ka'an-chi Zelote, ¹⁶Judas ñañi Jacobo, ta Judas Iscariote, ra-ixikoña'a chii Jesús.

I'ya kivi nuu isaña'a Jesús tu'un Ndyoo chii ñayivi kua'a

¹⁷Yukuan ta inanuu Jesús yuku, ta ichikuita-ra nuu nuu ndaa chi'in ndocha'a-ra ta chi'in ñayivi kua'a vachi nuu iyo nuu ñu'u nuu Judea ta nuu Jerusalén, ta nuu Tiro, ta nuu Sidón tyi kuñi-chi tyaso'o-chi tu'un saña'a-ra, ta kuñi-chi nduva'a-chi. ¹⁸Ta ichaa tuku ñayivi ndye'e tundo'o sa'a tatyí ña-va'a, ta induva'a-chi. ¹⁹Ta tandi'i ñayivi kuñi ke'e chii-ra tyi keta tundyee iñi chii-ra, ta nduva'a-chi.

**I'ya kivi nuu ika'an Jesús tyi va'a ikuu
ñayivi cha'a kundyakaña'a Ndyoo chii**

²⁰Ta inandye'e Jesús nuu ndocha'a-ra, ta katyi-ra chii-chi: —Va'a loko ikuu ndyo'o ñayivi nda'vi tyi chii-ndo kivi nuu ndyakaña'a Ndyoo.

²¹Va'a loko ikuu ndyo'o ñayivi chisoko vityin tyi kuanda'a ama-ndo.

'Ta va'a loko ikuu ndyo'o ñayivi chakù tyi kuàkuákù-ndo, ta kuakusii ñi-ndo.

22 'Va'a loko ikuu ndyo'o tatu ña-kuñi ñayivi ndye'e-chi chii-ndo, ta tavachiyo-chi chii-ndo, ta ka'an ña-va'a-chi siki-ndo, ta ka'an-chi tyi ñayivi ña-va'a kuu-ndo chakaty tyi chinu ñi-ndo chii Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo.

23 'Kusii ñi-ndo, ta ndava-ndo kivi sa'a ñayivi takuan chi'in-ndo tyi ka'nu cha-va'a kuañi'i-ndo ityi andivi tyi takuan isa'a sutu cha'nu-chi chi'in ñayivi inaka'an tu'un ka'an Ndyoo takivi.

24 'Soko nda'vi ndyo'o ñayivi kuka tyi chaiñi'i-ndo tandi'i cha-va'a cha-ta'an-chi ñi'i-ndo.

25 'Ta nda'vi ndyo'o ñayivi chachi va'a tyi kuakusoko-ndo.

'Ta nda'vi ndyo'o ñayivi chàkú vityin tyi kuandukui'ya ñi-ndo ta kuàkuakù chaa-ndo.

26 'Ta nda'vi ndyo'o ñayivi ka'an va'a ñayivi siki tyi takuan isa'a sutu cha'nu-ndo chi'in ñayivi ña-inaka'an cha-ndaa tu'un ka'an Ndyoo takivi.

**I'ya kivi nuu ika'an Jesús tyi kuñi-yo
chii ñayivi kuxaan ñi chii-yo**

27 'Soko ndyo'o cha-chiñi so'o tu'un ka'in: Kuñi-ndo chii ñayivi kuxaan ñi chii-ndo, ta sa'a-ndo cha-va'a chii ñayivi ña-kuñi ndye'e chii-ndo, 28 ta ka'an-ndo tyi koo va'a ñayivi tyiña'a chii-ndo, ta ka'an-ndo chi'in Ndyoo cha-kuenda ñayivi sa'a cha-ña-va'a chi'in-ndo. 29 Ta tatu iyo-chi cha'a iin chiyo yanuu-ndo, ku'va-ndo inka chiyo naku'va-chi. Ta tatu iyo-chi kindyaa soo ñu'u ka'nu-ndo, ku'va tuku-ndo kamisa-ndo chii-chi. 30 Ta ku'va-ndo ndatyinũ chii tandi'i ñayivi chikan chii-ndo, ta tatu iyo ñayivi iki'in ndatyinũ-ndo, maka'an-ndo tyi naku'va-chi. 31 Ta tañi ku'va kuñi-ndo tyi sa'a ñayivi chi'in-ndo, takuan ta'an-chi sa'a-ndo chi'in-chi.

32 'Ta tatu kuñi-ndo chii maa-ñi ñayivi kuñi chii maa-ndo, mañi'i-ndo tumañi ñi ityi nuu Ndyoo tyi kuandya ñayivi ña-chinu ñi chii Ndyoo, ta sa'a takuan. 33 Ta tatu sa'a-ndo cha-va'a chi'in maa-ñi ñayivi sa'a cha-va'a chi'in-ndo, mañi'i-ndo tumañi ñi ityi nuu Ndyoo tyi kuandya ñayivi ña-chinu ñi chii Ndyoo, ta sa'a takuan. 34 Tatu kuaku'va ndika'an-ndo ndatyinũ chii maa-ñi ñayivi kuñi ñi-ndo

tyi naku'va-chi, mañi'i-ndo tumañi iñi ityi nuu Ndyoo tyi kuandya ñayivi ña-chinu iñi chii Ndyoo, ta cha'a ndika'an-chi ndatyíñu chii ñayivi tu'va naku'va. ³⁵Soko kuñi-ndo chii ñayivi kuxaan iñi chii-ndo, ta sa'a-ndo cha-va'a chi'in-chi, ta ku'va ndika'an-ndo ndatyíñu chii-chi, ta makuatu-ndo naku'va-chi ndatyíñu-ndo tyi ka'nu cha-va'a kuanañi'i-ndo, ta kuakuu-ndo se'e Ndyoo ndyaa andivi tyi Ndyoo ra-va'a iñi kuu-ra chi'in ñayivi ña-tu'va naku'va tya'vi ndyoo chii-ra ta chi'in ñayivi ña-va'a. ³⁶Ta nda'vi kuñi-ndo chii ñayivi tañi ku'va nda'vi kuñi Sutu-ndo chii-ndo.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi masakutuñi-yo chii ta'an-yo

³⁷Masakutuñi-ndo chii ta'an-ndo, ta ña-kuakutuñi-ndo. Ta masakunaa-ndo chii ñayivi, ta ña-kuata'an-ndo takuan. Ta saka'nu iñi-ndo chii-chi, ta kuakoo tuka'nu iñi chii-ndo. ³⁸Ku'va-ndo cha-iyó chii-ndo chii ñayivi, ta kua'a-ka kuañi'i-ndo tyi kuañi'i-ndo tañi ku'va tyiku'va ra-va'a xiko tyi nakisi-ra tundoó, ta chaxin nda'a-ra nuu-tun, ta kuandya ku'va chitya kuatyí nuu-tun sa'a-ra tyi tañi ku'va tyiku'va-ndo, takuan kuañi'i-ndo.

³⁹Ta ika'an tuku Jesús minuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra chi'in-chi, ta katyi-ra:

—¿Atu kuvi kundyakaña'a nuu ñayivi kuaa chii inka ñayivi kuaa? ¿Atu ña-suu iin-ñi yavi kuakoyo ndu'uvi-chi? ⁴⁰Ta ña-inuu-ñi kuvi ñayivi sakua'a chi'in mastu-chi tyi tandi'i ñayivi ikutu'va va'a, kuakuu-chi tañi mastu isaña'a chii-chi. ⁴¹¿Naku ndye'un mi'i yi'i nuu ñayivi ta'un, ta ña-ndye'un tyavi yi'i nuu maun? ⁴²Tatu yi'i tyavi nuun, ¿atu kuvi ka'un chi'in ñayivi ta'un: “Ñañi, ku'va natavé mi'i yi'i nuun”? Yo'o ka'un tyi va'un, tava xi'na-ka tyavi yi'i nuun, yukuan ta kuvi tavon mi'i yi'i nuu ñayivi ta'un.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi kuvi
nakoto-yo yutun chi'in chiti-tun**

⁴³Ta ika'an tuku Jesús, ta katyi-ra:

—Makuvi ku'va yutun va'a chiti ña-va'a, ta ñi-yutun ña-va'a makuvi ku'va-tun chiti va'a, ⁴⁴tyi tandi'i nuu yutun, ta nakoto-yo chii-tun ku'va kaa chiti-tun. Ta makuvi ku'va iñu chiti cha-nañi higo, ta makuvi ku'va iñu ndu'va chiti

uva. ⁴⁵Ta takuan kuvi ñayivi va'a tyi sa'a-chi cha-va'a yi'i ama-chi, ta ñayivi ña-va'a, sa'a-chi cha-ña-va'a yi'i ama-chi tyi cha-chitu ama-yo, ta ka'an yu'u-yo.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tu'un uvi ta'an ra-ityi'i cha'a ve'e

⁴⁶'¿Naa kuenda ka'an-ndo, “Sutumañi-yo”, chií ta ña-sa'a-ndo cha-ka'ín? ⁴⁷Ta kuaka'ín nuu-ndo minuu ku'va iyo ñayivi vachi nuu ndyaí, ta chiñiso'o-chi, ta sa'a-chi cha-ka'ín. ⁴⁸Ta suu-chi kuvi tañi nuu ra-isava'a ve'e, ta kunu ichatya-ra nuu kuaki'i cha'a-chi, ta ityi'i-ra cha'a-chi nuu ita'an-ra yuu. Ta ikuun savi ka'nu, ta indaa ndutya, ta icha'a ndutyañu'u chata ve'e, soko ña-induva-chi tyi nuu yuu ndyaa cha'a-chi. ⁴⁹Soko ñayivi chiñiso'o ta ña-sa'a-chi cha-ka'ín, suu-chi kuvi tañi nuu ra-isava'a ve'e nuu ñu'u, ta ña-ichatya-ra nuu kuaki'i cha'a-chi. Ta ikuun savi ka'nu, ta icha'a ndutyañu'u chata ve'e, ta indi'i ve'e itanu, isa'a-chi.

**I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús chii musu
satyiñu chi'in hndaru kuvi nuu**

7 ¹Ta nuu indi'i ika'an Jesús takuan chii ñayivi, yukuan ta kuanu'u-ra ñuu Capernaúm. ²Ta ñuu yukuan iyo nuu ra-ndyakaña'a iin syendu hndaru, ta iyo nuu musu satyiñu ka'a ta nuu ra-ñiñi kuu-ra nuu-ra, ta cha-kuñi kúú kuii-ra. ³Ta ichiñiso'o hndaru kunuu tu'un Jesús, yukuan ta ityanda'a-ra uvi ta'an racha'nu kunuu nuu ñayivi **judío* tyi kuka'an-chi chi'in Jesús tyi kichi sanduva'a-ra chii musu-ra. ⁴Ta ichaa-chi nuu ndyaa Jesús, ta ika'an-chi chi'in-ra, ta katyi-chi:

—Sa'a chandyoo kuñun ku'un kusanduva'un chii musu hndaru kunuu. Ta va'a tatu tyindyeun chii-ra, ⁵tyi va'a loko ra-kuu-ra chi'in ñayivi ñuu-yo, ta isava'a-ra nuu **veñu'u sinagoga* ñuu-yo.

⁶Yukuan ta kua'an Jesús chi'in-chi, ta ku'va kuachaa-ra nuu ndyaa ve'e, ta ityanda'a hndaru kunuu uvi ta'an aminku-ra tyi kuka'an-ra tye'en chii Jesús:

—Racha'nu, tye'en ka'an hndaru kunuu tyi masatyañu-ra chiun tyi ña-suvi ra-ka'nu kuu-ra, ta ku'un ve'e-ra, ⁷ta yukuan kuenda ña-kichi ki'in-ra chiun. Soko kuñi-ra tyi ka'an-ñun, ta nduva'a musu-ra. ⁸Ta ka'an-ra takuan tyi iyo nuu ra-ndyakaña'a chii-ra ta ityaa-ra chii-ra tyi kundyakaña'a-ra

chii inka hndaru. Ta tatu ka'an-ra chii nuu-ra: “Kua'an”, ta kuaku'un-ra. Ta tatu ka'an-ra chii inka-ra: “Ñà'á”, ta kuakichi-ra. Ta tatu ka'an-ra chii musu-ra: “Sa'a tye'en”, ta takuan kuasa'a-ra.

9Ta íyò loko ikuñi Jesús ku'va ichiñiso'o-ra tu'un ika'an-chi. Yukuan ta inandy'e-ra nuu ñayivi kua'an chi'in-ra, ta ikatyi-ra: —Ka'ín chii-ndo tyi ña-tuvi ñi-minuu ñayivi ñuu *Israel va'a chinu iñi chií takuan.

10Yukuan ta kuanu'u aminku hndaru kunuu, ta inachaa-chi, ta indye'e-chi tyi cha'induva'a musu-ra.

I'ya kuvi nuu isanatyaku Jesús se'e ña'a nda'vi ichi'i yii

11Ta nuu iya'a ikuvi takuan, yukuan ta kua'an Jesús ñuu Naín, ta kua'a ndocha'a-ra kua'an chi'in-ra, ta kua'a loko tuku ñayivi kua'an. 12Ta ku'va ichaa-ra yatyin yu'u ñuu, ta indye'e-ra vachi ñayivi, ta ndiso-chi ndiyi, ta minuu-ñi-ra iyo nuu ma'a-ra. Ta ña'a nda'vi ichi'i yii kuu-ke, ta kua'a loko ñayivi ñuu vachi chi'in-ke. 13Ta indye'e Jesús chii ma'a-ra, ta ikunda'vi iñi-ra chii-ke, ta katyi-ra:

—Makuakùn.

14Yukuan ta ikuyatyin-ra, ta itiso-ra nda'a-ra siki kaja ra-ichi'i, ta ichikuita ñayivi ndiso kaja. Yukuan ta ika'an-ra, ta katyi-ra:

—Rayoko, ka'ín chiun: ¡ndukuita!

15Yukuan ta inakundyaa tuluu ra-ichi'i, ta ikicha'a natu'un-ra. Yukuan ta inaku'va Jesús chii-ra chii ma'a-ra. 16Ta iyu'u loko tandi'i-chi, ta ikicha'a saka'nu-chi chii Ndyoo, ta katyi-chi:

—Ichaa nuu ra-naka'an tu'un ka'an Ndyoo nuu ndyaa-yo, ta Ndyoo vachi tyindyee-ra chii ñayivi ñuu *Israel.

17Ta ichito tandi'i ñayivi iyo ñuu nuu ñu'u ñuu Judea cha-sa'a Jesús, ta tandi'i ñayivi iyo ñuu ndyaa yatyin chi'in ñuu Judea.

I'ya kuvi nuu ityanda'a Juan Sakuandutya ndocha'a-ra nuu ndyaa Jesús

18Ta inaka'an ra-kuvi ndocha'a Juan nuu-ra tandi'i cha-sa'a Jesús. Yukuan ta ikana Juan uvi ta'an ra-kuvi ndocha'a-ra, 19ta ityanda'a-ra chii-chi nuu ndyaa Jesús tyi kundukutu'un-chi chii-ra, ta katyi-chi:

—¿Atu maun kuvi ra-kuakichi, a kuation-ndi inka-ra?

²⁰Yukuan ta ichaa-chi nuu ndyaa Jesús, ta katyi-chi:

—Juan Sakuandutya ityanda'a chii-ndi tyi ndukutu'un-ndi chiun: “¿Atu maun kuvi ra-kuakichi, a kuation-ndi inka-ra?”

²¹Ta suu-ñi ku'va yukuan isanduva'a Jesús kua'a nuu kue'e ta'an ñayivi ta ñayivi yi'i tatyi ña-va'a. Ta kua'a tuku ñayivi kuaa isanandye'e-ra. ²²Yukuan ta inaka'an-ra chii ra-ityanda'a Juan, ta katyi-ra:

—Kua'an-ndo tyi kunaka'an-ndo nuu Juan cha-indye'e-ndo ta cha-ichiñiso'o-ndo tyi nandye'e ñayivi kuaa, ta nakaka ñayivi ña-kuvi kaka, ta nduva'a ñayivi ku'u *kue'e tya'yu ñii, ta nakuñiso'o ñayivi so'o, ta natyaku ñayivi ichi'i, ta ka'ín tu'un va'a chi'in ñayivi nda'vi. ²³Ta va'a loko ikuu ñayivi ña-ndu'uvi ñi cha-chinu ñi chií.

²⁴Ta ku'va kuanu'u ra-ityanda'a Juan, ta ikicha'a naka'an Jesús tu'un Juan nuu ñayivi, ta katyi-ra:

—¿Naa chukuu ichandye'e-ndo nuu kuvi ñu'u ityi? ¿Atu ichandye'e-ndo nuu nakanda tuñi sa'a tatyi? ²⁵¿A naa chukuu ichandye'e-ndo? ¿Atu ichandye'e-ndo minuu ra-ñu'u soo va'a? Ña-suu takuan kuvi tyi ñayivi ñu'u soo va'a, va'a iyo-chi ñayivi tyi ndyaa-chi vetyiñu rey. ²⁶Ta, ¿yoo ichandye'e-ndo yukuan? ¿Atu nuu ra-naka'an tu'un ka'an Ndyoo ichandye'e-ndo? Takuan kuvi, ta ka'ín chii-ndo tyi ka'nu-ka ra-kuu-ra cha-kuu ra-naka'an tu'un ka'an Ndyoo. ²⁷Ta tu'un maa-ra ka'an nuu Tutu Ndyoo tye'en:

Kuatyanda'í minuu ra-kuanaka'an nuu ñayivi nuu kumañi-ka ku'un,

ta ityi nuu-ka kuasanduva'a-ra ityi nuu kuaku'un.

²⁸Soko ka'ín chii-ndo tyi ka'nu-ka ra-kuvi Juan cha-kuvi tandi'i-ka se'e ñayivi, soko ñayivi lo'o-ka nuu ndyakaña'a Ndyoo, ka'nu-ka kuakuu-chi cha-kuu-ra.

²⁹Ta tandi'i ñayivi ta ñayivi satya'vi xu'un tuku, ichiñiso'o tu'un ka'an Jesús, ta inakoto-chi tyi cha-va'a kuvi ityi Ndyoo tyi icha'a-chi ta'vi sakuandutya Juan chii-chi. ³⁰Soko ñayivi *fariseo ta ñayivi kuvi mastro chito ley Ndyoo, ña-iki'in-chi ku'va kuñi Ndyoo chi'in-chi, chakaty tyi ña-icha'a-chi sakuandutya Juan chii-chi. ³¹Ta ika'an tuku Jesús, ta katyi-ra:

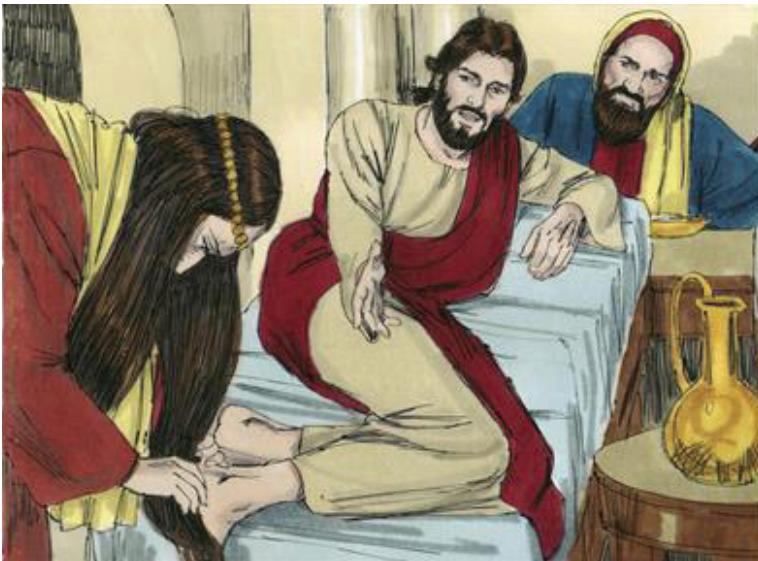
—¿Yoo chi'in kuvi sakita'ín chii ñayivi iyo kivi vityin? ¿Yoo kaa cha-kaa-chi? ³²Kuu-chi tañi randyi'i ndyaa nuu

ya'vi, ta kanachaa-chi chii ta'an-chi, ta katyi-chi: “Itivi-ndi pitu, ta ña-iticha'a-ndo, ta ichata-ndi yaa ndukui'ya ñi, ta ña-ichakù-ndo.” ³³Ta ikichi Juan Sakuandutya, ta ña-ichachi-ra tañi ku'va chachi ñayivi, ta ña-ichi'i-ra vinu, ta katyi-ndo tye'en: “Tatyi ña-va'a yi'i chii-ra.” ³⁴Ta ikichi Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo, ta chachi-ra, ta chi'i-ra, ta katyi-ndo: “Ra-i'ya tyi ñi'i loko chachi-ra ta ñi'i loko chi'i-ra vino, ta aminku-ra kuvi ñayivi satya'vi xu'un ta ñayivi iyo kuaty.” ³⁵Soko kuvi koto-yo tatu va'a a ña-va'a cha-chiñituñi ñayivi chi'in ku'va ndye'e-yo cha-sa'a-chi.

I'ya kuvi nuu icha'an Jesús ve'e Simón ra-*fariseo

³⁶Ta ikana minuu *ra-*fariseo* nañi Simón chii Jesús tyi kukachi-ra ve'e-ra. Yukuan ta ichaa Jesús ve'e-ra, ta ichikundyaa-ra chi'in-ra yu'u mesa. ³⁷Ta iyo minuu ña'a ña-va'a ndyachika ñuu yukuan, ta ichito-ke tyi ndyaa Jesús chachi-ra ve'e *ra-*fariseo*. Yukuan ta iki'in-ke nuu tye'e alabastro cha-yi'i perfumi, ta kua'an-ke nuu ndyaa-ra, ³⁸ta ichikundyaa-ke nuu ndyaa cha'a-ra, ta chakù-ke.

Yukuan ta ikicha'a satyii-ke cha'a-ra chi'in ndutya nuu-ke, ta sana'ityi-ke chi'in ixi xiñi-ke, ta tyayu'u-ke cha'a-ra, ta ka'yi-ke

perfumi. ³⁹Ta ku'va indye'e Simón cha-sa'a-ke, ta ikicha'a chika iñi-ra: “Tatu cha-ra-naka'an tu'un ka'an Ndyoo kuun, kuvi nakoton yoo ña'a ke'e cha'un tyi nuu ña'a iyo kuatyi kuu-ke.”

⁴⁰Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Simón, kuaka'ín minuu tu'un chiun.

—Ka'an yo'o, mastro —katyi Simón.

⁴¹—Minuu ra-icha'a ndika'an xu'un chii uvi ta'an ñayivi, ta nuu-ra tavi u'un syendu xu'un nañi denario, ta inka-ra tavi uu xiko uchi, ⁴²ta ndu'uvi ta'an-ra ña-ikuvu naku'va nuu tavi, ta isaka'nu iñi ra-icha'a ndika'an xu'un chii-ra. Ta ka'an vityin, ¿yoo ra-kuakuñi-ka chii-ra?

⁴³Yukuan ta inaka'an Simón, ta katyi-ra:

—Vatu-ñi ta kuakuñi-ka ra-kua'a-ka tavi chii-ra.

—Cha-ndaa ka'un Simón —katyi Jesús.

⁴⁴Yukuan ta inandye'e Jesús chii-ke, ta katyi-ra chii Simón:

—¿Atu ndye'un cha-sa'a ke-i'ya? Tyi ku'va ichaí ve'un, ta ña-icha'un ndutya ndoo cha'í. Soko ke-i'ya tyi chi'in ndutya nuu-ke inakatya-ke cha'í, ta isana'ityi-ke chi'in ixi xiñi-ke.

⁴⁵Ta ña-icha'un nakumi chií chi'in cha-tyayu'un, soko ke-i'ya tyi kuandya ku'va ichaí ta tyayu'u-ke cha'í. ⁴⁶Ta ña-ika'yun xa'an xiñí, soko ke-i'ya tyi perfumi ika'yi-ke cha'í. ⁴⁷Ta yukuan ka'ín chiun, Simón, tyi kua'a loko kuaty-ke iyo ta ichikoo tuka'nu iñi, ta yukuan kuenda kuñi loko-ke chií. Soko ñayivi ña-kua'a tuka'nu iñi iñi'i, ña-kua'a kuñi-chi chií.

⁴⁸Yukuan ta ika'an Jesús chii-ke:

—Chaichikoo tuka'nu iñi kuatyun.

⁴⁹Yukuan ta ikicha'a chika iñi ñayivi ndyaa chi'in-ra yu'u mesa: “¿Yoo kuvi ra-i'ya tyi kuvi saka'nu iñi tuku-ra kuaty i ñayivi?”

⁵⁰Soko ika'an Jesús chii-ke, ta katyi-ra:

—Chakatyi tyi ichinu iñun, ta ikakun. Ta kua'an chi'in cha-va'a.

I'ya vachi tu'un uu ta'an ña'a ikuvi ndocha'a Jesús

8¹Ta nuu iya'a ikuvi takuan, yukuan ta kua'an Jesús nuu nuu ñuu na'nu ta ñuu ndyi'i tyi kuaka'an-ra tu'un va'a iso kaa iyo nuu ndyakaña'a Ndyoo chi'in ñayivi. Ta kua'an uchi uvi ta'an *apóstol* chi'in-ra. ²Ta kua'an tuku uu ta'an ña'a induva'a chi'in taty i ña-va'a, ta uu ta'an ña'a induva'a chi'in

kue'e, ta nuu-ke kuvi María Magdalena, ña'a iketa ucha ta'an tatyí kui'na. ³Ta kua'an tuku Juana ñasi'i Cuza, ta suu-ra kuvi ra-kutyíñu chi'in rey Herodes, ta kua'an Susana ta kua'a-ka ña'a tyindyee chii Jesús chi'in ndatyíñu.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús minuu ku'va tu'un ra-tachi

⁴Ta kua'a loko ñayivi kayuku nuu ndyaa Jesús, ta siin siin ñuu vachi-chi. Yukuan ta ika'an-ra nuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra chi'in-chi, ta katyi-ra:

⁵—Minuu cha'a iketa minuu ra-tachi, ta kua'an-ra kuakutya-ra chiti.^d Yukuan ta nuu kua'an-ra chitya-ra chiti, ta ikoyo uu ta'an chiti ityi, ta ichañu ñayivi siki-chi, ta ichachi saa. ⁶Ta ikoyo inka chiti nuu yuu nuu iyo lo'o-ñi ñu'u. Ta ika'ndi-chi, soko ina'ityi-chi tyi ña-iñi'i-chi nuu kachin ñu'u. ⁷Ta ikoyo inka chiti nuu iyo iñu. Ta iin-ñi icha'nu iñu chi'in chiti cha-itachi-ra, ta ichasi iñu nuu-chi, ta ña-icha'nu-ka-chi. ⁸Ta ikoyo inka chiti nuu va'a ñu'u, ta ika'ndi-tun, ta icha'nu-tun, ta kua'a loko chiti icha'a-tun. Ta minuu minuu chiti cha-itachi-ra, icha'a iin syendu chiti —katyi Jesús.

Yukuan ta ñi'i ika'an-ra, ta katyi-ra:

—Ndyo'o cha-iyo so'o-ndo, tyaso'o-ndo cha-ka'ín.

^d8.5 Ta kivi yukuan ichitya ñayivi chiti trigu nuu ñu'u ku'va tachi-chi.

**I'ya kuvi nuu inaka'an Jesús iso kuñi-chi
ka'an-chi tu'un ra-tachi chiti**

⁹Yukuan ta indukutu'un ndocha'a Jesús chii-ra, ta katyi-chi:
—¿Naa tu'un kuñi-chi ka'an-chi ku'va ika'un chiña?

¹⁰Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ndyo'o tyi icha'a Ndyoo ta'vi koto-ndo tu'un xe'e vachi nuu ndyakaña'a-ra, soko chi'in inka ñayivi ka'ín chi'in minuu ku'va-ñi cha-kita'an chi'in tu'un kuñi ka'ín chi'in-chi, ta vasu ndye'e-chi soko ña-nakoto-chi, ta vasu chiñiso'o-chi, soko ña-kutuñi iñi-chi.

¹¹'Tye'en tu'un kuñi-chi ka'an-chi ku'va ika'ín chi'in-ndo i'ya: Chiti kuvi tu'un Ndyoo. ¹²Ta chiti cha-ikoyo ityi, yukuan kuvi ñayivi chiñiso'o tu'un Ndyoo, ta vachi Kui'na, ta kindyaa-ra tu'un Ndyoo cha-yi'i ama-chi tyi machinu-ka iñi-chi, ta makaku-chi. ¹³Ta chiti cha-ikoyo nuu yuu nuu iyo lo'o-ñi ñu'u, yukuan kuvi ñayivi chiñiso'o, ta naki'in tu'un Ndyoo chi'in cha-sii iñi, soko ña-tuvi nuu ku'un yo'o cha'a-chi, ta chinu iñi-chi uu ta'an-ñi kivi tu'un Ndyoo, soko kivi vachi tundo'o nuu-chi, ta sandi'i-chi cha-chinu iñi-chi. ¹⁴Ta chiti cha-ikoyo tyañu iñu, yukuan kuvi ñayivi chiñiso'o tu'un Ndyoo, soko nuu kua'an-ka kivi, ta iki'vi cha-ña-va'a ama-chi chakatyi cha-chika iñi-chi cha-iyó ñayívi, ta kuñi loko-chi cha-kuka ta cha-sii ñayívi, ta kuu-chi tañi yutun ña-cha'a chiti. ¹⁵Soko chiti cha-ikoyo nuu va'a ñu'u, yukuan kuvi ñayivi chiñiso'o tu'un Ndyoo, ta naki'in-chi chi'in cha-va'a iyo ama-chi, ta kundyee iñi-chi, ta kundyakuu-chi cha-va'a tañi nuu yutun cha'a chiti.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús nuu ku'va tu'un ñú'ú

¹⁶Ña-tuvi ñayivi tyaa ñú'ú lamvra, ta tyixe'e-chi tichi kisi a xiu chito tyi nuu sukun kutyaa-chi lamvra tyi kuvi sandichi-chi ndye'e ñayivi kuaki'vi chuve'e. ¹⁷Ta takuan ña-tuvi cha-xe'e ta makituu, ta ña-tuvi tu'un xe'e cha-maketa nuu ndichin tyi kuakoto ñayivi nuu kua'an ityin nuu. ¹⁸Ta yukuan kuenda tyaso'o va'a-ndo tyi kuakoo-ka cha-chiñi tuñi chii ñayivi tyaso'o cha-ka'ín, soko ñayivi ña-kuatyaso'o, ta vasu chika iñi-chi tyi chito-chi, soko kuakunaa cha-chito-chi.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi tañi ma'a-ra ta
ñañi-ra kuvi ñayivi chinu iñi tu'un ka'an Ndyoo**

¹⁹Yukuan ta ichaa ma'a Jesús ta ñañi-ra, soko ña-ikuvu
ki'vi-chi nuu ndyaa-ra tyi kua'a loko ñayivi ndyaa chi'in-ra.
²⁰Yukuan ta ika'an ñayivi nuu-ra, ta katyi-chi:

—Ndyaa ma'un ta ñañun ityi chata nuu kayuku ñayivi, ta
kuñi-chi natu'un-chi chi'un.

²¹Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ñayivi chiñiso'o tu'un Ndyoo, ta sa'a-chi cha-ka'an-ra,
yukuan kuvi ma'í ta ñañí.

I'ya kuvi nuu isakutaxin Jesús taty ta ndutya

²²Ta minuu cha'a iki'vi Jesús nuu varku chi'in ra-kuvi
ndocha'a-ra, ta ikatyi-ra chii-chi:

—Ko'o-ndo inka chiyo ndutyañu'u i'ya.

Yukuan ta iketa-chi kua'an-chi chi'in varku, ²³ta nuu
kua'an-chi, ta ichinu ñuma'na Jesús. Ta ichaa nuu taty ka'nu,
ta ichaka-chi ndutya, ta iki'vi ndutya tichi varku, ta ikuñi
kúú-chi. ²⁴Yukuan ta ikicha'a sandoyo-chi chii Jesús, ta
katyi-chi:

—¡Mastru! ¡Mastru! ¡Ndoyo tyi kuñi kúú-yo!

Yukuan ta indoyo Jesús, ta ika'an ñi'i-ra chii tatyí ta ndutya, ta ikutaxin-chi. ²⁵Yukuan ta ika'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—¿Naku ña-chinu iñi-ndo chii Ndyoo?

Ta iyu'u loko-chi, ta naa loko kuñi-chi, ta ka'an-chi chii ta'an-chi:

—¿Yoo kuvi ra-i'ya tyi ika'an-ra chii tatyí ta ndutya, ta ichinu iñi-chi cha-ka'an-ra?

I'ya kuvi nuu induva'a ra-yi'i tatyí kui'na

²⁶Yukuan ta iketa-chi kua'an-chi chi'in varku nuu kuvi ñu'u ñayivi geraseno, ndyaa inka chiyo ndutya nuu kuvi ñu'u ñuu Galilea. ²⁷Ta ku'va chainuu Jesús nuu varku, ta ikuyatyin minuu ra-yi'i tatyí kui'na nuu-ra, ta ra-ñuu yukuan kuu-ra. Ta chakuna'a loko ña-ñu'u-ka-ra soo, ta ña-ndyaa-ka-ra ve'e-ra tyi nuu ñaña ndyachika-ra. ²⁸⁻²⁹Ta ku'va indye'e-ra chii Jesús, ta ikanachaa ka'nu-ra, ta ichikuiñi chiti-ra nuu-ra. Ta ityi'ityi Jesús chii tatyí ña-va'a tyi keta-chi chii-ra. Yukuan ta ikanachaa ñi'i-ra, ta katyi-ra:

—Matandyaun chíí, Jesús, Se'e Ndyoo Ra-Iyo-ka Tundyee Iñi. Ta ka'an nda'ví chi'un tyi masandye'un tundo'o chíí.

Ta kua'a ndoyo nduñi'i ta'an-ra sa'a tatyí ña-va'a, ta vasu chu'ñi ñayivi karena nda'a-ra ta cha'a-ra, ta kumi-chi chii-ra, soko saka'ndi-ra karena, ta saketa kunu tatyí ña-va'a chii-ra nuu kuvi ñu'u ityi. ³⁰Ta indukutu'un Jesús chii-ra, ta katyi-ra:

—¿Naa nañun?

Yukuan ta inaka'an-ra:

—Legión nañí —katyi-ra.

Takuan ika'an-ra tyi kua'a loko tatyí kui'na yi'i chii-ra.

³¹Yukuan ta ika'an nda'vi tatyí ña-va'a chi'in Jesús tyi matyanda'a-ra chii-chi tichi yavi nuu kunu-ka. ³²Ta ityi yuku nuu ndyaa-chi, yukuan yi'i kua'a loko kuchi ndukukachi-ti, ta ichikan tatyí ña-va'a ta'vi chii Jesús tyi ku'va-ra ki'vi-chi tichi kuchi. Ta icha'a-ra ta'vi. ³³Yukuan ta iketa tatyí kui'na cha-yi'i chii-ra, ta iki'vi-chi tichi kuchi, ta iketa kunu-ti ityi yinuu, ta iki'vi-ti nuu ndutya, ta ichi'i-ti. ³⁴Ta indye'e ñayivi kumi kuchi cha-ikuu, ta ichinu-ra kua'an-ra, ta ika'an-ra nuu ñayivi ñuu. ³⁵Yukuan ta kua'an ñayivi kuandye'e-chi cha-ikuu. Ta ichaa-chi nuu ndyaa Jesús, ta indye'e-chi chii ra-iketa tatyí kui'na tyi ndyaa-ra cha'a Jesús, ta chañu'u-ra

soo, ta chainduva'a-ra. Yukuan ta iyu'u loko-chi. ³⁶Ta ñayivi indye'e cha-ikuu inaka'an-chi nuu ñayivi ichaa iso induva'a ra-yi'i tatyí kui'na. ³⁷Yukuan ta ika'an nda'vi tandi'i ñayivi iyo ñu'u ñuu geraseno chi'in Jesús tyi kunu'u-ra nuu vachi-ra tyi yu'u loko-chi cha-isa'a-ra. Yukuan ta inandi'vi Jesús nuu varku ta kuanu'u-ra. ³⁸Ta ika'an nda'vi ra-iketa kua'a tatyí kui'na chi'in Jesús tyi kuñi-ra kundyachika-ra chi'in-ra, soko isakunu'u Jesús chii-ra, ta katyi-ra:

³⁹—Kuanu'u ta naka'un nuu ñayivi cha-isa'a Ndyoo chi'un.

Yukuan ta kuanu'u-ra, ta inaka'an-ra nuu tandi'i ñayivi ñuu cha-isa'a Jesús chi'in-ra.

I'ya kuvi nuu induva'a se'e Jairo ta ña'a ike'e soo Jesús

⁴⁰Yukuan ta kuanu'u Jesús, ta chandatu ñayivi kua'a chii-ra, ta sii loko kuñi-chi ku'va inachaa-ra nuu ñu'u ñuu Galilea.

⁴¹⁻⁴²Yukuan ta ichaa minuu ra-nañi Jairo nuu ndyaa Jesús, ta ra-kuvi nuu *veñu'u sinagoga kuu-ra. Ta ichikuñi chiti-ra nuu Jesús, ta inatyi'i-ra nuu-ra nuu ñu'u, ta ika'an nda'vi-ra chi'in-ra tyi ku'un-ra ve'e-ra tyi iyo minuu-ñi ña'a se'e-ra, ta kuñi kuu-ke, ta cha'iyo-ke tañi uchi uvi kuiya. Yukuan ta kua'an Jesús chi'in-ra, ta ti'in loko kua'an-ra tyañu ñayivi.

43 Ta kua'an minuu ña'a ku'u chi'in-chi, ta cha'uchi uvi kuiya ñi'i ta'an-ke ñiñi. Ta indi'i xu'un-ke isanaa-ke nuu icha'an-ke nuu ndyaa *doctor*, soko ña-induva'a-ke. 44 Ta ikuyatyin-ke ityi chata Jesús, ta ike'e-ke yu'u soo-ra, ta suu-ñi ku'va yukuan ikutaxin cha-ta'an-ke ñiñi. 45 Yukuan ta indukutu'un-ra, ta katyi-ra:

—¿Yoo ike'e chií?

Ta tandi'i-chi ka'an tyi ña-ike'e-chi chii-ra. Ta ika'an Pedro ta ñayivi ndyaa chi'in-ra, ta katyi-chi:

—Mastru, ti'in loko kua'an ñayivi chi'un, ta ñañi-chi chiun, ta, ¿naku ka'un: “Yoo ike'e chií”?

46 Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Iyo-chi ike'e chií tyi ikutuñi iñi tyi iketa tundyee iñi chií.

47 Yukuan ta ikutuñi iñi-ke tyi indyituu-ke cha-isa'a-ke, ta ni'i-ke ikuyatyin-ke nuu-ra, ta ichikuiñi chiti-ke cha'a-ra, ta ika'an-ke nuu tandi'i ñayivi tyi chakatyi cha-ike'e-ke soo-ra, ta induva'a-ke suu-ñi ku'va yukuan. 48 Yukuan ta inaka'an-ra chii-ke:

—Se'e, chakatyi tyi ichinu iñun ta induva'un. Kua'an chi'in cha-va'a.

49 Ta ka'an-ka-ra chi'in-ke, ta ichaa minuu ra-vachi ve'e ra-kuvi nuu ***veñu'u sinagoga**, ta katyi-ra chii Jairo:

—Chaichi'i se'un, ta masatyañu-kon chii mastru.

50 Yukuan ta ichiñiso'o Jesús tu'un ika'an-ra, ta ikatyi-ra chii Jairo:

—Mayu'un. Chinu iñun, ta kuanduva'a se'un.

51 Yukuan ta ichaa-chi ve'e Jairo, ta iki'vi Jesús ve'e-ra chi'in Pedro, Juan, ta Jacobo, ta sutu-ke ta ma'a-ke, soko ña-icha'a-ra ki'vi inka-ka ñayivi. 52 Ta tandi'i-chi chakùchaa cha'a-ke tyi ichi'i-ke, soko ika'an Jesús chii-chi, ta katyi-ra:

—Makuakù-ndo tyi ña-ichi'i-ke tyi kixi-ke.

53 Yukuan ta ikicha'a chàkú ndyaa-chi chii-ra tyi chito-chi tyi ichi'i-ke. 54 Yukuan ta itiin Jesús nda'a-ke, ta ñi'i ika'an-ra, ta katyi-ra:

—Ña'a lo'o, ndukuita.

55 Yukuan ta inandichi taty-ke ta suu-ñi ku'va yukuan indukuita-ke, ta ika'an-ra tyi ku'va-chi cha-kachi-ke. 56 Ta fyò loko kuñi sutu-ke ta ma'a-ke, ta ika'an Jesús chii-chi tyi maka'an-chi nuu ñayivi cha-ikuvi.

**I'ya kuvi nuu ityanda'a Jesús uchi uvi ta'an
ra-kuvi *apóstol* tyi kuka'an-chi tu'un Ndyoo**

9¹Ta isanataka Jesús uchi uvi ta'an ra-kuvi *apóstol*, ta icha'a-ra ta'vi ta tundyee ñi chii-chi tyi tavañi'i-chi tandi'i nuu tatyí kui'na, ta sanduva'a-chi ñayívi ku'u. ²Yukuan ta ityanda'a-ra chii-chi tyi kuka'an-chi nuu ñayívi tu'un nuu ndyakaña'a Ndyoo, ta sanduva'a-chi ñayívi ku'u. ³Ta ika'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—Makiso-ndo ñi-minuu ndatyíñu ityi ku'un-ndo, ñi-tatun, ñi-ñunu, ñi-cha-kachi-ndo, ñi-xu'un, ta maki'in-ndo inka soo-ndo. ⁴Ta kundyya-ndo yoo ve'e ñayívi kuachaa-ndo kuandya chaa ku'va kuaketa-ndo. ⁵Ta tatu ñuu ña-kuñi-chi ki'in kuenda-chi chii-ndo, keta-ndo ñuu yukuan, ta sakoyo-ndo ñiyaka cha'a-ndo tyi yukuan kuvi cha-ndaa tyi kuandoo kuatyí siki-chi.

⁶Yukuan ta iketa-chi kua'an-chi tandi'i ñuu, kuaka'an-chi tu'un va'a chi'in ñayívi, ta sanduva'a-chi ñayívi ku'u tandi'i ityi.

I'ya kuvi nuu ikuñanka xiñi *rey* Herodes chi'in Jesús

⁷Ta *rey* Herodes kuvi ra-ndyakaña'a ñuu Galilea, ta ñi'i-ra tu'un tandi'i cha-sa'a Jesús, ta ikuñanka xiñi-ra tyi ka'an ñayívi tyi inatyaku Juan Sakuandutya, ⁸ta inka-chi ka'an tyi ituu Elías, ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo, ta inka-chi ka'an tyi inatyaku inka ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo takivi. ⁹Ta ika'an *rey* Herodes, ta katyi-ra:

—Maí ityanda'a chii ñayívi ta ichaka'ndya-chi sukun Juan Sakuandutya, ta, ¿yoo ra-kuvi ra-yukuan tyi ka'an loko ñayívi cha-sa'a-ra?

Yukuan ta ikicha'a nduku-ra ku'va ndye'e-ra chii Jesús.

**I'ya kuvi nuu isandukua'a Jesús
cha-kachi ya'a-ka u'un mii ñayívi**

¹⁰Ta ku'va inachaa koyo ra-kuvi *apóstol* Jesús, ta inaka'an-chi nuu-ra tandi'i cha-isa'a-chi nuu icha'an-chi. Yukuan ta iki'in Jesús chii-chi, ta kua'an-ra chi'in-chi nuu kuvi ñu'u ityi ñuu Betsaida. ¹¹Ta ku'va ichito ñayívi tyi kua'an Jesús ñuu yukuan, yukuan ta kua'an-chi chata-ra. Ta iki'in kuenda-ra chii-chi, ta ika'an-ra tu'un nuu ndyakaña'a Ndyoo chi'in-chi,

ta isanduva'a-ra chii ñayivi kuñi nduva'a. ¹²Ta nuu kua'iñi ñayiví, ta ikuyatyin ndikaa uchi uvi ta'an ra-kuvi *apóstol* nuu ndyaa-ra, ta ika'an-chi chii-ra, ta katyi-chi:

—Ka'an chii ñayivi nakunduku-chi nuu kusu-chi ta cha-kachi-chi ñuu ndyaa yatyin-ka tyi ña-tuvi cha-iyó ñu'u ityi i'ya.

¹³Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ku'va maa-ndo cha-kachi-chi.

Yukuan ta inaka'an-chi, ta katyi-chi:

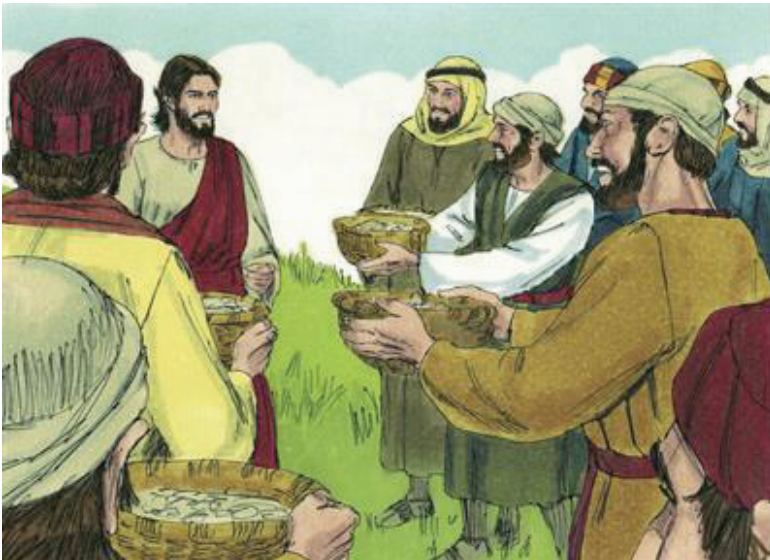
—Soko u'un ta'an-ñi paan ta uvi ta'an-ñi tyaka iyo tyi tatu makusata-yo cha-kachi tandi'i ñayivi i'ya.

¹⁴Ta iyo tañi u'un mii rayii.

Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ka'an-ndo nakundyaa siin uu xiko uchi ñayivi nuu nuu nuu kundyaa-chi.

¹⁵Ta takuan isa'a ndocha'a-ra chi'in-chi, ta ichikundyaa tandi'i-chi. ¹⁶Yukuan ta iki'in Jesús u'un ta'an paan ta uvi ta'an tyaka, ta inandye'e-ra ityi andivi, ta inaku'va-ra tya'vi ndyoo chii Ndyoo, ta icha'nu sava-ra paan, ta icha'a-ra chii ndocha'a-ra tyi ku'va-chi kachi ñayivi. ¹⁷Ta tandi'i ñayivi ichachi nda'a, ta inakaya-chi uchi uvi ta'an-ka kanasta cha-ikindoso.

I'ya kuvi nuu ika'an Pedro tyi Cristo kuvi Jesús

18 Ta nuu cha'a iketa kaxiin Jesús kuaka'an-ra chi'in Ndyoo. Ta ndyaa ndocha'a-ra chi'in-ra, ta indukutu'un-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—¿Yoo ra-kuí katyi ñayivi?

19 Ta inaka'an-chi, ta katyi-chi:

—Iyo-chi ka'an tyi Juan Sakuandutya kuun. Ta iyo-chi ka'an tyi Elías kuun. Ta iyo-chi ka'an tyi nuu ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo takivi inatyaku kuun.

20 Yukuan ta ika'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ta ndyo'o, ¿yoo ra-kuí kuñi iñi-ndo?

Yukuan ta inaka'an Pedro:

—Yo'o kuvi Cristo, ra-vachi nuu ndyaa Ndyoo.

21 Ta ika'an Jesús chii-chi tyi maka'an-chi ñi-minuu nuu ñayivi yoo-ra kuu-ra. 22 Ta ikatyi-ra:

—Ta'an-chi kuandye'e Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo, kua'a loko tundo'o, ta tandi'i racha'nu kunuu nuu ñayivi *judío, ta tandi'i sítú kuu nuu, ta tandi'i ra-kuvi mastro chito ley Ndyoo kuatavachiyó chii-ra, ta kuakúu-ra, ta cha-ku'uñi kivi ta kuanatyaku-ra.

23 Yukuan ta ika'an-ra chii tandi'i ñayivi ndyaa chi'in-ra:

—Tatu iyo-ndo kuñi kuu ndocha'í, ka'ndya iñi-ndo ñayivi-ndo tañi nuu ñayivi kuakúu nuu krusi ta'an kivi, ta ku'un-ndo chi'ín. 24 Ta ñayivi kuñi sakaku chii maa, kuakunaa-chi, soko ñayivi kuakunaa ñayivi chakatyí, kuakaku-chi. 25 Ta ña-tuvi naa kuenda nduku-ndo tandi'i cha-iyo nuu ñu'u ñayivi, tatu kuakunaa ama-ndo. 26 Ta ñayivi chika'an nuu ka'an tyi chinu iñi-chi chií, ta chika'an nuu-chi ka'an-chi tu'ín, takuan tuku kuakuka'an nuu Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo, ndye'e-ra chii-chi kivi kuakichi-ra nuu viko chi'in cha-ka'nu ikuu-ra chi'in cha-xiñu-ra ta chi'in cha-xiñu sutu-ra, ta chi'in *ángel ii. 27 Ta cha-ndaa ka'ín chii-ndo tyi iyo-ndo ndyaa i'ya, ta makúu ña'a-ndo, ta kuandye'e-ndo nuu ndyakaña'a Ndyoo —katyi-ra.

I'ya kuvi nuu inasama ku'va kaa Jesús

28 Ta chaindi'i tañi uña kivi ika'an Jesús takuan, yukuan ta iki'in-ra chii Pedro, Juan ta Jacobo tyi kuaka'an-ra chi'in

Ndyoo yuku. ²⁹Ta ku'va ka'an-ra chi'in Ndyoo, ta inasama ku'va kaa nuu-ra, ta indukuichin xiñu soo-ra. ³⁰Ta ituu uvi ta'an ra-natu'un chi'in-ra, ta nuu-ra kuvi ***Moisés**, ta inka-ra kuvi Elías. ³¹Ta xiñu-chi, ta natu'un-chi chi'in-ra iso kuakúú-ra ñuu Jerusalén. ³²Ta kuñi loko Pedro ta ra-kua'an chi'in-ra kusu-chi, soko ichindito-chi, ta indye'e-chi cha-ka'nu ikuu Jesús chi'in cha-xiñu-ra, ta uvi ta'an ra-ndyaa chi'in-ra. ³³Yukuan ta indutya ra-ndyaa chi'in-ra, ta ika'an Pedro chii Jesús, ta ikatyi-ra:

—Mastru, va'a loko tyi ndyaa-ndi i'ya. Ta nasava'a-yo uñi ta'an ve'e sombra, nuu ve'un, ta nuu ve'e ***Moisés**, ta nuu ve'e Elías.

Takuan ika'an Pedro soko ña-chito-ra naa tu'un ka'an-ra. ³⁴Ta ka'an-ka Pedro takuan, ta iki'vi viko nu'u kutu ndatyin nuu ndyaa-chi, ta ikicha'a yu'u loko-chi tyi iki'vi-chi tichi

viko. ³⁵Yukuan ta inaka'an nuu ndusu nuu viko, ta katyi-chi: —Ra-chiña kuvi se'í cha-kuñi loké. Ta kundyakuu-ndo cha-ka'an-ra.

³⁶Ta nuu iya'a ika'an ndusu takuan, ta inandye'e-chi tyi nuu-ñi-ka Jesús ndyaa. Ta ña-inaka'an-chi ñi-minuu nuu ñayivi cha-indye'e-chi.

I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús chii ra-yi'i tatyí ña-va'a

³⁷Ta cha-kuvi inka kivi, ta vachi ndichi Jesús chi'in ra-icha'an chi'in-ra yuku, ta ita'an ñayivi kua'a vachi nanduku chii-ra. ³⁸Ta ikanachaa minuu ra-vachi chi'in ñayivi kua'a, ta katyi-ra:

—Mastru, sa'a chandyoo kuñun tyindyee chii se'í tyi minuu-ñi-ra iyo nuí. ³⁹Ta yinda'a nuu tatyí ña-va'a chii-ra, ta iyo ku'va kanachaa-ra sa'a-chi, ta ñi'i loko ndukuñi'i-ra ta keta tiñi yu'u-ra, ta ta'u'vi-ra, ta ña-saña-chi chii-ra. ⁴⁰Ta ika'ín chi'in ra-kuvi ndocha'un tyi tavañi'i-chi tatyí ña-va'a yi'i chii-ra, soko ña-ikuvu sa'a-chi —katyi-ra.

⁴¹Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—¡Ndyo'o ñayivi ña-chinu iñi chii Ndyoo ta ñayivi ña-va'a ndyachika kuu-ndo! Vasu chakua'a kivi ndyaí chi'in-ndo, soko ña-kutu'va-ndo cha-sa'í. ¡Ñandyaka chii se'un!

⁴²Ta ku'va ikuyatyin ra-yoko nuu ndyaa Jesús, ta isukun tatyí ña-va'a chii-ra nuu ñu'u, ta ikicha'a chityi ñu'u-ra, soko itavañi'i Jesús chii tatyí ña-va'a, ta induva'a-ra. Yukuan ta inaku'va-ra chii-ra chii sutu-ra. ⁴³Ta tandi'i ñayivi, íyò loko kuñi-chi cha-ka'nu ikuu Ndyoo. Ta íyò loko kuñi tandi'i-chi chakatyí cha-isa'a Jesús.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús inka ndoyo tyi kuakúú-ra

Yukuan ta ika'an-ra chii ra-kuvi ndocha'a-ra, ta katyi-ra:

⁴⁴—Tyaso'o va'a-ndo tu'un kuaka'ín chi'in-ndo tyi kuachaa ku'va tyi kuanaku'va kuenda-chi chii Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo, nda'a ñayivi.

⁴⁵Soko ña-ikutuñi iñi ndocha'a-ra tu'un ika'an-ra tyi mañi-ka chaa ku'va kutuñi iñi-chi, ta yu'u-chi ndukutu'un-chi chii-ra.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús yoo kuvi cha-ñiñi-ka

⁴⁶Yukuan ta ikicha'a kata'an yu'u ndocha'a Jesús, ta ka'an-chi yoo kuakuvi nuu cha-kuu tandi'i-ka-chi. ⁴⁷Ta chito Jesús cha-chika iñi-chi. Yukuan ta iki'in-ra nuu ra-lo'o, ta ikutyaa-ra xiin-ra, ⁴⁸ta katyi-ra:

—Yoo ñayivi naki'in va'a chii minuu ralo'o chi'in sivi, chii maí sa'a-chi. Ta yoo ñayivi naki'in va'a chíí, chii ra-ityanda'a chíí sa'a-chi tyi ñayivi ña-chinu iñi-ndo, yukuan kuvi ñayivi kuakuvi nuu.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi ñayivi ña-kata'an
chi'in-yo kuvi ñayivi va'a iyo iñi chi'in-yo**

⁴⁹Yukuan ta inaka'an Juan, ta katyi-ra:

—Mastru, indye'e-ndi nuu ñayivi tavañi'i tatyí ña-va'a chi'in sivun, ta ika'an-ndi chii-chi tyi masa'a-ka-chi tyi ña-suvi ñayivi chika chi'in-yo kuu-chi.

⁵⁰Yukuan ta ika'an Jesús, ta katyi-ra:

—Makasi-ndo nuu sa'a-chi takuan tyi ñayivi ña-kata'an chi'in-yo suu-chi kuvi ñayivi va'a iyo iñi chi'in-yo.

**I'ya kuvi nuu ika'an ñi'i Jesús chii Juan
ta Jacobo tyi ña-va'a chika iñi-chi**

⁵¹Ta kivi chakuayatyin kunu'u Jesús andivi, yukuan ta iki'in-ra ityi kua'an-ra ñuu Jerusalén. ⁵²Ta kumañi-ka cha-ku'un-ra, ta ityanda'a-ra ra-kuakutyatu'va nuu kuachaa-ra. Yukuan ta kua'an-chi ityi ñuu Samaria, ⁵³soko ña-iki'in kuenda ñayivi ñuu yukuan chii-chi tyi ñuu Jerusalén kua'an-ra. ⁵⁴Ta ku'va indye'e Juan ta Jacobo ra-kuvi ndocha'a Jesús tyi takuan isa'a-chi, yukuan ta ika'an-chi chii Jesús, ta katyi-chi:

—Mastru, ¿atu kuñun tyi ka'an-ndi tyi koyo ñú'ú ityi andivi, ta sanaa-chi chii ñayivi i'ya tañi ku'va isa'a Elías?

⁵⁵Yukuan ta inandye'e Jesús nuu ndyaa-chi, ta ika'an ñi'i-ra chii-chi. ⁵⁶Yukuan ta kua'an-chi inka ñuu.

I'ya kuvi nuu kuñi ñayivi ku'un-chi chi'in Jesús

⁵⁷Ta ityi kua'an-chi, ta ika'an minuu ra-ika'an chii Jesús, ta katyi-ra:

—Sutumañi-yo, kuaku'ín chi'un tandi'i nuu kuaku'un.

⁵⁸Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ñukuii tyi iyo ve'e-ti, ta saa tyi iyo taka-ti, soko Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo tyi ña-tuvi ve'e-ra.

⁵⁹Ta nuu iya'a ika'an Jesús takuan, yukuan ta ika'an-ra chii inka-ra, ta katyi-ra:

—Ko'o chi'ín —katyi-ra.

Yukuan ta inaka'an-ra, ta katyi-ra:

—Sutumañi-yo, nakukuchi xi'na-ké chii sutí, ta ku'ín chi'un.

⁶⁰Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Nakuchi maa ndiyi chii ta'an ndiyi-chi, soko yo'o kua'an tyi kuka'un tu'un vachi nuu ndyakaña'a Ndyoo.

⁶¹Yukuan ta ika'an tuku inka-ra chii Jesús, ta katyi-ra:

—Sutumañi-yo, kuaku'ín chi'un, soko kuka'an xi'na-ké chi'in ñayivi ve'í.

⁶²Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ña-tuvi ra-ta'vi ñu'u chi'in tuyata, ta ndye'e-ra ityi chata-ra, ta takuan tuku tatu kicha'a ñayivi chika chi'ín, ta ndye'e-chi ityi chata-chi, ña-kuatyíñu-chi nuu ndyakaña'a Ndyoo.

**I'ya kuvi nuu ityanda'a Jesús uñi xiko uchi
uvi ndocha'a-ra kuka'an tu'un Ndyoo**

10 ¹Ta nuu iya'a ikuu takuan, yukuan ta ikachin Jesús uñi xiko uchi uvi-ka ndocha'a-ra, ta ityanda'a-ra chii-chi tyi ku'un uu ta'an uu ta'an-chi tandi'i ñuu nuu kuaku'un-ra. ²Ta ika'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—Tyiñu nuu ndyakaña'a Ndyoo kuvi tañi itu tachi ñayivi, ta kua'a loko ndatyíñu keta, soko ña-kua'a ñayivi naki'in va'a ndatyíñu. Ta yukuan kuenda ka'an nda'vi-ndo chi'in stó'ó ndatyíñu tyi tyanda'a-ka-ra ra-naki'in va'a ndatyíñu. ³Ta kua'an-ndo tyi kuatyanda'í chii-ndo ta tañi mvee lo'o kuu-ndo tyañu nuu yi'i lovo. ⁴Ta makiso-ndo cha-yi'i xu'un, ta ñi-ñunu, ta ñi-ndichan-ndo. Ta makukuita-ndo natu'un-ndo chi'in ñayivi kuata'an-ndo ityi. ⁵Ta ku'va kuachaa-ndo nuu ve'e ñayivi, ta ka'an xi'na-ka-ndo chi'in-chi: “Nakoo cha-taxin ve'e-ndo.”

⁶Ta tatu ñayivi va'a iñi kuu-chi, ta kuakundyaa cha-taxin chi'in-chi, soko tatu ña-va'a iyo iñi-chi, ña-kuakundyaa cha-taxin chi'in-chi. ⁷Ta kuakundyaa-ndo ve'e-chi, ta maku'un-ndo siin siin ve'e ñayivi, ta kachi-ndo ta ko'o-ndo iso kaa cha-kuaku'va-chi tyi ra-satyíñu ta'an-chi naki'in-ra ya'vi-ra. ⁸Ta indya ñuu kuachaa-ndo, ta ki'in kuenda va'a-chi chii-ndo, kachi-ndo cha-kuaku'va-chi, ⁹ta sanduva'a-ndo chii ñayivi ku'u ñuu yukuan, ta ka'an-ndo chii-chi: “Chaichaa ku'va kuakundyakaña'a Ndyoo chii-ndo.” ¹⁰Soko tatu kuachaa-ndo minuu ñuu, ta ña-ki'in kuenda-chi chii-ndo, yukuan ta kua'an-ndo nuu ya'vi, ta ka'an-ndo chi'in-chi: ¹¹“Sakoyo-ndi kuandya ñiyaka ñuu-ndo cha-itiin cha'a-ndi tyi kuvi nuu ku'va tyi kuandoo kuatyí siki-ndo. Soko koto-ndo tyi chaichaa ku'va kuakundyakaña'a Ndyoo chii-ndo.” ¹²Ta ka'ín chii-ndo tyi

kivi kuasakutuñi Ndyoo chii ñayivi, ka'nu loko-ka tundo'o kuandye'e ñayivi iyo ñuu yukuan cha-kuvi tundo'o ita'an ñayivi ñuu Sodoma.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi ñayivi ña-tyaso'o
cha-ka'an-ra kuandye'e-chi tundo'o**

13 Ndyo'o ñayivi ñuu Corazín ta ñayivi ñuu Betsaida, ka'nu loko tundo'o kuandye'e-ndo tyi tatu ñi-sa'í cha-íyò ñuu Tiro ta ñuu Sidón tañi isa'í chi'in-ndo, yatyi-ka ndu'uu iñi-chi kuaty-chi, ta nduku'un-chi soo ndayi, ta kundyya-chi nuu ñiyaa. 14 Ta yukuan kuenda ka'ín chii-ndo tyi kivi kuasakutuñi Ndyoo chii ñayivi, ñi'i-ka kuakutuñi-ndo cha-kuvi ñayivi ñuu Tiro ta ñuu Sidón. 15 Ta ndyo'o ñayivi iyo ñuu Capernaúm, ¿atu kuñi iñi-ndo tyi kuanakaa-ndo andivi? Ña-suu takuan kuvi tyi ñuu ndiyi kuaku'un-ndo. 16 Ta ñayivi tyaso'o tu'un ka'an-ndo, tu'un ka'an yú'ú tyaso'o-chi. Ta ñayivi ña-ki'in kuenda chii-ndo, chii yú'ú ña-ki'in kuenda-chi. Ta ñayivi ña-ki'in kuenda chíí, chii ra-ityanda'a chíí ña-ki'in kuenda-chi —katyi Jesús.

**I'ya kuvi nuu inachaa uñi xiko uchi uvi ta'an
ndocha'a Jesús ichaka'an tu'un Ndyoo**

17 Yukuan ta inachaa uñi xiko uchi uvi ndocha'a Jesús, ta sii loko kuñi-chi, ta ika'an-chi chii Jesús, ta katyi-chi:

—Ra-cha'nu, kuandya tatyí kui'na ta chinu iñi cha-ka'an-ndi chi'in sivun.

18 Ta ika'an Jesús, ta katyi-ra:

—Indye'í ikoyo Kui'na ityi andivi tañi ku'va cha'a tacha.

19 Ta cha'í tundyee iñi chii-ndo tyi kuvi kuañu-ndo siki koo ta siki tusu'ma, ta kuvi sakanaa-ndo tandi'i tundyee iñi kui'na, ta ña-tuvi cha-kuata'an-ndo. 20 Soko makusii-ndo chakatyi tyi chinu iñi tatyí kui'na tu'un ka'an-ndo, ta va'a-ka kusii-ndo tyi ndyaa sivi-ndo nuu Tutu Ndyoo andivi —katyi-ra.

I'ya kuvi nuu ikusii Jesús

21 Ta suu-ñi ku'va yukuan ikusii loko Jesús, isa'a Tatyí Ii, ta katyi-ra:

—Saka'ní chii yo'o sutí, ra-ndyakaña'a andivi ta ñu'u ñayiví tyi ityixe'un tu'un i'ya nuu ñayivi kutuñi iñi ta nuu ñayivi

chito, soko isaña'un chii ñayivi kuvi tañi randyi'i. Ta takuan isa'a yo'o sutí tyi ku'va ta'an iñun kuvi.

²² Ta ika'an tuku-ra, ta katyi-ra:

—Tandi'i icha'a sutí chií. Ta ña-yoo-ñi chito va'a ku'va iyo yú'ú, Se'e Ndyoo tyi nuu-ñi maa sutí chito chií. Ta ña-yoo-ñi chito va'a ku'va iyo Sutí tyi nuu-ñi maa yú'ú se'e-ra chito chii-ra ta yoo chii kuñi Se'e Ndyoo saña'a-ra chii sutu-ra.

²³ Ta inandye'e-ra nuu ndyaa ndocha'a-ra, ta katyi-ra chii-chi:

—¡Va'a loko ikuu nuu ñayivi ndye'e cha-ndye'e-ndo vityin!

²⁴ Ta ka'ín nuu-ndo tyi kua'a loko ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo ta ra-kuvi rey ikuñi-ra ndye'e-ra cha-ndye'e-ndo, soko ña-ikuvu ndye'e-ra. Ta ikuñi-ra tyaso'o-ra cha-tyaso'o-ndo, ta ña-ikuvu tyaso'o-ra cha-chiñiso'o-ndo.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tu'un
minuu ra-vachi ñuu Samaria**

²⁵ Ta nuu cha'a ndyaa minuu mastru chito *ley* Ndyoo nuu ndyaa Jesús, ta indukundy'e-ra chii Jesús, ta katyi-ra:

—Mastru, ¿naa chukuu sa'í ta kutyakí ñayíví mandí'i?

²⁶ Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—¿Iso ka'an nuu tutu *ley* Ndyoo? ¿Naa chukuu kutuñi iñun cha-ka'an-chi?

²⁷ Yukuan ta inaka'an mastru chito *ley* Ndyoo, ta katyi-ra:

—“Kuñi-ndo chii Sutumañi-yo Ndyoo-ndo chi'in tandi'i ama-ndo, ta chi'in cha-nii iñi-ndo, ta chi'in tandi'i tundyee iñi-ndo, ta chi'in tandi'i cha-chiñituñi-ndo, ta kuñi-ndo chii ñayivi ta'an-ndo tañi ku'va kuñi-ndo chii maa-ndo.”

²⁸ Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Va'a loko ika'un. Sa'a takuan ta kuañi'un ñayíví mandí'i.

²⁹ Soko mastru chito *ley* Ndyoo kuñi-ra sa'a-ra cha-ra-va'a kuu-ra, ta katyi-ra chii Jesús:

—¿Yoo kuvi ñayivi ta'ín?

³⁰ Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Minuu ra-iketa ñuu Jerusalén, ta kua'an-ra ñuu Jericó, ta ityi kua'an-ra ta ita'an-ra rakua'yi, ta itava-chi soo-ra, ta icha'a loko-chi chii-ra, ta ita'uvi loko-ra isa'a-chi, ta cha-yatyin kúú-ra ta isaña-chi chii-ra. ³¹ Yukuan ta kua'an minuu sútú suu-ñi ityi yukuan, ta ku'va inandye'e-ra chii ra-ita'u'vi, ta iya'a-ra

kaxiin. ³²Ta takuan tuku iya'a nuu ra-kuvi tata Leví, ñayivi tyindyee chii sútú veñu'u Jerusalén. Ta ku'va inandy'e-ra chii ra-ita'uvi, ta iya'a-ra kaxiin. ³³Yukuan ta ichaa tuku nuu ra-ñuu Samaria nuu kandyaa ra-ita'u'vi, soko ku'va indye'e-ra chii-ra, ta ikunda'vi iñi-ra chii-ra. ³⁴Ta ikuyatyin-ra nuu kandyaa-ra, ta isatatan-ra nuu ita'u'vi-ra chi'in asetye ta vinu, ta ikavanuu-ra soo nuu ita'u'vi-ra. Yukuan ta itiso-ra chii-ra siki vuru-ra, ta ichandyaka-ra chii-ra nuu ve'e nuu kixi ñayivi tyi kuakumi-ra chii-ra. ³⁵Ta cha-kuvi inka kivi, ta icha'a-ra xu'un chii stó'ó ve'e, ta katyi-ra chii-ra: “Sakuenda chii-ra, ta tatu makuchaa xu'un ta kuanaku've chiun nakichí.”

³⁶Ta nuu indi'i ika'an Jesús takuan ta indukutu'un-ra chii mastro chito *ley* Ndyoo, ta katyi-ra:

—Ndu'uñi ta'an ñayivi iya'a nuu kandyaa ra-ita'an tundo'o isa'a rakua'yi, ta ka'an maun, ¿yoo ra-kuvi ta'an ra-yukuan?

³⁷Ta inaka'an mastro chito *ley* Ndyoo, ta katyi-ra:

—Ra-ikunda'vi iñi chii-ra.

Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Kua'an ta sa'un takuan.

I'ya vachi tu'un Marta ta María

³⁸Yukuan ta iki'in Jesús ityi kua'an-ra chi'in ndocha'a-ra, ta ichaa-ra minuu ñuu. Ta yukuan iyo nuu ña'a nañi Marta, ta

icha'a-ke kundyyaa-ra ve'e-ke. ³⁹Ta iyo nuu ta'an-ke nañi María, ta ichikundyyaa-ke sukun cha'a Jesús, ta tyaso'o-ke tu'un ka'an-ra. ⁴⁰Soko Marta, chika loko iñi-ke tyi kua'a loko tyiñu sa'a-ke. Ta ichaka'an-ke chii Jesús, ta katyi-ke:

—Ra-cha'nu, ¿atu ña-chika iñun tyi nuu-ñí isandoo María chi'in tyiñu? Ka'an chii-ke natyindyee-ke chíí.

⁴¹Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Marta, Marta, chika loko iñun chi'in kua'a loko tyiñu sa'un, ⁴²soko iyo nuu-ñi cha-ta'an-chi kaka iñun vityin, ta María tyi ikachin-ke nuu cha-va'a-ka, ta ña-yoo-ñi kuasakundyya'a chii-ke.

I'ya kuvi nuu isaña'a Jesús iso ka'an ndocha'a-ra chi'in Ndyoo

11 ¹Ta minuu cha'a ndyaa Jesús ka'an-ra chi'in Ndyoo, ta nuu indi'i ika'an-ra, ta ika'an minuu ndocha'a-ra chii-ra, ta katyi-ra:

—Sutumañi-yo Jesús, saña'a chii-ndi iso ka'an-ndi chi'in Ndyoo tañi ku'va isaña'a Juan chii ndocha'a-ra.

²Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ku'va ka'an-ndo chi'in Ndyoo, ta katyi-ndo tye'en:

Sutu-ndi ra-ndyaa andivi,

ta nanakoto ñayivi tyi ii loko kuu sivun.

Ta nakichi nuu ndyakaña'un ñayíví,

ta nasa'a ñayivi ku'va ta'an iñun nuu ñu'u ñayíví, tañi ku'va sa'a-chi ityi andivi.

³ Ta ku'va cha-kachi-ndi ta'an kivi.

⁴ Ta saka'nu iñun kuatyin-ndi,

tyi takuan tuku saka'nu iñi-ndi chii inka ñayivi sa'a cha-ña-va'a chi'in-ndi.

Ta maku'von ta'vi sakanaa cha-ña-va'a chii-ndi.

⁵Yukuan ta ika'an tuku Jesús, ta katyi-ra:

—Nasa'a-yo nuu tu'un. Tatu iyo nuu aminku-ndo, ta ku'un-ndo ve'e-ra ñu, ta katyi-ndo chii-ra: “Aminku, ku'va uñi ta'an paan chíí, ⁶tyi ichaa nuu aminkí ve'í, ta ña-tuvi cha-ku've kachi-ra.” ⁷¿Atu tye'en kuanaka'an-ra: “Masatyañun chíí tyi chandasi yuve'í, ta chakixi-ndi, ta makuvi-ka ndukuité ta ku've cha-chikon”? ⁸Ña-suu takuan kuanaka'an-ra, ta ka'ín chii-ndo tyi vasu ña-kuñi-ra ndukuita-ra chakatyin tyi aminku-ndo kuvi-ra, soko chakatyin tyi ña-kuñi-ra ta'an-ra tika'an nuu ta kuandukuita-ra, ta ku'va-ra tandi'i cha-ndi'i-ndo.

⁹Ta yukuan kuenda ka'ín chii-ndo: Kakan-ndo, ta kuañi'i-ndo cha-chikan-ndo; nanduku-ndo, ta kuañi'i-ndo; ta ka'an-ndo, ta kuanuña yuve'e, ¹⁰tyi tandi'i ñayivi chikan, ta ñi'i-chi cha-chikan-chi; ta ñayivi nanduku, kuañi'i-chi cha-nanduku-chi; ta ñayivi ka'an, ta kuanuña yuve'e. ¹¹Ta ndyo'o cha-kuu-ndo sutu, tatu chikan se'e-ndo paan kachi-chi, ¿atu yuu ku'va-ndo kachi-chi? Ta tatu chikan-chi tyaka kachi-chi, ¿atu koo ku'va-ndo kachi-chi? ¹²Ta tatu chikan-chi ndívi kachi-chi, ¿atu tusu'ma ku'va-ndo kachi-chi? ¹³Ta ndyo'o, vasu ñayivi ña-va'a kuu-ndo, soko chito-ndo ku'va-ndo cha-va'a chii se'e-ndo, ta va'a loko-ka iñi Ndyoo Sutu-yo chi'in-yo, ta kuaku'va-ra Tatyí Ii-ra chii ñayivi chikan.

**I'ya kuvi nuu ika'an ñayivi tyi chi'in
tundyee iñi Kui'na satyiñu Jesús**

¹⁴Ta nuu cha'a ndyaa Jesús tavañi'i-ra tatyí kui'na chii ra-ñi'i isa'a tatyí kui'na. Ta nuu iya'a iketa-chi chii-ra, ta inakuvi ka'an-ra, ta íyò loko kuñi ñayivi. ¹⁵Soko iyo-chi ika'an, ta katyi-chi:

—Chi'in tundyee iñi ra-kuvi nuu tatyí kui'na nañi Beelzebú tavañi'i Jesús tatyí ña-va'a.^e

¹⁶Ta inka-chi kuñi ndukundye'e chii-ra, ta ka'an-chi tyi sa'a-ra nuu cha-íyò vachi ityi andívi, ta kuandye'e-chi tatu Ndyoo ityanda'a chii-ra. ¹⁷Soko chito Jesús cha-chika iñi-chi, ta katyi-ra chii-chi:

—Tatu kañita'an ñayivi iyo nuu ñuu chi'in ñayivi ñuu-chi, kuatanu ñuu-chi. Ta tatu kañita'an ñayivi ve'e-chi, kuatívi ve'e-chi. ¹⁸Ta takuan tuku ka'ín chii ndyo'o ñayivi cha-ka'an tyi chi'in tundyee iñi Beelzebú tavañi'í tatyí kui'na tyi tatu Kui'na kañita'an-ra chi'in ta'an-ra, ¿atu mandíi cha-ndyakaña'a-ra? ¹⁹Ta tatu yú'ú, ta tavañi'í tatyí kui'na chi'in tundyee iñi Beelzebú, ta ñayivi chika chi'in-ndo, ¿naa chi'in tavañi'i-chi tatyí kui'na? Ta ña-suu chi'in tundyee iñi Kui'na tavañi'i-chi, ta yukuan kuvi nuu ku'va tyi ña-ta'an-chi ka'an-ndo takuan chíí. ²⁰Soko tatu yú'ú, ta chi'in tundyee iñi Ndyoo tavañi'í tatyí kui'na, ta cha-ndaa kuvi tyi chaichaa ku'va kuakundyakaña'a Ndyoo chii-ndo. ²¹Ta tatu ku'va

^e 11.15 Inka sivi ra-kuvi nuu tatyí kui'na kuvi Satanás.

ndyaa tu'va nuu ra-xaan chi'in cha-xaan-ra, ta sakuenda-ra ve'e-ra, ña-yoo-ñi kuvi ki'vi ki'in ndatyíñu-ra. ²²Soko tatu kuakichi ra-xaan-ka ve'e-ra, ta kuasakanaa-ra chii-ra, ta kuakindyaa-ra tandi'i cha-xaan cha-chinu iñi-ra. Yukuan ta kuata'vi-ra ndatyíñu isakanaa-ra chii ra-kua'an chi'in-ra. ²³Ta ñayivi ña-kuta'an chi'ín, iyo-chi kватыi chi'ín. Ta ñayivi ña-tyindyee chií, sativi-chi tyíñu sa'í —katyi-ra.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi nachaa
tatyí ña-va'a inka cha'a**

²⁴Ta ika'an-ka Jesús, ta kатыi-ra:

—Ta ku'va keta tatyí ña-va'a chii nuu ñayivi, ta kua'an-chi chikanuu-chi nuu ìtyi, ta nduku-chi nuu kundyyaa-chi, soko ña-ñi'i-chi nuu kundyyaa-chi, ta kuakatyí-chi: “Kuakunu'í ve'e nuu iketé.” ²⁵Ta ku'va inachaa-chi nuu iketa-chi, ta indye'e-chi tyi chaindundoo, ta chainduvii. ²⁶Yukuan ta kuaki'in-chi ucha-ka tatyí ña-va'a cha-kiñi-ka kaa, ta kuaki'vi-chi kundyyaa-chi. Yukuan ta kiñi-ka kuanduu ñayivi yukuan cha-kuvi tañi ku'va ichiyo-chi cha-ikuvi nuu —katyi-ra.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi va'a ikuvi
ñayivi sa'a cha-ka'an Ndyoo**

²⁷Ta ku'va ka'an-ka Jesús tu'un yukuan, ta ikanachaa minuu ña'a ndyaa chi'in ñayivi kua'a, ta kатыi-ke:

—Va'a loko ikuu ña'a isakaku ta isakaxin chiun.

²⁸Yukuan ta inaka'an-ra, ta kатыi-ra:

—Va'a-ka ikuu ñayivi tyaso'o tu'un ka'an Ndyoo, ta ndyakuu-chi cha-ka'an-ra.

**I'ya kuvi nuu chikan ñayivi ña-chinu iñi chii
Ndyoo tyi sa'a Jesús minuu ku'va ndye'e-chi**

²⁹Yukuan ta kua'an taka-ka ñayivi nuu ndyaa Jesús, ta ikicha'a ka'an-ra chii-chi, ta kатыi-ra:

—Ñayivi ña-va'a kuvi ñayivi iyo vityin tyi ka'an-chi tyi ta'an-chi sa'í cha-íyò tyi koto-chi tyi chi'in tundyee iñi Ndyoo satyiñí, soko nuu-ñi cha-íyò cha-ita'an Jonás kuandye'e-chi.

³⁰Ta Jonás ikuvi nuu ku'va icha'a Ndyoo chii ñayivi ñuu Nínive, ta takuan tuku kuakuu Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo,

minuu ku'va nuu ñayivi iyo vityin. ³¹Ta takivi ikichi ña'a ikuvi reina ndyakaña'a nuu ñuu ityi Sur nuu ndyaa Salomón rey ñuu **Israel*. Ta vasu kañi loko ndyaa-ke, soko vachi-ke tyi kuñi-ke tyaso'o-ke tu'un cha-chiñituñi-ra. Ta vityin ka'nu-ka ra-ndyaa chi'in-ndo cha-kuvi Salomón, soko ña-tyaso'o-ndo tu'un ka'an-ra. Ta kivi kuasakutuñi Ndyoo chii ñayivi, ta kuandukuita ña'a kuvi reina, ta kuaka'an-ke tyi ñayivi iyo kuatyi kuu-ndo. ³²Ta ñayivi ichiyo ñuu Nínive takivi indu'uu iñi-chi kuatyi-chi kivi ichiñiso'o-chi tu'un ika'an Jonás. Ta vityin ka'nu-ka ra-ndyaa chi'in-ndo cha-kuvi Jonás, soko ña-ndu'uvi iñi-ndo kuatyi-ndo. Ta kivi kuasakutuñi Ndyoo chii ñayivi, kuandukuita ñayivi ñuu Nínive, ta kuaka'an-chi tyi ñayivi iyo kuatyi kuu-ndo.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús iso ku'va iyo nuu-yo

³³Ñayivi tyaa ñú'ú lamvra ña-tyixe'e-chi tichi kisi tyi tyaa-chi ñú'ú, ta kayu nuu kandeleru tyi sandichi-chi ndye'e ñayivi kuaki'vi chuve'e. ³⁴Ta nuu-yo kuvi cha-sandichin kuenda kuñu-yo. Ta tatu iyo va'a nuu-yo, ndichin ndye'e-yo. Soko tatu ña-va'a nuu-yo, ña-ndichin ndye'e-yo. ³⁵Ta sa'a-ndo kuenda koto cha-ndichin iyo chii-ndo kuñi iñi-ndo, ta cha-ñaa kuvi. ³⁶Ta tatu chitu cha-ndichin Ndyoo ama-ndo, ta ña-tuvi-ka cha-ñaa iyo chii-ndo, yukuan ta sandichin-chi tañi ku'va satuun lamvra —katyi-ra.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi ña-va'a ndyakuu ñayivi **fariseo* ta mastro chito ley Ndyoo

³⁷Ta nuu indi'i ika'an Jesús, yukuan ta ikana minuu *ra-**fariseo chii-ra tyi kukachi-ra ve'e-ra. Ta ichaa Jesús ve'e-ra, ta ichikundyaa-ra yu'u mesa. ³⁸Ta íyò kuñi *ra-**fariseo ndye'e-ra cha-sa'a Jesús tyi ña-inanda'a-ra ta chachi-ra. ³⁹Yukuan ta ika'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ndyo'o ñayivi **fariseo* tyi ityi chata vasu ta ityi chata ko'o nakatya-ndo, soko ityi tichi ña-nakatya-ndo. Ta takuan kaa tichi ama-ndo tyi chitu tu'un kua'yi ta cha-ña-va'a. ⁴⁰¡Ña-va'a chika iñi-ndo! ¿Atu ña-chito-ndo tyi ra-isava'a ityi chata-yo, isava'a tuku-ra ityi tichi-yo? ⁴¹Cha-ta'an-chi sa'a-ndo kuvi cha-tyindyee-ndo chii ñayivi nda'vi. Yukuan ta ndundoo ama-ndo.

42'Soko jnda'vi ndyo'o ñayivi **fariseo!*, tyi vasu cha'a kuenda-ndo nuu Ndyoo minuu ku'va cha-uchi ta'an siki yuva-ndo nañi menta ta ruda ta tandi'i-ka nuu yuva tachi-ndo, soko ña-sa'a-ndo cha-va'a chi'in ñayivi, ta ña-kuñi-ndo chii Ndyoo. Soko yukuan kuvi cha-ñiñi-ka sa'a-ndo, ta masandi'i tuku-ndo cha-cha'a kuenda-ndo ndatyĩnu-ndo nuu Ndyoo.

43'Ta, jnda'vi ndyo'o ñayivi **fariseo!*, tyi ta'an loko iñi-ndo kundyya-ndo silya ndyaa ra-ñiñi-ka **veñu'u sinagoga*, ta ta'an iñi-ndo tyi ka'an ñayivi tu'un nakumi chii-ndo ku'va yi'i-ndo nuu ya'vi.

44'Ta, jnda'vi ndyo'o ñayivi **fariseo!*, tyi tañi ñaña ña-na'a cha-yi'i ndiyi kuvi-ndo, ta chañu ñayivi siki-chi, ta ña-chito-chi cha-yi'i ndiyi —katyi-ra.

45 Yukuan ta inaka'an nuu mastru chito *ley* Ndyoo chii Jesús, ta katyi-ra:

—Mastru, kuandya chii-ndi ka'an ña-va'un cha-ka'un takuan.

46 Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—jNda'vi ndyo'o mastru chito *ley* Ndyoo!, tyi sanduyii-ka-ndo nuu chinu iñi ñayivi chii Ndyoo, ta ña-kundyee-chi, soko maa-ndo ña-tyindyee-ndo chii-chi vasu iin lo'o.

47'Ta, jnda'vi ndyo'o!, tyi sanduva'a-ndo ñaña ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo, ra-icha'ñi sutu cha'nu-ndo. 48 Ta yukuan kuvi cha-ndaa tyi ta'an iñi-ndo cha-isa'a sutu cha'nu-ndo tyi maa-chi icha'ñi chii-chi, ta ndyo'o sanduva'a ñaña-chi.

49'Ta yukuan kuenda ika'an Ndyoo chi'in cha-chiñituñi-ra, ta katyi-ra: “Kuatyanda'í ñayivi naka'an tu'un ka'ín ta ñayivi kuvi *apóstol*. Ta iyo-chi kuaka'ñi ñayivi, ta iyo-chi kuasandye'e ñayivi tundo'o.” 50 Ta yukuan kuenda kuasakutuñi Ndyoo chii ñayivi iyo vityin cha-kuenda kuatyí sutu cha'ñu-chi chakatyi tandi'i ñayivi naka'an tu'un ka'an Ndyoo cha-icha'ñi-chi kuandya kivi ichinu ñu'u ñayíví, ta kuandya vityin, 51 ta kuandya niñi Abel, ta kuandya niñi Zacarías, ra-icha'ñi ñayivi xa'ñu veñu'u chi'in naa nuu cha'mi-chi ndatyĩnu ityi nuu Ndyoo. Ta cha-ndaa ka'ín chii-ndo tyi kuasakutuñi Ndyoo chii ñayivi iyo vityin cha-kuenda tandi'i yukuan.

52'Ta, jnda'vi ndyo'o mastru chito *ley* Ndyoo!, tyi ña-cha'a-ndo ta'vi koto ñayivi chii Ndyoo. Ta ñi-maa-ndo ña-chito chii-ra, ta chasi-ndo nuu koto ñayivi chii-ra —katyi-ra.

⁵³Ta nuu indi'i ika'an Jesús takuan, yukuan ta induxaan iñi ñayivi **fariseo* ta mastro chito *ley* Ndyoo chii-ra, ta ikicha'a ndukutu'un ñi'i-chi chii-ra, ⁵⁴tyi kuñi-chi tyaa-chi kuatyi siki-ra chi'in tu'un kuaka'an-ra.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi makuvi tyixe'e-yo kuatyi-yo

12 ¹Ta ku'va ka'an-ka-chi takuan, ta inataka kuenda mii ñayivi nuu ndyaa Jesús, ta kuandya ku'va tyi chañuta'an-ñi-ka-chi. Yukuan ta ika'an xi'na-ka-ra chii ndocha'a-ra, ta katyi-ra:

—Sa'a-ndo kuenda ta maku'va-ndo sandoña'a ñayivi **fariseo* chii-ndo tyi sa'a-chi cha-va'a-chi soko ña-va'a iyo iñi-chi. Ta tañi yutyi sandaa paan ki'vi tandi'i yuchan iya, takuan ki'vi ku'va iyo-chi chii ñayivi. ²Tyi ña-tuvi cha-yixe'e ta makituu, ta ña-tuvi tu'un xe'e cha-makoto ñayivi. ³Yukuan kuenda tyi tandi'i cha-natu'un xe'e-ndo, kuanatuu nuu ndichin, ta tandi'i tu'un ka'an-ndo tichi ve'e kuakanachaa ñayivi siki ve'e.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús yoo ta'an-chi yu'u-yo

⁴Ta ka'ín chii ndyo'o, aminkí tyi mayu'u-ndo chii ñayivi cha'ñi ndiyi tyi kuñu-ñi kuvi ka'ñi-chi, ta ña-tuvi-ka cha-kuvi sa'a-chi. ⁵Soko kuaka'ín nuu-ndo yoo chii ta'an-chi yu'u-ndo, ta va'a-ka yu'u-ndo chii ra-kuvi kindyaa cha-tyaku-ndo, ta iyo tundyee iñi chii-ra tyi'i-ra chii-ndo tichi andyaya nakúú-ndo. Ta chii ra-yukuan ta'an-chi yu'u-ndo. ⁶Ta, ¿atu makuvi sata-yo u'un ta'an saa chi'in uvi ta'an xu'un kuatyi? Ta vasu ña-ya'vi ndyaa-ti soko Ndyoo ña-naa iñi-ra chii-ti. ⁷Ta mayu'u-ndo tyi ñiñi-ka-ndo nuu Ndyoo cha-kuvi kua'a saa ta kuandya ku'va tyi chito-ra iso ta'an ixi xiñi-ndo iyo.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi ka'an-yo tu'un-ra nuu ñayivi

⁸Ta ka'ín chii-ndo tyi tandi'i-ndo cha-ka'an nuu ñayivi tyi ñayivi maí kuu-ndo, ta takuan tuku yú'ú, Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo, kuaka'ín nuu **ángel* Ndyoo tyi ñayivi maí kuu-ndo. ⁹Soko ñayivi cha-ka'an nuu ñayivi tyi ña-yi'i-chi chi'ín, takuan tuku yú'ú, Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo, kuatavachiyé chii-chi nuu **ángel* Ndyoo. ¹⁰Ta tandi'i ñayivi ka'an ña-va'a siki Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo, kuakoo tuka'nu iñi chii-chi, soko ñayivi ka'an ña-va'a

siki Tatyí Ii Ndyoo, ña-kuakoo tuka'nu iñi chii-chi. ¹¹Ta ku'va kuakundyaka ñi'i ñayivi chii-ndo *veñu'u sinagoga nuu ra-kuvi nuu ta nuu ra-sakutuñi, ta makaka iñi-ndo iso kuanaka'an-ndo nuu ka'an-chi, ¹²tyi Tatyí Ii Ndyoo kuasaña'a chii-ndo iso kuanaka'an-ndo ku'va yukuan —katyi-ra.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús minuu ku'va tu'un ra-kuka

¹³Ta ika'an minuu ra-ndyaa chi'in ñayivi kua'a chii Jesús, ta katyi-ra:

—Mastru, ka'an chii ñañí nata'vi-ra ndatyíñu cha-isandoo sutu-ndi chii-ndi, ta ku'va-ra chíí.

¹⁴Ta inaka'an Jesús chii-ra, ta katyi-ra:

—¿Yoo ityaa tyiñu síkí tyi kuí tañi ra-sakutuñi, ta ta'ví ndatyíñu-ndo?

¹⁵Yukuan ta ika'an Jesús chii tandi'i ñayivi, ta katyi-ra:

—Sa'a-ndo kuenda tyi mandyiyó iñi-ndo tandi'i nuu cha-iyo nuu ñu'u ñayíví tyi ña-suu chakatyí tyi iyo kua'a ndatyíñu-ndo ta koo va'a-ndo.

¹⁶Yukuan ta ika'an Jesús minuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra chi'in-chi, ta katyi-ra:

—Minuu ra-kuka kua'a loko ndatyíñu cha'a ñu'u-ra. ¹⁷Ta ichika iñi-ra, ta katyi-ra chi'in ama-ra: “¿Naa chukuu kuasa'í tyi ña-tuvi nuu kí'i va'a ndatyíñi?” ¹⁸Ta katyi-ra: “Tye'en kuasa'í: kuakaní yaké ta kuasava'í inka cha-ka'nu-ka nuu kuanatyiva'í ndatyíñi ta tandi'i cha-iyo chíí. ¹⁹Ta kuaka'ín chi'in amé: Yo'o amé, kua'a loko ndatyíñu-yo yí'i va'a, ta kua'a kuiya kuakuchaa-chi. Vityin nandyitatu-yo, ta kachi-yo, ta ko'o-yo, ta kusii-yo ñayíví.”

²⁰Yukuan ta ika'an Ndyoo chii-ra, ta katyi-ra: “¡Ña-va'a chika iñun!, tyi suu-ñi cha-kuaa i'ya kuakuun, ¿ta yoo kuandoo chi'in ndatyíñu cha-inatyiva'un?” ²¹Ta takuan kuvi ñayivi sakaya loko ndatyíñu, soko ña-kuka-chi nuu Ndyoo.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi makaka
iñi-yo cha-kumañi chii-yo**

²²Yukuan ta ika'an Jesús chii ra-kuvi ndocha'a-ra, ta katyi-ra:

—Ta yukuan kuenda ka'ín chii-ndo: Makaka iñi-ndo kuenda ñayíví-ndo iso kuañi'i-ndo cha-kachi-ndo. Ta makaka iñi-ndo

kuenda kuñu-ndo iso kuañi'i-ndo soo ku'un-ndo. ²³Tyi ñiñi loko-ka ñayívi-ndo cha-kuvi cha-kachi-ndo, ta ñiñi-ka kuñu-ndo cha-kuvi soo-ndo. ²⁴Ndye'e-ndo ku'va iyo saa tyi ña-tachi-ti, ta ñi-ña-tuvi yaka nuu ndi'vi va'a ndatyíñu-ti, ta Ndyoo sakachi chii-ti. Ta ndyo'o tyi ñiñi loko-ka-ndo cha-kuvi saa. ²⁵¿Ta yoo-ndo, kuñi iñi tyi chakatyí cha-chika loko iñi-ndo ta ndukoso minuu-ñi-ka kivi kutyaku-ndo? ²⁶Ta tatu ña-kuvi sa'a-ndo vasu tyiñu lo'o yukuan, ¿naku chika loko iñi-ndo chakatyí tandi'i-ka cha-kumañi chii-ndo? ²⁷Ndye'e-ndo iso kaa cha'nu ita iyo chaku'u tyi ña-satyíñu-chi, ta ñi-ña-sava'a-chi soo ñu'u-chi. Ta ka'ín nuu-ndo tyi kuandya *rey* Salomón chi'in tandi'i cha-kuku-ra, ña-iñu'u-ra soo tyaki kaa tañi ku'va tyaki kaa ita iyo chaku'u. ²⁸Ta tatu takuan sanduku'un Ndyoo cha-tyaki chii ita iyo chaku'u vityin, ta inka kivi kuakayu-chi nuu ñú'ú, ¿atu ña-kua'a-ka cha-kuasa'a-ra chi'in-ndo? Soko lo'o iyo cha-chinu iñi-ndo chii-ra. ²⁹Ta makaka iñi-ndo kuenda cha-kachi-ndo, ta kuenda cha-ko'o-ndo, ³⁰tyi takuan sa'a tandi'i-ka ñayívi ña-chinu iñi chii Ndyoo, soko Ndyoo Sutu-yo chito-ra tandi'i cha-kumañi chii-ndo. ³¹Va'a-ka nanduku-ndo nuu kundyyakaña'a Ndyoo, ta kuañi'i-ndo tandi'i-ka cha-kumañi chii-ndo.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tu'un cha-kuka iyo andivi

³²Yukuan ta ika'an Jesús, ta katyi-ra:

—Mayu'u ndyo'o, mvee sané. Ña-kua'a-ndo, soko ta'an iñi Sutu-yo Ndyoo ku'va-ra nuu ndyakaña'a-ra chii-ndo. ³³Ta xiko-ndo cha-iyo chii-ndo ta ku'va-ndo chii ñayívi nda'vi tyi yukuan kuanatyiva'a-ndo cha-kuka ityi andivi nuu mandí'i ta ñi-maki'vi rakuay'i ta ñi-makachi kiti xaan, ³⁴tyi nuu ityiva'a-ndo cha-kuka-ndo, yukuan ndyaa tuku ama-ndo.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi kundyyaa tu'va-yo

³⁵⁻³⁶Yukuan ta ika'an Jesús, ta katyi-ra:

—Kundyyaa tu'va-ndo tañi ñayívi kuvi musu satyiñu ka'a cha-ndatu chii stó'ó ve'e ku'va kuandichi-ra cha-kua'an-ra viko nda'vi, ta nduku'un-chi soo nuu tyiñu, ta natyaa-chi ñú'ú lamvra, ta ndatu tu'va-chi ku'va kuanachaa-ra, ta yatyi kuanuña-chi yuve'e naka'an-ra. ³⁷⁻³⁸Ta vasu kuandichi-ra ñuu a nuu kuatuvi, ta va'a ikuu musu tatu ndatutu'va-chi chii-ra.

Ta cha-ndaa ka'ín chii-ndo tyi kuanduku'un-ra soo nuu tyiñu, ta kuaka'an-ra chii-chi tyi kundyyaa-chi yu'u mesa, ta maa-ra kuaty'i cha-kachi-chi. ³⁹Ta chito-ndo tyi tatu chaichito nuu stó'ó ve'e ku'va kuakichi rakua'yi ve'e-ra, ña-kuaku'va-ra ta'vi ki'vi-ra. ⁴⁰Ta takuan tuku ndyo'o, kundyyaa tu'va-ndo tyi sana-ñi iñi-ndo ta kuakichi Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tu'un musu ña-va'a

⁴¹Yukuan ta ika'an Pedro chii Jesús, ta katyi-ra:

—Racha'nu, ¿atu chii-ndi a chii tandi'i-ka ñayivi ndyaa i'ya ika'un tu'un yukuan?

⁴²Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Tatu nuu musu, ta ndoo satyiñu-ra, ta yisi satyiñu-ra, ta tyaa patroon-ra chii-ra tyi kuu-ra nuu ta kundyyakaña'a-ra chii ñayivi ve'e-ra, ta va'a ku'va-ra cha-kachi-chi ku'va ta'an-chi kachi-chi. ⁴³Ta va'a loko ikuu musu yukuan tatu kua'an patroon inka ñuu, ta nachaa-ra, ta ndye'e-ra tyi va'a satyiñu-ra. ⁴⁴Ta cha-ndaa ka'ín chii-ndo tyi kuaku'va patroon ta'vi tyi kinda'a-ra tandi'i cha-iyo chii-ra. ⁴⁵Soko tatu chika iñi musu yukuan tyi na'a loko kua'an patroon-ra, yukuan ta kicha'a-ra ku'va-ra chii musu, rayii ta ña'a, ta ya'a ku'va chachi-ra, ta chi'i-ra, ta chiñi-ra. ⁴⁶Yukuan ta kuanachaa racha'nu kivi cha-ña-ndatu musu-ra chii-ra, ta ku'va cha-ña-chito-ra. Yukuan ta kuasakoto ñi'i-ra tundo'o chii-ra tañi ku'va sa'a-ra chi'in musu ña-chinu iñi tu'un ka'an-ra.

⁴⁷Ta musu chito ku'va kuñi patroon-ra, ta ña-sa'a-chi ku'va kuñi-ra, ta kua'a tundo'o kuandye'e-chi. ⁴⁸Soko musu ña-chito ku'va kuñi patroon-ra, ta sa'a-ra cha-ña-va'a, ta ña-ñi'i kuando'o-ra tyi ñayivi cha-kua'a-ka kuañi'i nuu Ndyoo, kua'a-ka ta'an-chi ku'va kuenda-chi nuu-ra. Ta takuan tuku ñayivi, tatu kua'a tyiñu tyaa Ndyoo siki-chi, kua'a loko ta'an-chi ku'va kuenda-chi chii-ra.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi kuakoo kuaty ve'e ñayivi chakaty-ra

⁴⁹Yú'ú tyi vachi tyaí nú'ú nuu ñu'u ñayíví, ta kuñí tyi chakayu-chi. ⁵⁰Ta kuata'ín nuu tundo'o ka'nu, ta chika loko iñi kuandya ku'va chachinu tyiñu yukuan. ⁵¹¿Atu kuñi iñi-ndo tyi vachi ndyaké cha-taxin nuu ñu'u ñayíví i'ya?

Ta ka'ín chii-ndo tyi ña-suvi takuan kuvi tyi vachí tavasiín chii ñayivi. ⁵² Vityin ta nuu kua'an-ka ityi nuu, u'un ta'an ñayivi cha-iin ve'e-chi kuakusiin ta'an-chi. Ta uñi ta'an-chi kuakata'an chi'in uu-chi, ta uu-chi kuakata'an chi'in uñi-chi. ⁵³ Ta kuakata'an sutu chi'in rayii se'e-ra, ta maa-ra kuakata'an chi'in sutu-ra. Ta ma'a kuakata'an chi'in ña'a se'e-ke, ta maa-ke kuakata'an chi'in ma'a-ke. Ta kuakata'an ña'a kuvi chiso chi'in chanu-ke, ta ña'a kuvi chanu kuakata'an chi'in chiso-ke —katyi-ra.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús chii ñayivi naku
ña-kutuñi iñi-chi tyemvu iyo-chi**

⁵⁴ Yukuan ta ika'an tuku Jesús chii ñayivi kua'a ndyaa chi'in-ra, ta katyi-ra:

—Ku'va ndye'e-ndo tyi vachi viko ityi nuu chiso ora ta ka'an-ndo: “Kuakuun savi”, ta takuan kuvi.^f ⁵⁵ Ta ku'va vachi tatyí ityi nuu kuvi ñu'u ityi ityi *sur*, ta ka'an-ndo: “Kuanduñi'ñi ñayíví”, ta takuan kuvi.^g ⁵⁶ ¡Ndyo'o ñayivi sa'a cha-chito!, ta kutuñi iñi-ndo ku'va iyo ityi andivi ta ityi nuu ñu'u ñayíví, ta, ¿naku ña-kutuñi iñi-ndo tyemvu ndyaa-ndo vityin?

⁵⁷ Ta, ¿naku ña-nakañi iñi-ndo naa chukuu kuvi cha-va'a ta'an-chi sa'a-ndo? ⁵⁸ Ta tatu iyo ñayivi kua'an kuatyun nuu ndyaa ra-kuvi tyiñu, nduku ku'va natu'un va'un chi'in-chi ku'va cha-kumañi-ka chaun nuu ra-kuvi tyiñu, koto ku'va kuenda-chi chiun nuu jues, ta kuaka'an-ra tyi tiin hndaru chiun, ta tyi'i-ra chiun vekaa. ⁵⁹ Ta ka'ín chii-ndo tyi kuandya cha-tya'vi ndi'i-ndo cha-ka'an jues, ta kunu'u-ndo —katyi-ra.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi ñayivi
mandu'uvi iñi kuatyí-chi kuakunaa-chi**

13 ¹ Ta suu-ñi ku'va yukuan ta ika'an ñayivi nuu Jesús tu'un ñayivi ñuu Galilea cha-ichaka'ñi Pilato. Ta niñi-chi inasaka-ra chi'in niñi kiti xaan icha'a kuenda-chi ityi nuu Ndyoo. ² Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

^f12.54 Ndyaa nuu *Israel vachi savi ityi nuu ndutyañu'u nañi Mediterráneo ta ndyaa ndutyañu'u yukuan ityi nuu chiso ora.

^g12.55 Ndyaa nuu *Israel iyo ñu'u ìtyi ityi *sur* ta tatu yukuan vachi tatyí kuanduñi'ñi ñayíví.

—¿Atu kuñi iñi-ndo tyi chakatyí tyi iyo-ka kватыi-chi, ta ita'an-chi takuan? ³Ka'ín chii-ndo tyi ña-suu takuan kuvi. Ta tatu mandu'uvi iñi-ndo kватыi-ndo kuakunaa tuku-ndo. ⁴Ta nduku'un iñi-ndo cha-cha'un uñi ta'an ñayivi ichi'i isa'a cha-induva ve'e sukun nañi torre Siloé. ¿Atu kuñi iñi-ndo tyi ka'nu-ka kватыi-chi iyo cha-kuvi tandi'i ñayivi iyo ñuu Jerusalén? ⁵Ka'ín chii-ndo tyi ña-suu takuan kuvi. Ta tatu mandu'uvi iñi-ndo kватыi-ndo kuakunaa-ndo.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús minuu ku'va
tu'un yutun ña-cha'a chiti**

⁶Yukuan ta ika'an Jesús minuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra chi'in-chi, ta katyi-ra:

—Minuu ra-iyo nuu yutun nañi higuera cha-itachi-ra nuu ñu'u-ra, ta ichandye'e-ra tatu iñi chiti-tun, soko ña-iñi'i-ra chiti nuu-tun. ⁷Yukuan ta ika'an-ra chii ra-sakuenda yutun tata-ra, ta katyi-ra: “Chaiketa uñi kuiya ikichi ndukí chiti yutun higuera i'ya ta ña-iñi'í ñi-minuu chiti nuu-tun. Ta ka'ndya chii-tun tyi ña-tuvi kuenda ndyaa-tun satyañu-tun nuu ñu'u.” ⁸Yukuan ta inaka'an ra-sakuenda chii-tun, ta katyi-ra: “Patroon, nakundyaa maa-tun nuu-ka kuiya tyi kuasanduvité ñu'u nuu ndyaa-tun, ta kватыi'í avono cha'a-tun. ⁹Ta tatu ku'va-tun chiti, va'a; soko tatu maku'va-tun chiti, yukuan ta kuvi ka'ndyon chii-tun”, katyi-ra.

I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús nuu ña'a *kivi sauru

¹⁰Ta minuu ***kivi sauru** ndyaa Jesús saña'a-ra tu'un Ndyoo chii ñayivi ***veñu'u sinagoga**. ¹¹Ta ndyaa minuu ña'a ku'u sa'a tatyí ña-va'a, ta cha-cha'un uñi kuiya ikuti'i chata-ke, ta ña-kuvi ndundoo-ke. ¹²Yukuan ta indye'e Jesús chii-ke, ta ikana-ra chii-ke, ta katyi-ra:

—Chainduva'un cha-ku'un.

¹³Ta itiso-ra nda'a-ra chata-ke, ta suu-ñi ku'va yukuan, ta indundoo chata-ke, ta ikicha'a saka'nu-ke chii Ndyoo.

¹⁴Yukuan ta ikuxaan loko ra-kuvi nuu ***veñu'u sinagoga** tyi isanduva'a Jesús chii-ke ***kivi sauru**, ta ika'an-ra chii ñayivi, ta katyi-ra:

—Iyo iñu kivi kuvi satyiñu-yo, ta kivi yukuan kuvi kichi-ndo nduva'a-ndo, ta makichi nduva'a-ndo ***kivi sauru**.

¹⁵Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—¿Ndyo'o ñayivi ka'an tyi va'a-ndo! ¿Atu mandachi-ndo toro ta vuru sana-ndo nuu chachi-ti, ta kundyaka-ndo chii-ti tyi ko'o-ti ndutyá *kivi sauru? ¹⁶Ta ke-i'ya tyi tata *Abraham kuu-ke, ta chacha'un uñi kuiya ityaa Kui'na tundo'o chii-ke, ¿atu makuvi kundya'a tundo'o cha-ityaa Kui'na siki-ke *kivi sauru? —katyi-ra.

¹⁷Ta nuu indi'i ika'an Jesús takuan, ta ichika'an loko nuu tandi'i ra-kuxaan iñi chii-ra, soko sii loko kuñi tandi'i ñayivi indye'e tandi'i cha-ka'nu isa'a-ra.

**I'ya kivi nuu ika'an Jesús minuu ku'va
tu'un chiti cha-nañi mostasa**

¹⁸Ta ika'an tuku Jesús, ta katyi-ra:

—¿Iso ku'va kaa nuu ndyakaña'a Ndyoo? Ta, ¿naa chukuu kivi kita'an chi'in-chi? ¹⁹Ta kuu-chi tañi chiti ndyi'i cha-nañi mostasa cha-itachi ñayivi nuu ñu'u-chi. Ta icha'nu-tun, ta ikuu-tun nuu yutun ka'nu, ta isava'a saa taka-ti nuu-tun —katyi-ra.

**I'ya kivi nuu ika'an Jesús minuu ku'va
tu'un yutyi sandaa paan**

²⁰Ta ika'an tuku Jesús, ta katyi-ra:

—¿Naa chukuu kivi kita'an chi'in nuu ndyakaña'a Ndyoo? ²¹Ta kuu-chi tañi yutyi sandaa paan cha-iki'in minuu ña'a, ta inasaka-ke chi'in uñi ku'va yutyi paan, ta indaa tandi'i yuchan, isa'a-chi —katyi-ra.

I'ya kivi nuu ika'an Jesús tu'un yuve'e ti'in

²²Yukuan ta kua'an Jesús ñuu Jerusalén, ta ka'an-ra tu'un Ndyoo chi'in ñayivi tandi'i ñuu nuu iya'a-ra. ²³Ta indukutu'un nuu ñayivi chii-ra, ta katyi-chi:

—Racha'nu, ¿atu ña-kua'a ñayivi kuakaku?

Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

²⁴—Ñi'i koo iñi-ndo ta ki'vi-ndo yuve'e ti'in nuu ndyakaña'a Ndyoo. Ta cha-ndaa ka'ín chii-ndo tyi kua'a loko ñayivi kuaki'in ku'va ki'vi, soko makuvi ki'vi-chi. ²⁵Ta ku'va kuanakasi stó'ó ve'e yuve'e, ta ndyaa-ndo chata ve'e, ta kuaka'an-ndo chii-ra: “Racha'nu, racha'nu, nuña yuve'e.” Yukuan ta kuanaka'an-ra nuu ka'an-ndo: “Ña-nakoté yoo kuu-ndo.”

²⁶Yukuan ta kuakicha'a ka'an-ndo: “Ichachi-ndi, ta ichi'i-ndi chi'un, ta isaña'un chii-ndi nuu ya'vi ñuu-ndi.” ²⁷Yukuan ta kuanaka'an-ra nuu ka'an-ndo: “Chaika'ín tyi ña-nakoté yoo kuu-ndo. Ta kuandya'a tandi'i ndyo'o ñayivi sa'a cha-ña-va'a.”

²⁸Ta ku'va kuandye'e-ndo chii ***Abraham**, Isaac, ta Jacob ta tandi'i ra-naka'an tu'un Ndyoo ndyaa nuu ndyakaña'a Ndyoo, ta kuakuaku-ndo, ta kuakachi ku'yu-ndo tyi maa-ndo kuandoo ityi chata. ²⁹Ta kuakichi ñayivi tandi'i ityi nuu ñu'u ñayiví, ta kuakundyaa-chi yu'u mesa nuu kuakoo viko nuu ndyakaña'a Ndyoo. ³⁰Ta sa'a-ndo kuenda tyi iyo ñayivi ña-ñiñi kuakuu ñayivi ñiñi, ta iyo ñayivi ñiñi kuakuu ñayivi ña-ñiñi —katyi-ra.

I'ya kuvi nuu ichakù Jesús cha'a ñayivi ñuu Jerusalén

³¹Ta suu-ñi ku'va yukuan ichaa ñayivi ***fariseo**, ta katyi-chi chii Jesús:

—Keta i'ya ta ku'un tyi kuñi ka'ñi *rey* Herodes chiun.

³²Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Kua'an tyi kuka'un nuu ñukuii yukuan: “Vityin ta ityaan kuatavé tatyí ña-va'a chii ñayivi, ta kuasanduva'í chii-chi, ta chaku'uñi kivi, ta kuandi'i tyiñu sa'í.” ³³Ta takuan ta'an-chi kaké vityin ta ityaan, ta isa kuachá ñuu Jerusalén tyi tu'va loko ñayivi ñuu yukuan cha'ñi chii ra-naka'an tu'un ka'an Ndyoo —katyi-ra.

³⁴Ta ika'an tuku Jesús, ta katyi-ra:

—¡Nda'vi ndyo'o ñayivi ñuu Jerusalén!, tyi cha'ñi-ndo chii ra-naka'an tu'un ka'an Ndyoo, ta cha'ñi-ndo chi'in yuu chii ñayivi ityanda'a Ndyoo nuu ndyaa-ndo. ¡Ta kua'a loko ndoyo ikuñi sakakí chii-ndo tañi sakaku ndivi chii se'e-ti tichi ndichin-ti, soko ña-ikuñi-ndo! ³⁵Ta cha-isandoo Ndyoo ñuu-ndo, ta ka'ín chii-ndo tyi ña-kuandye'e-ka-ndo chíí kuandya chaa kivi kuaka'an-ndo: “¡Va'a ikuu ra-vachi chi'in sivi Sutumañi-yo!”

I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús chii ra-ku'u kue'e kuiñi

14 ¹Ta minuu ***kivi sauru** kua'an Jesús kuakachi-ra ve'e minuu ra-kuvi nuu nuu ñayivi ***fariseo**, ta ndyaa ñayivi sa'a-chi kuenda naa chukuu kuasa'a-ra. ²Ta ityi nuu-ra ndyaa minuu ra-ku'u kue'e kuiñi. ³Yukuan ta ika'an Jesús chii ñayivi kuvi masru chito *ley* Ndyoo ta chii ñayivi ***fariseo**, ta katyi-ra:

—¿Atu iyo ta'vi sanduva'a-yo chii ñayivi *kivi sauru?

⁴Soko ña-inaka'an-chi nuu ka'an-ra. Yukuan ta itiin Jesús chii ra-ku'u, ta isanduva'a-ra chii-ra, ta ika'an-ra tyi kunu'u-ra.

⁵Ta ika'an-ra chii ñayivi, ta katyi-ra:

—Tatu ndyo'o ta koyo nuu se'e-ndo, a toro sana-ndo yavi, ¿atu makutava-ndo chii-ti suu-ñi ku'va yukuan vasu kivi sauru kuvi?

⁶Yukuan ta ña-iñi'i-chi tu'un naka'an-chi nuu ka'an-ra.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús iso sa'a ñayivi
cha'an nuu iyo viko nda'vi**

⁷Yukuan ta indye'e Jesús cha-sa'a ñayivi ichaa nuu iyo viko tyi nduku-chi silya va'a-ka kundyya-chi yu'u mesa, ta ika'an-ra minuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

⁸—Tatu iyo ñayivi nanduku chiun tyi ku'un nuu iyo viko nda'vi, makundyaun silya va'a-ka koto chaa inka ñayivi ñiñi-ka cha-kuun, ⁹ta kuakichi ra-inanduku chiun, ta kuakatyira: “Ku'va nakundyya ra-i'ya.” Yukuan ta kuakuka'an nuun, ta kuanakundyaun silya nuu indi'i. ¹⁰Ta va'a-ka tatu kundyyaun silya nuu indi'i tyi ku'va kuachaa ra-inanduku chiun, ta kuakatyira: “Aminku, ña'a ndyé'é kundyyaun silya va'a-ka.” Yukuan ta kuandye'e ñayivi ndyaa chi'un tyi ñayivi ñiñi kuun. ¹¹Ta ñayivi saka'nu chii, kuata'an-chi tika'an nuu. Ta ñayivi sandulo'o chii, ka'nu ñayivi kuakuu-chi.

¹²Yukuan ta ika'an tuku Jesús chii ra-ikana chii-ra, ta katyi-ra:

—Tatu kuasa'un nuu viko, manandukun ñayivi kuvi aminkun, ta ñi-ñañun, ta ñi-ñayivi kuun ta ñi-ra-kuka ndyaa yatyin chi'un, koto nanduku-chi chiun ku'va kuasa'a-chi viko, ta naku'va-chi cha-kachun ta cha-ko'un. ¹³Soko kivi kuasava'un viko, nandukun ñayivi nda'vi, ñayivi kuè'e kaa, ta ñayivi ña-kuvi kaka, ta ñayivi kuaa. ¹⁴Ta va'a ikuun vasu ña-kuakivi naku'va-chi cha-kachun ta cha-ko'on tyi Ndyoo kuanatyavi chiun kivi kuanatyaku ñayivi isa'a cha-va'a.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús minuu ku'va tu'un viko ka'nu

¹⁵Ta ichiñiso'o nuu ra-ndyaa chi'in Jesús yu'u mesa cha-ka'an-ra, ta katyi-ra:

—Va'a loko ikuu ñayivi kuakachi nuu iyo viko nuu ndyakaña'a Ndyoo.

16 Yukuan ta ika'an Jesús, ta katyi-ra:

—Minuu ra-kuasava'a viko ka'nu inanduku-ra kua'a loko ñayivi. 17 Ta ku'va kuakuxiñi-chi, ta ityanda'a-ra chii musu-ra tyi kukana-ra chii ñayivi chainanduku-ra. Yukuan ta ichakana-ra chii-chi, ta katyi-ra: “Ña'a-ndo tyi chandyaa tu'va cha-kachi-ndo.” 18 Soko tandi'i-chi ikicha'a ka'an tyi makuvi ku'un-chi. Ta nuu-ra ika'an, ta katyi-ra: “Nuu inasaté minuu ñu'u, ta ta'an-chi kundye'í nuu ndyaa ñu'í. Ta sa'a chandyoo kuñun saka'nu iñun chií tyi makuvi ku'ín.” 19 Yukuan ta ika'an inka-ra, ta katyi-ra: “Isaté u'un ta'an ityi toro ta'vi ñu'u, ta kuaki'ín ku'va tatu va'a ta'vi-ti. Ta sa'a chandyoo kuñun saka'nu iñun chií tyi makuvi ku'ín.” 20 Ta ika'an tuku inka-ra, ta katyi-ra: “Nuu ichikoo ñasi'í ta makuví ku'ín.”

21 Yukuan ta kuanu'u ra-kuvi musu, ta inaka'an-ra nuu patroon-ra cha-ika'an-chi. Yukuan ta ikuxaan loko-ra, ta ika'an-ra chii musu-ra: “Numi tyi ku'un tandi'i ityi tichi ñuu tyi kukanon ñayivi nda'vi, ta ñayivi kue'e kaa, ta ñayivi ña-kuvi kaka, ta ñayivi kuaa.” 22 Yukuan ta isa'a musu-ra takuan, ta inachaa-ra, ta katyi-ra: “Racha'nu, chaisa'í cha-ka'un, soko nuña-ka nuu kundyyaa-chi tichi ve'e.” 23 Yukuan ta ika'an racha'nu chii-ra, ta katyi-ra: “Kua'an tandi'i ityi tichi ñuu, ta ka'an ñi'un chii ñayivi nakichi-chi tyi kutu tichi ve'í. 24 Ta ka'ín chii-ndo tyi ñi-minuu ñayivi inandukí ña-kuakuvi kachi-chi chi'ín”, katyi-ra.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi yii ta kuvi kuu-yo ndocha'a-ra

25 Ta kua'a loko ñayivi kua'an chi'in Jesús, ta inandye'e-ra nuu ndyaa-chi, ta katyi-ra:

26 —Tatu iyo-ndo kuñi kuvi ndocha'í, ta ñi'i-ka kuñi-ndo chii sutu-ndo, a ma'a-ndo, a ñasi'i-ndo, a se'e-ndo, a ñañi-ndo, a ta'an-ndo, a ñayiví-ndo cha-kuí, makuvi kuu-ndo ndocha'í. 27 Ta yoo ñayivi ña-ki'ín tu'un kuu tañi ñayivi kuakúú nuu krusi, makuvi kuu-chi ndocha'í. 28 Tyi tatu iyo-ndo kuñi sava'a nuu ve'e ka'nu, ¿tatu ña-suu xi'na-ka kundyyaa-ndo, ta tava-ndo kuenda iso xu'un kuakuñi-chi? Tyi takuan ta koto-ndo tatu kuchaa xu'un-ndo, ta ndi'i chinu ve'e sa'a-ndo. 29 Soko tatu chaityi'i-ndo cha'a ve'e, ta mandi'i sa'a-ndo, ta tandi'i ñayivi

kuandye'e, ta kuakuákúndyaà-chi chii-ndo, ³⁰ ta kuakatyi-chi: “Ra-i'ya tyi ikicha'a-ra sava'a-ra ve'e, ta ña-ikuvu sandi'i-ra.”

³¹ Ta takuan tuku tatu kuakata'an minuu *rey* chi'in inka *rey*, ¿atu ña-suvi xi'na-ka kundyaa-ra, ta tava-ra kuenda tatu kuvi kata'an uchi mii hndaru-ra chi'in oko mii hndaru inka *rey*? ³² Ta tatu kutuñi iñi-ra tyi masakanaa-ra, ta ku'va chakañi-ka vachi inka *rey*, yukuan ta kuatyanda'a-ra minuu ra-kuka'an chi'in *rey* yukuan tyi nduku-ra ku'va nduvii iñi-chi. ³³ Ta takuan tuku ndyo'o, tatu masandoo-ndo tandi'i cha-iyo chii-ndo, makuvi kuu-ndo ndocha'í.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tu'un ñíí indi'i cha-u'va

³⁴ Ta ka'an-ka Jesús, ta katyi-ra:

—Va'a ñíí ku'va iyo cha-u'va-chi, soko nandi'i cha-u'va-chi, ña-tuvi-ka ku'va ndu'u'va-chi, ³⁵ ta ñi-kuenda nduva'a ñu'u, ña-va'a-ka-chi. Va'a-ka sakuíta-yo chii-chi.

'Ta ndyo'o cha-ndyaa so'o-ndo, tyaso'o-ndo cha-ka'ín.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús nuu ku'va tu'un mvee kuanaa

15 ¹ Ta kua'an kuyatyin tandi'i ra-satya'vi xu'un chii ñayivi ta ñayivi iyo kuatyí nuu ndyaa Jesús tyi kuatyaso'o-chi tu'un ka'an-ra. ² Ta ikicha'a ka'an ña-va'a ñayivi **fariseo* ta mastru chito *ley* Ndyoo chii Jesús, ta katyi-chi:

—Ra-i'ya tyi ki'in kuenda-ra chii ñayivi iyo kuatyí, ta chachi-ra chi'in-chi.

³ Yukuan ta ika'an Jesús minuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

⁴ —Tatu minuu-ndo ta iyo iin syendu mvee sana-ndo, ta kunaa minuu-ti, ¿atu masandoo-ndo kumi xiko cha'un kumi-ka-ti nuu ndyaa-ti, ta kunanduku-ndo kiti kuanaa kuandya ku'va cha-nañi'i-ndo chii-ti? ⁵ Ta nanañi'i-ndo chii-ti, ta sii loko kuakuñi-ndo, ta kuanaki'in-ndo chii-ti chi'in nuu soko-ndo. ⁶ Ta ku'va kuanachaa-ndo ve'e-ndo, ta kuaka'an-ndo chii ñayivi kuvi aminku-ndo, ta ñayivi ndyaa yatyin chi'in-ndo, ta katyi-ndo chii-chi: “Kusii-ndo chi'ín tyi inañi'í mvee sané kiti kuanaa.” ⁷ Ta ka'ín chii-ndo tyi takuan kuakoo cha-sii ka'nu-ka ityi andivi chakatyi minuu ñayivi ndu'uvi iñi kuatyí, cha-kuvi kumi xiko cha'un kumi-ka ñayivi ndoo ndyachika ta ña-kuñi-chi ndu'uvi iñi-chi kuatyí-chi.

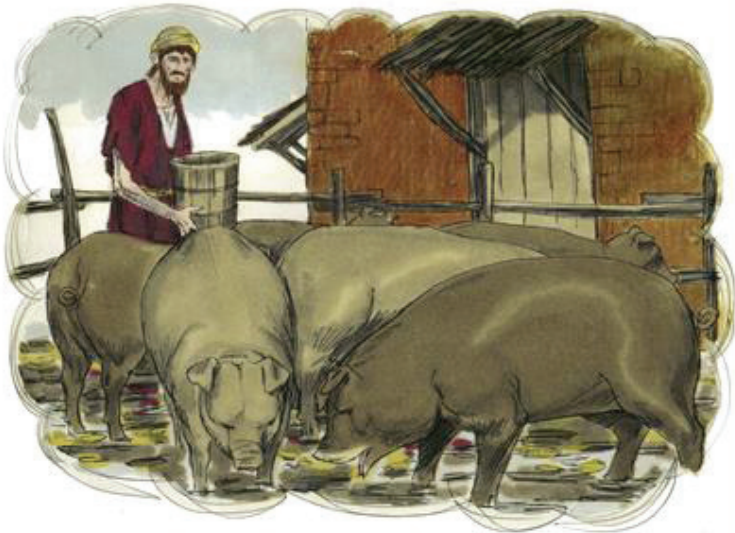
I'ya kuvi nuu ika'an Jesús minuu ku'va tu'un xu'un kuanaa

8'Ta tatu minuu ña'a ta iyo uchi ta'an xu'un kuatyí-ke, ta kunaa minuu xu'un-ke, ¿atu manatyaa-ke ñú'ú, ta nati'vi-ke tichi ve'e, ta vii nanduku-ke xu'un-ke kuandya ku'va cha-nañi'i-ke? 9'Ta nanañi'i-ke, ta kuakana-ke chii ñayivi kuvi aminku-ke, ta ñayivi ndyaa yatyin chi'in-ke, ta kuakatyí-ke chii-chi: "Kusii-ndo chi'ín tyi inañi'í xu'ín cha-kuanaa." 10'Ta ka'ín chii-ndo tyi takuan kuakusii *ángel Ndyoo chakatyi minuu ñayivi ndu'uvi iñi kuatyí.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús minuu ku'va tu'un se'e kuanaa

11 Yukuan ta ika'an tuku Jesús, ta katyi-ra:

—Minuu-ra iyo uvi ta'an se'e-ra rayii. 12 Ta ika'an se'e-ra, ra-lo'o-ka, ta katyi-ra: "Sutu, ku'va cha-ta'an-chi ku'von chíí nakúún." Yukuan ta icha'a sutu-ra cha-ta'an-chi ñi'i ndu'uvi ta'an se'e-ra. 13 Ta ña-kua'a kivi ikuu, ta ixiko ra-lo'o-ka tandi'i cha-iñi'i-ra. Yukuan ta iki'in-ra ityi kua'an-ra minuu ñuu kañi chi'in xu'un-ra, ta yukuan ichindyaa-ra, ta indí'i xu'un-ra isanaa stivi-ra. 14 Ta ku'va indí'i xu'un-ra inaa, ta ichikoo tama ka'nu ñuu nuu yi'i-ra, ta ña-ñi'i-ka-ra cha-kachi-ra. 15 Yukuan ta kuanduku-ra tyiñu sa'a-ra nuu ndyaa ra-ñuu yukuan, ta

iñi'i-ra tyiñu. Ta ityanda'a ra-yukuan chii-ra nuu yi'i kuchi sana-ra tyi kusakuenda-ra chii-ti. ¹⁶Ta ña-yoo-ñi cha'a cha-kachi-ra, ta ikicha'a chisoko loko-ra ta kuandya ku'va tyi kuñi-ra kachi-ra cha-chachi kuchi. ¹⁷Yukuan ta ikutuñi iñi-ra tyi ña-va'a sa'a-ra, ta ikicha'a chika iñi-ra: “Musu sutí tyi kua'a loko cha-kachi-chi iyo, ta yú'ú tyi kuñi kuí soko i'ya. ¹⁸Ta vityin tyi kuakunu'í ndyaa ve'e sutí, ta tye'en kuakatyí chii-ra: Sutu, isa'í kватыi nuun ta nuu Ndyoo. ¹⁹Ta ña-ta'an-ka-chi kuí se'un. Ta sa'a chií tañi ku'va sa'un chi'in musun.”

²⁰Yukuan ta iki'in-ra ityi kuanu'u-ra nuu ndyaa sutu-ra. Ta chika-ka vachi-ra, ta inandye'e sutu-ra chii-ra, ta ikunda'vi iñi-ra chii-ra, ta chinu-ra ichanumisava-ra chii-ra, ta ichi'i-ra xitín-ra. ²¹Yukuan ta ikatyí-ra chii sutu-ra: “Sutu, isa'í kватыi nuun, ta nuu Ndyoo, ta ña-ta'an-ka-chi kuí se'un.” ²²Soko ika'an sutu-ra chii musu-ra, ta kатыí-ra: “Numi-ndo kuaki'in-ndo soo va'a-ka, ta sanduku'un-ndo chii-ra, ta tyi'i-ndo xe'e nda'a-ra, ta tyi'i-ndo ndichan cha'a-ra. ²³Ta kuaki'in-ndo nuu hndiki yutya cha-xa'an-ka, ta ka'ñi-ndo chii-ti tyi kachi-yo tyi sa'a-yo viko, ta kusii-yo. ²⁴Tyi tañi nuu ra-ichi'i kuvi se'í i'ya, soko vityin tyi tyaku-ra. Ta ra-kuanaa kuu-ra nuí, ta inachaa-ra.” Yukuan ta ikicha'a kusii-chi, ta sa'a-chi viko.

25'Ta yi'i se'e-ra ra-cha'nu-ka cha-ku'u, satyiñu-ra. Yukuan ta vachi ndichi-ra, ta ikuyatyin-ra nuu ndyaa ve'e sutu-ra, ta ichiñiso'o-ra ka'an yaa, ta ticha'a-chi. 26Yukuan ta ikana-ra nuu ra-kuvi musu, ta indukutu'un-ra chii-ra, ta katyi-ra: “¿Naa chukuu sa'a-chi?” 27Yukuan ta inaka'an ra-kuvi musu nuu-ra, ta katyi-ra: “Ñañun inachaa ta ika'an sutun tyi ka'ñi-ndi hndiki yutya cha-xa'an-ka tyi inachaa va'a-ra, ta ña-tuvi cha-ita'an-ra.” 28Yukuan ta ikicha'a ikuxaan loko-ra, ta ña-kuñi-ra ki'vi-ra nuu iyo viko.

'Yukuan ta iketa sutu-ra kuandye'e-ra nuu ndyaa-ra, ta ika'an nda'vi-ra chi'in-ra tyi ki'vi-ra. 29Soko inaka'an-ra chii sutu-ra, ta katyi-ra: “Kua'a loko kuiya satyiñi chi'un ta sa'í tandi'i tyiñu ka'un, soko ña-icha'un ñi-minuu chivu lo'o tyi ka'ñí, ta sa'í viko chi'in aminkí. 30Soko ku'va inachaa se'un, ra-isanaa stivi xu'un chi'in ña'a tyañi-ra, ta ichañun hndiki yutya cha-xa'an-ka chakatyira.”

31'Yukuan ta inaka'an sutu-ra, ta katyi-ra: “Se'e, yo'o tyi tandi'i kivi ndyaun chi'in, ta chii maun kuvi tandi'i cha-iyo chií. 32Soko vityin tyi ta'an-chi sa'a-yo viko tyi tañi nuu ra-ichi'i kuvi ñañun soko vityin tyi tyaku-ra. Ta ra-kuanaa kuu-ra nuí, ta inachaa-ra.”

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús minuu ku'va
tu'un musu ña-satyíñu va'a**

16 1Ta ika'an tuku Jesús chii ndocha'a-ra, ta katyi-ra: —Minuu ra-kuka iyo ra-kuvi nuu nuu tyiñu-ra, ta ichaka'an ñayivi nuu-ra tyi sanaa stivi-ra cha-iyo chii-ra. 2Yukuan ta ikana-ra chii ra-kuvi nuu nuu tyiñu-ra, ta katyi-ra chii-ra: “¿Naa chukuu sa'un? Tyi ka'an ñayivi nuí cha-sa'un. Ta naku'va kuenda iso satyiñun chi'in ndatyíñi tyi ña-kuakuu-kon nuu nuu tyiñí.”

3'Yukuan ta ikicha'a chika ñi ra-kuvi nuu: “¿Naa chukuu kuasa'í vityin tyi ña-kuaku'va-ka patroín tyiñu sa'í? Tyi ña-tuvi tundyee ñi chií satyiñi tyiñu nda'a, ta chika'an nuí kakan ka'í xu'un chii ñayivi. 4Ta chachité cha-kuasa'í tyi kuakoo ñayivi ku'va nuu kundyái ve'e-chi kivi kuatava patroín chií nuu satyiñí.” 5Yukuan ta ikana-ra chii nuu nuu ñayivi tavi chii patroon-ra, ta ikicha'a ka'an-ra chii nuu-chi, ta katyi-ra: “¿Iso tavun chii patroín?” 6Ta inaka'an-ra, ta

katyi-ra: “Taví iin syendu tamvu xa'an.” Yukuan ta ika'an ra-kuvi nuu, ta katyi-ra: “Numi ki'in tutun ta tyaun tyi tavun uu xiko uchi tamvu xa'an.”

7 Yukuan ta indukutu'un-ra chii inka-ra, ta katyi-ra: “Ta yo'o, ¿iso tavun?” Ta inaka'an-ra, ta katyi-ra: “Taví iin syendu tindaa chiti trigu.” Yukuan ta ika'an ra-kuvi nuu chii-ra, ta katyi-ra: “Ki'in tutun ta tyaun tyi tavun kumi xiko tindaa trigu.” 8 Yukuan ta ichito racha'nu cha-isa'a ra-ña-satyíñu ndoo, soko ika'an va'a-ra siki-ra tyi ra-kutuñi ñi kuu-ra. Ta ñayivi ndyachika chakuenda ñayívi i'ya-ñi kutuñi-ka ñi-chi ku'va sa'a-chi chi'in ta'an-chi cha-kuvi ñayivi ndyachika nuu ndichin. 9 Ta ka'in chii-ndo tyi sakanaa-ndo chii ñayivi tyi kuu-chi aminku-ndo chi'in ndatyíñu nuu ñu'u ñayívi i'ya tyi kivi kuandi'i ndatyíñu-ndo, ta kuaku'va Ndyoo nuu kundyyaa-ndo ityi andivi.

10 Ta ñayivi satyíñu va'a vasu tyiñu lo'o-ñi, ta va'a kuasatyíñu tuku-chi tyiñu ka'nu. Ta ñayivi ña-satyíñu ndoo vasu tyiñu lo'o-ñi, ta masatyíñu ndoo tuku-chi tyiñu ka'nu. 11 Ta tatu ndyo'o ta ña-satyíñu va'a-ndo chi'in ndatyíñu-ndo iyo nuu ñu'u ñayívi i'ya, ta maku'va Ndyoo cha-kuka iyo ityi nuu ndyaa-ra chii-ndo. 12 Ta tatu ña-va'a sa'a-ndo chi'in cha-iyo chii inka ñayivi, ¿atu ku'va Ndyoo ta'vi koo chii-ndo?

13 Ta minuu ra-kuvi musu, makuvi satyíñu-ra chi'in uvi ta'an patroon tyi nuu-ra ña-kuakuñi-ra, ta inka-ra kuakuñi-ra, ta kuaki'i kutu-ra chi'in nuu-ra, ta ña-kuakuñi-ka-ra ndye'e-ra chii inka-ra. Ta takuan makuvi sa'a-yo ku'va kuñi Ndyoo tatu kuñi-yo cha-kuka iyo ñayívi —katyi-ra.

14 Ta ichiñiso'o ñayivi **fariseo* tandi'i tu'un ika'an Jesús, ta ikicha'a chakúndyaa-chi chii-ra tyi maa-chi kuvi ñayivi kuñi koo xu'un. 15 Yukuan ta ika'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ndyo'o tyi sa'a-ndo cha-va'a-ndo nuu ñayivi, soko Ndyoo nakoto-ra cha-kaa ama-ndo. Ta cha-ka'an ñayivi tyi ñiñi loko, yukuan kuvi cha-xaan kuñi Ndyoo ndye'e-ra.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi mandí'i tu'un ka'an Ndyoo

16 Ta tutu *ley* Ndyoo ta tutu ityaa ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo, saña'a-chi chii ñayivi, ta kivi yukuan ikicha'a na-ka'an-ndi tu'un ka'an Ndyoo. Ta kivi yukuan ikicha'a ka'an-ndi tu'un va'a iso kaa iyo nuu ndyakaña'a Ndyoo, ta tandi'i ñayivi ñi'i iyo ñi-chi tyi kuñi-chi ki'vi-chi. 17 Ta vasu

kuandi'i andivi ta ñu'u ñayíví, soko makunaa ñi-minuu letra lo'o cha-ndyaa nuu tutu ley Ndyoo.

I'ya kuvi nuu saña'a Jesús tu'un ñayivi sandoo ta'an

18° Ta tatu nuu rayii iyo ñasi'i, ta sandoo-ra chii-ke ta tanda'a-ra chi'in inka ña'a, ki'vi-ra kuatyí tyañi. Ta ra-ki'in ña'a isandoo yii, ki'vi tuku-ra kuatyí tyañi.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tu'un ra-kuka chi'in ra-nañi Lázaro

19-20° Ta ichiyo minuu-ra kuka loko, ta maa-ñi soo va'a ñu'u-ra, ta tandi'i kivi sa'a-ra viko, ta chachi va'a-ra. Ta ichiyo tuku inka-ra nañi Lázaro, ta ndyaa-ra yuve'e ra-kuka, ta nda'vi loko-ra, ta kua'a loko ndi'yi iñi-ra, ta tya'yu ñii-ra. ²¹ Ta kuñi loko-ra kachi-ra cha-koyo yu'u mesa nuu chachi ra-kuka. Ta chaa ina, ta nayuu-ti nuu u'vi chii-ra.

22° Yukuan ta ichaa kivi ichi'i-ra-nda'vi, ta inaki'in **ángel* chii-ra, ta ichandyaka-ra chii-ra nuu ndyaa ***Abraham**. Ta ichi'i tuku ra-kuka, ta ikuchi-chi chii-ra, ²³ ta kua'an-ra nuu yi'i ñayivi ichi'i, ta ka'nu loko tundo'o ndye'e-ra. Yukuan ta inandyee-ra cha-kañi chii ***Abraham**, ta ndyaa Lázaro chi'in-ra. ²⁴ Ta ikanachaa-ra, ta katyi-ra: “Sutu ***Abraham**, kunda'vi iñun ndye'un chíí, ta tyanda'a chii Lázaro natyi'i-ra xiñi nda'a-ra nuu ndutya, ta kichi satoo-ra yu'í tyi nduvichin nuu yaí tyi ka'nu loko tundo'o ndye'í nuu kayu ñú'ú i'ya.” ²⁵ Yukuan ta inaka'an ***Abraham**, ta katyi-ra: “Se'e, nduku'un iñun tyi va'a loko ichindyachikon chi'in cha-kuka ñayíví, soko Lázaro tyi kua'a tundo'o indye'e-ra. Soko vityin tyi inakundyaa va'a-ra ndyé'é, ta yo'o tyi ndye'un tundo'o. ²⁶ Ta inka cha-kaa tyi iyo nuu kava ka'nu nuu ndyaa-yo i'ya, ta ña-yoo-ñi kuvi ya'a, ta chaa-chi ndyé'é, ta ña-yoo-ñi kuvi ya'a, ta kichi-chi chiña.”

27° Yukuan ta inaka'an ra-kuka, ta katyi-ra: “Sutu ***Abraham**, sa'a chandyoo kuñun tyanda'a chii Lázaro naku'un-ra ndyaa ve'e sutí, ²⁸ tyi iyo u'un ta'an ñañí, ta nakuka'an-ra nuu-chi tañi kaa i'ya tyi koto kichi tuku-chi, ta ndye'e-chi tundo'o ka'nu.” ²⁹ Ta inaka'an ***Abraham**, ta katyi-ra: “Cha'iyó tutu cha-ityaa ***Moisés** ta tutu ityaa ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo, ta nachinu iñi-chi tu'un yukuan.”

30° Ta inaka'an ra-kuka, ta katyi-ra: “Sutu ***Abraham**, makuvi tyi machinu iñi-chi. Soko tatu minuu ra-ichi'i kuka'an

nuu-chi, yukuan ta kuandu'uvi iñi-chi kuatyi-chi.” ³¹ Ta inaka'an ***Abraham**, ta katyi-ra: “Tatu makundyakuu-chi tu'un ityaa ***Moisés** ta tu'un ityaa ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo, takuan tuku ña-kuakundyakuu-chi tu'un kuaka'an ra-ichi'i vasu nanatyaku-ra.” —Ta i'ya kuvi tu'un ika'an Jesús.

**I'ya kuvi nuu ka'an Jesús tyi sa'a-yo
kuenda koto sativi-yo chii ñayivi**

17 ¹ Ta ika'an Jesús chii ndocha'a-ra, ta katyi-ra: —Makuvi cha-makichi cha-sativi chii ñayivi, soko ka'nu loko tundo'o kuakichi siki ñayivi sativi chii ñayivi. ² Ta va'a-ka naku'ñi ñayivi nuu yuu ka'nu sukun-chi, ta sakaña-chi chii-chi nuu ndutyañu'u tyi masativi-chi chii ñi-minuu ñayivi ndyi'i iyo iñi i'ya. ³ Ta yakuan, ¡kuñi-chi sa'a-ndo kuenda chii-ndo!

⁴ Ta tatu nuu ñayivi chinu iñi chii Ndyoo, ta sa'a-chi cha-ña-va'a, ka'an chii-chi tyi ña-va'a sa'a-chi. Ta tatu ndu'uvi iñi-chi kuatyi-chi, saka'nu iñun chii-chi. ⁴ Ta vasu ucha ndoyo sa'a-chi cha-ña-va'a chiun cha-iin kivi, ta kichi kakan-chi tuka'nu iñi chiun, saka'nu iñun chii-chi —katyi-ra.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi iyo tundyee
iñi chii-yo tatu chinu iñi-yo chii Ndyoo**

⁵ Ta ika'an ra-kuvi *apóstol* chii Jesús, ta katyi-ra: —Ku'va tyi koo-ka cha-chinu iñi-ndi chii Ndyoo.

⁶ Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ta tatu iyo iin lo'o cha-chinu iñi-ndo chii Ndyoo tañi ku'va kaa chiti ndyi'i nañi mostasa, kuvi ka'an-ndo chii yutun yukuan: “Kuandya'a ta ndukuñi nuu ndutyañu'u”, ta kuachinu iñi-tun cha-ka'an-ndo.

I'ya kuvi nuu ka'an Jesús iso kuñi-chi sa'a ra-kuvi musu

⁷ Tatu nuu-ndo ta iyo minuu musu ichasatyíñu ichata'vi ñu'u, a ichakumi-ra mvee sana-ndo, ta ku'va kuanachaa-ra cha-yi'i-ra, ¿atu kuaka'an-ndo tye'en chii-ra: “Ya'a kundyaun yu'u mesa, ta kachun”? ⁸ Ña-suu takuan kuvi tyi tye'en kuaka'an-ndo chii-ra: “Sava'a cha-kuxiñi, ta kundyatuvon nuu kuakachí ta nuu kuako'í, ta naya'a yukuan ta kuvi kachi tuku maun ta ko'un.” ⁹ Ta ña-kuaka'an-ndo tya'vi ndyoo chii-ra tyi isa'a-ra tyiñu ika'un. ¹⁰ Ta takuan tuku ndyo'o, tatu sa'a-ndo

tandi'i tyiñu ka'an Ndyoo, tye'en ta'an-chi ka'an-ndo: “Ñã-suu musu va'a kuu-ndi. Tyi ku'va ta'an-chi sa'a-ndi, isa'a-ndi.”

**I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús uchi
ta'an ra-ku'u *kue'e tya'yu ñii**

11 Ta ityi kua'an Jesús ñuu Jerusalén, ta iya'a-ra nuu itata'an ñu'u ñuu Samaria chi'in ñu'u ñuu Galilea. 12 Ta ku'va ichaa-ra nuu ñuu, ta iketa uchi ta'an ra-ku'u *kue'e tya'yu ñii, ta ichikundyaa-chi cha-kañi, 13 ta ikanachaa ñi'i-chi chii-ra, ta katyi-chi:

—Mastru Jesús, kunda'vi iñun chii-ndi.

14 Yukuan ta inandye'e Jesús chii-chi, ta katyi-ra:

—Kua'an-ndo nuu ndyaa sútú tyi ndye'e-ra chii-ndo.

Yukuan ta kua'an-chi, ta ityi kua'an-chi, ta induva'a-chi. 15 Ta indye'e minuu-ra tyi induva'a-ra, yukuan ta kuanu'u chata-ra nuu ndyaa Jesús, ta ñi'i kanachaa-ra, ta saka'nu-ra chii Ndyoo. 16 Ta ichikuñichiti-ra nuu Jesús, ta ñañi nuu-ra nuu ñu'u, ta inaku'va-ra tya'vi ndyoo chii-ra. Ta ra-ñuu Samaria kuu-ra.

17 Yukuan ta indukutu'un Jesús chii ñayivi ndyaa chi'in-ra, ta katyi-ra:

—¿Atu ñã-suvi uchi ta'an-chi induva'a? Ta, ¿indya kua'an ñin ta'an-ka-chi? 18 Ta naku nuu-ñi ra-i'ya vachindichi naku'va tya'vi ndyoo chii Ndyoo, ta ra-vachi inka ñuu kuu-ra —katyi-ra.

19 Yukuan ta ika'an-ra chii ra-induva'a, ta katyi-ra:

—Ndukuita, ta kua'an tyi chakatyi tyi ichinu iñun, ta induva'un.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús chaichaa nuu ndyakaña'a Ndyoo

²⁰Ta indukutu'un ñayivi **fariseo* chii Jesús ama kuakichi kundyakaña'a Ndyoo. Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Makuvi koto-yo cha-vachi nuu ndyakaña'a Ndyoo chi'in ku'va cha-ndye'e-yo. ²¹Ta makuvi ka'an ñayivi tyi i'ya a yukuan kuvi nuu ndyakaña'a Ndyoo tyi chaichaa nuu ndyakaña'a Ndyoo nuu ndyaa-ndo —katyi-ra.

²²Yukuan ta ika'an Jesús chii ndocha'a-ra, ta katyi-ra:

—Kuachaa kivi kuakuñi loko-ndo ndye'e-ndo nuu ndyakaña'a Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo, vasu minuu-ñi kivi, soko ña-kuakuvi-ka ndye'e-ndo. ²³Ta kuaka'an ñayivi chii-ndo: “¡Yukuan ndyaa-ra!”, a, “¡I'ya ndyaa-ra!” Soko maku'un-ndo kundye'e-ndo chii-ra, ta ñi-maku'un-ndo chi'in-chi. ²⁴Tyi kivi kuakichi Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo, inka ndoyo kuakuvi tañi ku'va ki'vi tacha, ta sandundichin-chi tandi'i ityi andivi, iin chiyo ta kuandya inka chiyo. ²⁵Soko kuandye'e xi'na-ka-ra tundo'o, ta ña-kuakuñi ñayivi iyo vityin ndye'e-chi chii-ra. ²⁶Ta tañi ku'va ikuvi kivi ichiyo Noé, takuan tuku kuakuvi kivi kuakichi Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo. ²⁷Tyi kivi yukuan chachi ñayivi, ta chi'i-chi, ta nduku-chi ñasi'i se'e-chi, ta cha'a-chi koo yii se'e-chi kuandya ku'va ichaa kivi iki'vi Noé tichi varku, ta indaa ndutya nuu ñu'u ñayívi, ta indi'i-chi inaa.

²⁸Ta takuan tuku ikuu kivi ichiyo Lot: chachi ñayivi, ta chi'i-chi, sata-chi, xiko-chi, tachi-chi, ta sa'a-chi ve'e-chi. ²⁹Soko kivi iketa Lot ñuu Sodoma, ta ikoyo yuu kayu ñú'ú ityi andivi, ta indi'i ñayivi inaa. ³⁰Ta takuan kuasa'a ñayivi kivi kuakichi Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo, inka ndoyo.

³¹Ta kivi yukuan, tatu yi'i ñayivi siki ve'e, ta yi'i ndatyíñu-chi tichi ve'e, makuvi nuu-chi, ta tava-chi ndatyíñu-chi. Ta takuan tuku ra-yi'i cha-ku'u, makuvi-ka ndichi-ra ve'e-ra. ³²Ta nduku'un iñi-ndo cha-ita'an ñasi'i Lot. ³³Ta tandi'i ñayivi ma-ka'ndya iñi ñayívi-chi, kuakunaa-chi; soko tandi'i ñayivi kuaka'ndya iñi ñayívi-chi chakatyí, kuakaku-chi. ³⁴Ta ka'ín chii-ndo tyi tatu ñuu yukuan kandyya uvi ta'an-chi nuu chito, nuu-chi kuaku'un, ta inka-chi kuandoo. ³⁵Tatu uvi ña'a ndyiko, nuu-ke kuaku'un, ta inka-ke kuandoo. ³⁶Ta tatu uvi ta'an rayii yi'i cha-ku'u, nuu-ra

kuaku'un, ta inka-ra kuandoo. ³⁷Yukuan ta indukutu'un-chi chii Jesús, ta katyi-chi:

—Sutumañi-yo, ¿indya kuakuvi takuan?

Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Kuakoo cha-kuaku'va ku'va chii-ndo tañi machii cha'a ku'va nuu kandyaa kiti ichi'i.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús minuu ku'va tu'un
ña'a ichi'i yii, ta tu'un jues ña-va'a**

18 ¹Yukuan ta ika'an tuku Jesús minuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra chi'in-chi tyi ñiñi ka'an-yo chi'in Ndyoo tandi'i ku'va, ta mandu'uvi iñi-yo, ²ta katyi-ra:

—Minuu ñuu iyo nuu jues, ta ña-yu'u-ra chii Ndyoo, ta ña-va'a iñi-ra chi'in ñayivi. ³Ta iyo tuku nuu ña'a ichi'i yii ñuu yukuan, ta kua'a ndoyo cha'an-ke kuaty tyi nuu ndyaa jues tyi sakutuñi-ra chii ñayivi sa'a cha-ña-va'a chii-ke, ⁴soko ña-ikuñi-ra savii-ra kuaty ta'an-ke.

Yukuan ta nuu kua'an-ka kivi, ikicha'a chika iñi jues: “Vasu ña-yu'í chii Ndyoo, ta ña-va'a iñi chi'in ñayivi, ⁵soko chakaty tyi tiche'e loko-ke, ta kuasavií kuaty ta'an-ke koto makundyee iñi, tatu masandi'i-ke cha-kichi-ke nuu ndyái.”

⁶Yukuan ta ika'an Jesús, ta katyi-ra:

—Nakañi iñi-ndo cha-ika'an jues ña-va'a, ⁷¿atu matyindyee Ndyoo chii ñayivi inakachin-ra, tatu chikan-chi chii-ra ora ta ñuu? ¿Atu kuee kuanaka'an-ra nuu ka'an-chi? ⁸Ta ka'ín chii-ndo tyi yatyi-ka kuatyindyee-ra chii-chi. Soko kivi kuakichi Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo, ¿atu kuanañi'i-ra ñayivi chinu iñi chii Ndyoo?

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús minuu ku'va
tu'un ra-*fariseo ta ra-satya'vi xu'un**

⁹Ta ika'an Jesús minuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra chi'in ñayivi chinu iñi chii maa tyi ñayivi ndoo ndyachika kuu-chi, ta ku'ityi-chi chii inka ñayivi, ta katyi-ra:

¹⁰—Kuaka'ín tu'un uvi ta'an rayii nuu-ndo, minuu-ra kuvi **ra-*fariseo** ta inka-ra kuvi ra-satya'vi xu'un chii ñayivi.

Ta ndu'uvi ta'an-ra kua'an veñu'u ka'nu ñuu Jerusalén tyi kuaka'an-ra chi'in Ndyoo. ¹¹Ta iñi **ra-*fariseo**, ta ikicha'a ka'an-ra chi'in Ndyoo, ta katyi-ra: “Naku've tya'vi ndyoo

chiun tyi ña-sa'í tañi ku'va sa'a inka ñayivi, ñayivi kua'yi, ñayivi ña-va'a, ñayivi iyo tyañi, ta ña-sa'í tañi sa'a ra-satya'vi xu'un i'ya. ¹²Ta ña-chachí uvi kivi cha-iin vitya, ta ka'ín chi'in Ndyoo, ta cha'a kuendé nuu Ndyoo uchi siki nuu nuu cha-iin syendo cha-sakanáí” —katyi-ra.

¹³Ta ra-satya'vi xu'un tyi chakañi ichikundyaa-ra, ta ña-ikichi iñi-ra ñi-nakañi'i-ra nuu-ra ityi andivi, ta cha'a-ra nda'a-ra yikindyika-ra, ta katyi-ra chii Ndyoo: “Kunda'vi iñun chíí tyi ra-iyo kuatyi kuí.”

¹⁴Yukuan ta ika'an-ka Jesús, ta katyi-ra:

—Ta ka'ín nuu-ndo tyi ra-satya'vi xu'un indundoo ama-ra nuu Ndyoo, ta ama *ra-fariseo* ña-indundoo. Ta ñayivi saka'nu chii, kuata'an-chi tika'an nuu, ta ñayivi sandulo'o chii, kuanakañi'i Ndyoo chii-chi.

I'ya kivi nuu ika'an Jesús tyi koo va'a randyi'i

¹⁵Ta ichandyaka ñayivi chii randyi'i nuu ndyaa Jesús tyi tiso-ra nda'a-ra siki-chi. Ta indye'e ndocha'a-ra cha-sa'a-chi, ta ña-icha'a-ra ta'vi ya'a-chi. ¹⁶Soko ikana Jesús chii randyi'i, ta ika'an-ra chii ndocha'a-ra, ta katyi-ra:

—Ku'va-ndo ta'vi nakichi randyi'i nuu ndyaí, ta makasi-ndo nuu ya'a-chi tyi ñayivi kivi tañi randyi'i i'ya, ñayivi yukuan kí'vi nuu ndyakaña'a Ndyoo. ¹⁷Ta cha-ndaa ka'ín chii-ndo tyi

ñayivi maku'va kundyakaña'a Ndyoo ama tañi nuu randyi'i, ña-kuaki'vi-chi nuu ndyakaña'a Ndyoo.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tu'un ra-kuka

18 Ta indukutu'un minuu ra-kuvi nuu nuu ñayivi *judío chii Jesús, ta katyi-ra:

—Mastru, ra-va'a kuun, ta, ¿naa chukuu kuñi-chi sa'í, ta ñil'í ñayíví mandí'i?

19 Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—¿Naa kuenda ka'un tyi ra-va'a kuí? Ta ña-tuvi ñayivi va'a iyo tyi nuu-ñi Ndyoo kuvi ra-va'a. 20 Ta chachiton tu'un isaki'ityi Ndyoo: “Makoo tyañun, maka'ñun chii ñayivi, masakua'yun, maka'un kuendu siki ñayivi, ta koo va'un chi'in sutun ta chi'in ma'un” —katyi-ra.

21 Yukuan ta inaka'an-ra, ta katyi-ra:

—Tandi'i takuan sa'í kuandya kivi ikulo'í.

22 Ta ichiñiso'o Jesús ku'va ika'an-ra, ta katyi-ra chii-ra:

—Iyo inka cha-kumañi sa'un: naxiko tandi'i cha-iyo chiun, ta sacha xu'un chii ñayivi nda'vi tyi takuan ta kuañi'un cha-kuka ityi andivi. Yukuan ta kichun kuun ndocha'í.

23 Ta ichiñiso'o-ra tu'un ika'an Jesús, yukuan ta ikicha'a nduku'iya loko kuñi-ra tyi ra-kuka kuu-ra. 24 Ta indye'e Jesús tyi indukui'ya loko kuñi-ra, ta ika'an-ra chii ndocha'a-ra:

—Yii loko ta kuvi ki'vi ra-kuka nuu ndyakaña'a Ndyoo.

25 Ña-yii ya'a nuu kameyu yavi xiu ñitikuí cha-kuvi ki'vi ra-kuka nuu ndyakaña'a Ndyoo —katyi-ra.

26 Ta ika'an ñayivi ichiñiso'o tu'un ka'an-ra, ta katyi-chi:

—Tatu takuan kuvi, ¿yoo kuvi kaku?

27 Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Cha-ña-kuvi sa'a ñayivi, Ndyoo kuvi sa'a.

28 Yukuan ta ika'an Pedro, ta katyi-ra:

—Ndyu'u tyi isandoo-ndi tandi'i cha-iyo chii-ndi, ta vachi-ndi chi'un.

29 Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Cha-ndaa ka'ín tyi tandi'i ñayivi sandoo ve'e, ñasi'i, ñaño, sutu, ta se'e chakatyí tyi icha'a-chi kundyakaña'a Ndyoo chii-chi, 30 kua'a-ka cha-va'a kuañi'i-chi ñayíví i'ya, ta nuu kua'an ityi nuu kuañi'i-chi ñayíví mandí'i.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús cha-ku'uñi ndoyo tyi kuakúú-ra

³¹Yukuan ta ikana Jesús uchi uvi ta'an ra-kuvi *apóstol*, ta katyi-ra chii-chi:

—Vityin kuaku'un-yo ityi ñuu Jerusalén tyi yukuan kuachinu tandi'i tu'un cha-ityaa ñayivi inaka'an tu'un ka'an Ndyoo siki Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo. ³²Ta kuanaty'i-chi chii-ra nda'a ñayivi cha-ña-suvi ñayivi *Israel kuu, ta kuakuakúndyaa-chi chii-ra, ta kuasa'a-chi cha-ña-va'a chii-ra, ta kватыasii-chi chii-ra. ³³Ta naya'a ku'va-chi chii-ra,^h ta kuaka'ñi-chi chii-ra, soko cha-ku'uñi kivi, ta kuanatyaku-ra —katyi Jesús.

³⁴Soko ña-ikutuñi iñi-chi tu'un ika'an-ra tyi xe'e ku'va ika'an-ra chi'in-chi.

I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús ra-kuaa ñuu Jericó

³⁵Ta ku'va kuachaa Jesús ñuu Jericó, ta ndyaa minuu ra-kuaa yu'u ityi, ta chikan ka'a-ra xu'un chii ñayivi. ³⁶Ta ichiñiso'o-ra tyi kua'a loko ñayivi ya'a, ta indukutu'un-ra chii-chi naa chukuu kuvi. ³⁷Ta inaka'an ñayivi nuu-ra tyi Jesús, ra-ñuu Nazaret kuaya'a. ³⁸Yukuan ta ñi'i ikanachaa-ra, ta katyi-ra:

—Jesús, ra-vachi tata David, kunda'vi iñun ndye'un chíí.

³⁹Ta ika'an ñi'i ñayivi kua'an ityi nuu chii-ra tyi kutaxin-ra, soko induñi'i-ka kanachaa-ra, ta katyi-ra:

—¿Ra-vachi tata David, kunda'vi iñun chíí!

⁴⁰Yukuan ta ichikuita Jesús, ta ika'an-ra tyi kuki'in-chi chii-ra. Ta ikichi ndyaka-chi chii-ra nuu ndyaa-ra, ta ku'va ichaa-ra, ta indukutu'un Jesús chii-ra, ⁴¹ta katyi-ra:

—¿Naa chukuu kuñun tyi sa'í chiun?

Ta inaka'an ra-kuaa, ta katyi-ra:

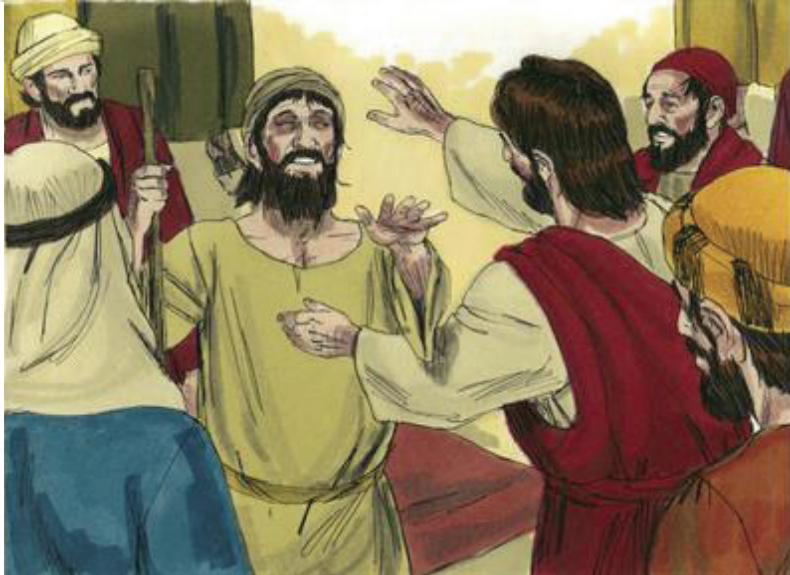
—Sutumañi-yo, kuñí nandye'í.

⁴²Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Nandye'e vityin tyi chakatyí tyi ichinu iñun, ta induva'un.

⁴³Ta suu-ñi ku'va yukuan ta inandye'e-ra, ta ikicha'a saka'nu-ra chii Ndyoo. Yukuan ta kua'an-ra chi'in Jesús, ta tandi'i ñayivi indye'e cha-isa'a Jesús, ta ikicha'a saka'nu-chi chii Ndyoo.

^h18.33 Ñayivi ñuu Roma cha'a-chi chii ñayivi iyo kватыi chi'in ñii ndyaa yiki a kaa nuu.

I'ya kuvi nuu icha'an Jesús ve'e Zaqueo

19¹Yukuan ta ichaa Jesús ñuu Jericó, ta kua'an-ra tichi ñuu. ²Ta ñuu yukuan iyo nuu ra-nañi Zaqueo, ta suu-ra kuvi ra-kuvi nuu satya'vi xu'un chii ñayivi, ta kuka loko-ra. ³Ta kuñi loko-ra ndye'e-ra yoo kuvi Jesús, soko ña-kuvi ndye'e-ra chii-ra tyi kua'a loko ñayivi kua'an chi'in-ra, ta ñinu loko-ra. ⁴Yukuan ta chinu-ra iya'a-ra ityi nuu kua'an Jesús, ta ikaa-ra nuu yutun nañi sicómoro tyi ndye'e-ra chii-ra ku'va kuaya'a-ra. ⁵Ta ichaa Jesús nuu yi'i-ra nuu yutun, ta indye'e-ra chii-ra, ta katyi-ra:

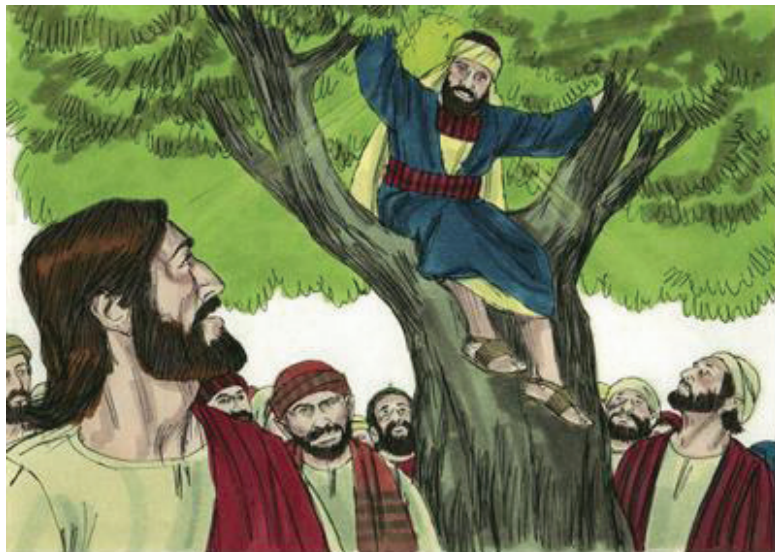
—Zaqueo, yatyi nuun nuu yi'un chiña tyi ñiñi kuñi-chi ndoí ve'un vityin.

⁶Yukuan ta numi inuu-ra nuu yutun, ta iki'in kuenda-ra chii Jesús ve'e-ra, ta sii loko kuñi-ra. ⁷Ta indye'e ñayivi cha-sa'a Jesús, ta ikicha'a ka'an ña-va'a-chi chii-ra tyi kuandoo-ra ve'e ra-iyó kuatyí. ⁸Yukuan ta indukuíta Zaqueo, ta ika'an-ra chii Jesús, ta katyi-ra:

—Racha'nu, yú'ú tyi kuaku've sava xu'un cha-iyó chíí chii ñayivi nda'vi, ta tatu iyo-chi kua'a-ka isatya'ví, ta kuanaku've kumi-ka ndoyó xu'un-chi cha-isakua'yí.

⁹Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Vityin ichaa ku'va ikaku ama ñayivi ve'e i'ya tyi tata ***Abraham** kuvi tuku ra-i'ya. ¹⁰Tyi Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo, vachi nanduku-ra ta sakaku-ra chii ñayivi kuanaa —katyi-ra.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús minuu
ku'va tu'un uchi ta'an musu**

¹¹Ta chiñiso'o ñayivi cha-ka'an Jesús, yukuan ta ikicha'a ka'an tuku-ra minuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra chi'in-chi tyi chakuachaa-ra ñuu Jerusalén, ta chika iñi-chi tyi vityi-ñi kuatuu cha-kundyakaña'a Ndyoo nuu ñu'u ñayíví. ¹²Yukuan ta ika'an-ra, ta katyi-ra:

—Minuu ra-ñiñi, iketa-ra ñuu-ra, ta iki'in-ra ityi kua'an-ra minuu ñuu kañi tyi yukuan kuañi'i-ra tyiñu kuu-ra *rey*, ta kuandichi-ra, ta kuakundyakaña'a-ra chii ñayivi ñuu-ra. Ta naya'a ñi'i-ra tyiñu, ta kuanachaa-ra. ¹³Ta kumañi-ka cha-ku'un-ra, ta ikana-ra uchi ta'an musu-ra, ta icha'a-ra minuu xu'un nañi minaⁱ chii nuu nuu-chi, ta vee loko xu'un yukuan. Ta ika'an-ra chii-chi, ta katyi-ra: “Sakanaa-ndo chi'in xu'ín kuandya ku'va nachaí.” ¹⁴Soko ñayivi ñuu-ra tyi

ⁱ19.13 Iin mina kuvi ya'vi musu cha-satyíñu-ra syendu kivi.

ña-kuñi-chi ndye'e-chi chii-ra, ta ityanda'a-chi uvi ta'an ñayivi chata-ra, ta ika'an-chi chii ra-kunuu ñuu yukuan, ta katyi-chi: “Ña-kuñi-ndi tyi kuu ra-i'ya *rey* kundyakaña'a ñuu-ndi.”

15 Yukuan ta nuu iya'a iñi'i-ra kuu-ra *rey*, ta inachaa-ra, ta ikana-ra chii musu-ra cha-icha'a-ra xu'un tyi kuñi-ra koto-ra iso xu'un isakanaa nuu nuu-chi. 16 Yukuan ta ichaa minuu musu-ra nuu ndyaa-ra, ta katyi-ra: “Racha'nu, isakanaí uchi ta'an-ka xu'un mina siki xu'un icha'un chíí.” 17 Ta inaka'an *rey*, ta katyi-ra: “¡Va'a loko isa'un, ta minuu musu va'a kuun! Ta vityin kuañi'un kundyakaña'un uchi ta'an ñuu chakatyi tyi isatyíñu va'un chi'in cha-iin lo'o cha-icha'í chiun.”

18 Yukuan ta ichaa inka-ra, ta katyi-ra: “Racha'nu, isakanaí u'un-ka xu'un mina siki xu'un icha'un chíí.” 19 Ta inaka'an *rey*, ta katyi-ra: “Yo'o tuku kundyakaña'un u'un ta'an ñuu.”

20 Ta ichaa tuku inka-ra, ta katyi-ra: “Racha'nu, i'ya ndyaa xu'un icha'un chíí, ta ityiva'í tichi pañitu, 21 tyi yu'í chiun tyi minuu ra-xaan kuun, ta tu'von naki'in ndatyíñu cha-ña-isakanaun, ta naki'un ndatyíñu cha-ña-itachun.” 22 Ta inaka'an *rey*, ta katyi-ra: “Musu ña-va'a kuun, ta suu-ñi chi'in tu'un ika'un, ta kuasakutuñí chiun. Ta tatu chiton tyi minuu ra-xaan kuí, ta naki'ín ndatyíñu cha-ña-isakanaí, ta naki'ín ndatyíñu cha-ña-itachí, 23 ta, ¿naku ña-ikuñun tyi'un xu'ín vanku tyi ku'va kuanachaí, ta kuanaku'von xu'ín ta se'e xu'ín?”

24 Ta ikatyi-ra chii ñayivi ndyaa chi'in-ra: “Kindyaa-ndo iin xu'un mina yinda'a-ra, ta naku'va-ndo chii ra-iyo uchi ta'an xu'un mina.” 25 Ta inaka'an-chi, ta katyi-chi: “Racha'nu, cha'iyo uchi ta'an xu'un mina chii-ra.” 26 Ta inaka'an *rey*, ta katyi-ra: “Ka'ín chii-ndo tyi ra-iyo chii, kua'a-ka kuañi'i-ra, soko ra-ña-tuu chii, kuakindyaa cha-iyo chii-ra vasu iin lo'o iyo. 27 Ta ñayivi kuxaan iñi chíí, ta ña-kuñi-chi tyi kundyakaña'í chii-chi, ñandyaka-ndo chii-chi i'ya, ta ka'ñi-ndo chii-chi nandyé'í.”

I'ya kuvi nuu kua'an Jesús ñuu Jerusalén

28 Ta nuu indi'i ika'an Jesús takuan, yukuan ta iki'in-ra ityi kua'an-ra ñuu Jerusalén. 29 Ta ku'va kuachaa-ra ñuu Betfagué ta ñuu Betania, yatyin nuu ndyaa yuku nañi Olivo, ta ityanda'a-ra uvi ta'an ra-kuvi ndocha'a-ra, 30 ta katyi-ra chii-ra:

—Kua'an-ndo ñuu ndyaa yatyin yukuan, ta ku'va kuachaa-ndo, ta kuandye'e-ndo ndyikun minuu vuru cha-kumañi-ka koso ñayivi, ta ndachi-ndo chii-ti, ta kichi ndyaka-ndo chii-ti ndyé'é. ³¹Ta tatu iyo-chi ndukutu'un chii-ndo, ta katyi-chi: “¿Naku ndachi-ndo chii-ti?” Ta kuanaka'an-ndo: “Mastru ndi'i chii-ti.”

³²Yukuan ta kua'an-ra, ta ichaa-ra nuu ndyaa-ti tañi ku'va ika'an Jesús. ³³Ta ku'va ndachi-ra chii-ti, ta ika'an stó'ó-ti, ta katyi-ra:

—¿Naku ndachi-ndo vuru?

³⁴Ta inaka'an-ra, ta katyi-ra:

—Mastru ndi'i chii-ti.

³⁵Yukuan ta ikichi ndyaka-ra chii-ti nuu ndyaa Jesús, ta ityi'i-ra soo cha-ñu'u ka'nu-ra chata-ti, ta isakaa-ra chii Jesús siki-ti.

³⁶Yukuan ta kua'an Jesús, ta ikicha'a ñayivi chakin-chi soo cha-ñu'u ka'nu-chi nuu kuaya'a-ra chi'in vuru. ³⁷Ta ku'va kuakuyatyin-chi nuu kuananu-chi yuku nañi Olivo, ta ikicha'a kusii tandi'i ñayivi kuvi ndocha'a Jesús, ta ñi'i saka'nu-chi chii Ndyoo tyi indye'e-chi tandi'i cha-íyò isa'a-ra, ³⁸ta katyi-chi:

—¡Ka'nu loko ikuu Rey, ra-vachi chi'in sivi Sutumañi-yo!
¡Ta iyo cha-taxin ityi andivi, ta ka'nu loko ikuvi Ndyoo ndyaa nuu sukun!

³⁹Ta tyañu-chi kua'an tuku uu ta'an ñayivi **fariseo*, ta ika'an-chi chii Jesús, ta katyi-chi:

—Mastru, ka'an chii ñayivi kuvi ndocha'un tyi maka'an-chi takuan.

⁴⁰Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ka'ín chii-ndo tyi tatu kutaxin ñayivi i'ya, yuu kuakanachaa, ta saka'nu-chi chíí.

I'ya kuvi nuu ichakù Jesús cha'a ñuu Jerusalén

⁴¹Yukuan ta ikuyatyin Jesús, ta inandye'e-ra ñuu Jerusalén, ta ichakù-ra cha'a ñuu yukuan, ⁴²ta katyi-ra:

—Ndyo'o, ñayivi Jerusalén, kuñi loké tyi kutuñi iñi-ndo iso ku'va koo cha-taxin chii-ndo chi'in Ndyoo vityin, soko ña-kutuñi iñi-ndo tyi yixe'e tu'un yukuan nuu-ndo. ⁴³Ta kuachaa kivi kuakichi ñayivi kuxaan iñi chii-ndo, ta kuanakasi-chi ñuu-ndo, ta kuanatyikutya-chi chii-ndo, ta kuakañita'an-chi chi'in-ndo tandi'i ityi. ⁴⁴Ta kuanu ndi'i ñuu-ndo ta ve'e-ndo kuandya ku'va ña-kuandoo-ka ñi-minuu yuu yoso ta'an. Ta takuan kuata'an-ndo tyi ña-inakoto-ndo ku'va ikichi sakaku Ndyoo chii-ndo.

I'ya kuvi nuu itavañi'i Jesús ndatyíñu ñayivi xiko tichi veñu'u ka'nu ñuu Jerusalén

⁴⁵Yukuan ta ichaa Jesús ñuu Jerusalén, ta iki'vi-ra nuu ke'en yu'u veñu'u ka'nu, ta ikicha'a tava ñi'i-ra tandi'i ñayivi xiko, ⁴⁶ta katyi-ra chii-chi:

—Tye'en ka'an nuu Tutu Ndyoo: “¡Ve'í kuvi ve'e nuu ka'an ñayivi chi'ín, soko ndyo'o tyi ve'e rakua'yi isanduu-ndo!”

⁴⁷Ta tandi'i kivi saña'a Jesús tu'un Ndyoo chii ñayivi veñu'u ka'nu. Ta ra-kuvi sútú kuu nuu, ta mastru chito *ley* Ndyoo, ta ra-kuvi nuu nuu ñayivi **judío* nduku-chi ku'va iso kuaka'ñi-chi chii-ra, ⁴⁸soko ña-iñi'i-chi ku'va sa'a-chi tyi tandi'i ñayivi va'a loko tyaso'o-chi cha-ka'an-ra.

I'ya kuvi nuu indukutu'un ñayivi chii Jesús yoo icha'a tundyee iñi chii-ra

20¹Ta minuu cha'a ndyaa Jesús veñu'u ka'nu ñuu Jerusalén, ta saña'a-ra chii ñayivi, ta ka'an-ra tu'un

va'a chi'in-chi. Ta ndyaa ñayivi kuvi sítú kuvi nuu, ta ñayivi kuvi mastro chito *ley* Ndyoo ta ra-kuvi nuu nuu ñayivi **judío*,² ta ñi'i ika'an-chi chii Jesús, ta katyi-chi:

—Ka'an nuu-ndi naa chi'in tundyee iñi sa'un takuan, ta yoo icha'a ta'vi chiun.

³Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Kuandukutu'un tuku maí minuu tu'un chii-ndo ta naka'an-ndo: ⁴¿yoo icha'a tundyee iñi chii Juan tyi sakuandutya-ra chii ñayivi?, ¿Ndyoo a ñayivi? —katyi-ra.

⁵Yukuan ta ikicha'a ka'an ta'an-chi, ta katyi-chi:

—Tatu ka'an-yo tyi Ndyoo icha'a tundyee iñi chii-ra, ta kuaka'an-ra chii-yo: “¿Naku ña-ichinu iñi-ndo cha-ka'an-ra?”

⁶Ta tatu ka'an-yo tyi ñayivi icha'a tundyee iñi chii-ra, tandi'i ñayivi kuaka'ñi chii-yo chi'in yuu tyi chinu iñi-chi tyi ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo kuvi Juan —katyi-chi.

⁷Yukuan ta inaka'an-chi tyi ña-chito-chi yoo icha'a tundyee iñi chii Juan. ⁸Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Takuan tuku yú'ú, maka'ín naa chi'in tundyee iñi sa'í tye'en.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tu'un ra-ña-satyíñu va'a

⁹Yukuan ta ikicha'a ka'an Jesús minuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra chi'in ñayivi, ta katyi-ra:

—I'ya kuvi tu'un minuu ra-itachi yutun uva nuu ñu'u-ra. Ta icha'a ndika'an-ra ñu'u nuu itachi-ra chii ñayivi kuvi musu-ra tyi satyiñu-chi nuu ñu'u-ra, yukuan ta kua'an-ra kañi kivi inka ñuu. ¹⁰Yukuan ta ichaa kivi iyo chiti-tun, ta ityanda'a-ra minuu musu-ra tyi kunaki'in-ra ndatyíñu-ra nuu yi'i ñayivi satyiñu nuu ñu'u-ra, soko icha'a loko-chi chii-ra, ta isakunu'u iyu-chi chii-ra.

¹¹Yukuan ta ityanda'a-ra inka musu-ra, ta suu-ñi takuan icha'a loko-chi chii-ra, ta ika'an ña-va'a-chi chii-ra, ta isakunu'u iyu-chi chii-ra. ¹²Ta ityanda'a tuku-ra cha-ku'uñi musu-ra, ta suu-ñi takuan ka'vi ikuu-ra isa'a-chi, ta itava-chi chii-ra chata.

¹³Yukuan ta ikicha'a chika iñi stó'ó ñu'u: “¿Iso kuasa'í vityin? Kuatyanda'í se'í cha-kuñí loké tyi vatu-ñi ta ku'va kuandye'e-chi chii-ra, ta kuachinu iñi-chi chii-ra.” ¹⁴Ta ku'va indye'e ñayivi satyiñu nuu ñu'u yukuan chii-ra, ta

ikicha'a natu'un ta'an-chi, ta katyi-chi: “Ra-i'ya kuañi'i ñu'u nachaa kivi, ta va'a-ka naka'ñi-yo chii-ra tyi naki'in-yo ñu'u.”
 15 Yukuan ta itava ñi'i-chi chii-ra nuu yi'i uva, ta icha'ñi-chi chii-ra.

'Ta ndukutu'ín chii-ndo, ¿iso kuasa'a racha'nu stó'ó ñu'u chii ra-icha'ñi chii se'e-ra, kuñi iñi-ndo? 16 Ka'ín chii-ndo tyi kuandichi-ra, ta kuaka'ñi-ra chii ñayivi satyiñu nuu ñu'u-ra. Yukuan ta kuaku'va-ra ñu'u chii inka ñayivi —katyi Jesús.

Ta ku'va ichiñiso'o ñayivi tu'un ka'an-ra, ta katyi-chi:
 —Ndyoo maku'va ta'vi tyi kuu takuan.

17 Ta inandye'e Jesús nuu-chi, ta katyi-ra:

—Ka'an-ndo takuan, soko ¿naa chukuu kuñi-chi ka'an-chi cha-ka'an nuu Tutu Ndyoo tye'en?:

Yuu isakuita ra-sakaa ve'e,
 yuu yukuan inanduu yuu ñiñi-ka cha-kundyaa tutun ve'e.

18 Ta tandi'i ñayivi kuakoyo nuu yuu yukuan, kuata'nu kuaty-chi, soko ñayivi kuakoyo yuu yukuan siki, kuaka'ya-chi.

19 Ta suu-ñi ku'va yukuan kuñi ñayivi kuvi sítú kuvi nuu ta mastru chito *ley* Ndyoo tiin-chi chii Jesús tyi ikutuñi iñi-chi tyi ika'an-ra ku'va yukuan chii-chi, soko yu'u-chi nuu ñayivi.

I'ya kuvi nuu tya'vi-chi xu'un chii ra-kuvi nuu ñuu Roma

20 Yukuan ta ndukutiin-chi chii Jesús, ta ityanda'a-chi ñayivi ndukundye'e chii-ra tyi kuñi-chi tyaa-chi kuaty siki-ra nuu ra-kuvi nuu ñuu Roma chi'in tu'un kuaka'an-ra cha-manduu iñi ra-kuvi nuu yukuan. 21 Ta indukutu'un-chi chii-ra, ta katyi-chi:

—Mastru, chito-ndi tyi va'a tu'un ka'un ta cha-saña'un, ta chito-ndi tyi iin-ñi ku'va sa'un chi'in tandi'i ñayivi, ta maa-ñi cha-ndaa saña'un ityi Ndyoo. 22 Ta ndukutu'un-ndi chiun, ¿atu iyo ta'vi nuu *ley* Ndyoo cha-ku'va-yo xu'un cha-chikan ra-ndyakaña'a ñuu Roma, a ña-tuvi?

23 Soko ikutuñi iñi Jesús tyi sandoña'a-chi chii-ra, ta katyi-ra:

24 —Saña'a-ndo minuu xu'un kaa chií.

Yukuan ta indukutu'un-ra chii-chi:

—¿Yoo nuu ndyaa nuu xu'un, ta yoo sivi ndyaa?

Ta inaka'an-chi, ta katyi-chi:

—Nuu ra-ndyakaña'a nūu Roma ndyaa.

²⁵Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ku'va-ndo cha-ta'an-chi chii ra-ndyakaña'a, ta ku'va-ndo cha-ta'an-chi chii Ndyoo.

²⁶Ta ña-ikuvu natiin-chi chii Jesús nuu ñayivi chi'in tu'un ka'an-chi, ta íyò loko kuñi-chi tu'un ika'an-ra, ta ikutaxin-chi.

**I'ya kuvi nuu indukutu'un ñayivi chii
Jesús tatu kuanatyaku ñayivi ichi'i**

²⁷Yukuan ta ichaa uu ta'an ñayivi **saduceo*, ta ña-chinu iñi-chi cha-kuanatyaku ñayivi ichi'i. Ta indukutu'un-chi chii Jesús, ²⁸ta katyi-chi:

—Mastru, tye'en ka'an nuu Tutu Ndyoo cha-ityaa

***Moisés**: “Tatu iyo ra-ichi'i, ta iyo ñasi'i-ra, ta ña-tuvi se'e-ra ichikoo chi'in-ke, ta kuñasi'i ñañi-ra chii-ke tyi takuan ta koo tata ñañi-ra.” ²⁹Ta kuaka'an-ndi minuu ku'va chi'un: tatu nuu rayii, ta iyo iñu ta'an ñañi-ra. Ta iki'in-ra nuu ña'a kuñasi'i-ra, ta ichi'i-ra, ta ña-ichiyo se'e-ra chi'in-ke. ³⁰Yukuan ta iki'in ñañi-ra, ra-kuu uvi, chii-ke kuñasi'i-ra, ta suu-ñi takuan ichi'i-ra, ta ña-ichiyo se'e-ra chi'in-ke. ³¹Ta iki'in tuku ñañi-ra ra-kuu uñi chii-ke kuñasi'i-ra, ta suu-ñi ichi'i-ra, ta ña-ichiyo se'e-ra chi'in-ke. Ta ndikaa ucha ta'an-ra ikuñasi'i chii-ke, ta ichi'i-ra, ta ña-ichiyo se'e-ra chi'in-ke. ³²Ta nuu iya'a ikuvi takuan, ta ichi'i tuku maa-ke. ³³Ta kivi kuanatyaku ñayivi ichi'i sa'a Ndyoo, ¿yoo-ra kuañi'i kuñasi'i chii-ke?, tyi ndikaa ucha ta'an-ra ikuvi yii-ke.

³⁴Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ñayivi iyo vityin chikoo ñasi'i-chi, ta chikoo yii-chi,

³⁵soko ñayivi kuañi'i inka ñayíví, kuanatyaku-chi, ta ña-kuakoo-ka tu'un yii ta tu'un ñasi'i, ³⁶tyi ña-kuakúú-ka-chi, ta kuakuu-chi tañi nuu **ángel*, ta kuakuu-chi se'e Ndyoo tyi inatyaku-chi. ³⁷Soko kuanatyaku ñayivi ichi'i tyi isaña'a tuku ***Moisés** takuan nuu ityaa-ra nuu Tutu Ndyoo cha-indye'e-ra nuu kayu ñú'ú tyañu iñu ndu'va, ta ika'an-ra cha-ika'an Sutumañi-yo chii-ra tyi suu-ñi kivi yukuan kuvi-ra

Ndyoo ***Abraham**, ta Isaac ta Jacob. ³⁸Tyi Ndyoo ña-suvi Ndyoo ñayivi ichi'i kuu-ra tyi tandi'i se'e-ra tyaku ityi nuu-ra —katyi-ra.

³⁹Yukuan ta inaka'an uu ta'an mastru chito *ley* Ndyoo, ta katyi-chi:

—Mastru, va'a loko tu'un ka'un.

⁴⁰Ta ña-yoo-ñi-ka ikuñi ndukutu'un chii Jesús tyi yu'u-chi.

I'ya kuvi nuu indukutu'un ñayivi yoo se'e kuu Cristo

⁴¹Yukuan ta indukutu'un Jesús chii-chi, ta katyi-ra:

—¿Naku ka'an-ndo tyi tata *rey* David kuvi Cristo? ⁴²Ta suu-ñi David ika'an tye'en nuu Salmos Tutu Ndyoo, ta katyi-ra:

Ika'an Ndyoo Sutumañi-yo chii Sto'í:

“Kundyaa ityi kua'í,

⁴³kuandya ku'va chaa kivi kuaku've ta'vi koso cha'un siki ra-kuxaan iñi chiun.”

⁴⁴Ta tatu ika'an David: “Sto'í”, chii Cristo, ta, ¿iso kuvi tyi kuu Cristo se'e-ra?

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi ña-va'a sa'a
ra-kuvi mastru chito *ley* Ndyoo**

⁴⁵Ta chiñiso'o tandi'i ñayivi kua'a, ta ika'an Jesús chii ndocha'a-ra, ta katyi-ra:

⁴⁶—Sa'a-ndo kuenda chii-ndo chi'in mastru chito *ley* Ndyoo tyi ta'an loko iñi-ra ku'un-ra soo va'a, ta ka'an ñayivi tu'un nakumi chi'in-ra nuu ya'vi, ta nduku-ra silya nuu ndyaa ñayivi ñiñi ***veñu'u sinagoga** kundyaa-ra, ta takuan tuku sa'a-ra nuu chiyo viko. ⁴⁷Ta kindyaa-ra ve'e ña'a nda'vi ichi'i yii, ta na'a ka'an-ra chii Ndyoo tyi ndye'e ñayivi cha-sa'a-ra. Soko ka'nu-ka tundo'o kuasandy'e Ndyoo chii-ra cha-kuvi tandi'i-ka ñayivi —katyi Jesús.

I'ya kuvi nuu icha'a ña'a nda'vi ichi'i yii xu'un ityi nuu Ndyoo

21 ¹Yukuan ta inandy'e Jesús nuu tyi'i ra-kuka xu'un tichi kaja xu'un veñu'u. ²Ta indye'e tuku-ra ityi'i minuu ña'a nda'vi ichi'i yii uu ta'an xu'un kuaty. ³Yukuan ta ika'an-ra, ta katyi-ra:

—Cha-ndaa ka'ín chii-ndo tyi kua'a-ka icha'a ña'a nda'vi i'ya cha-kuvi tandi'i-ka ñayivi. ⁴Tyi tandi'i-ka-chi cha'a-chi xu'un

cha-ikindoso, soko ke-i'ya vasu ña'a nda'vi kuu-ke, icha'a-ke tandi'i xu'un-ke.

**I'ya kivi nuu ika'an Jesús tyi kuanu
veñu'u ka'nu ñuu Jerusalén**

⁵Ta ndyaa ñayivi ka'an tyi tyaki loko kaa yuu ikaa chi'in veñu'u ka'nu, ta tyaki kaa chata veñu'u chi'in cha-icha'a ñayivi ityi nuu Ndyoo. Yukuan ta ika'an Jesús, ta katyi-ra:

⁶—Kuachaa kivi tyi tandi'i cha-ndye'e-ndo i'ya kuanu, ta ña-kuandoo-ka ñi-minuu yuu yoso ndyi'i ta'an.

I'ya kivi nuu ika'an Jesús cha-kuakuu nuu kua'an kivi

⁷Yukuan ta indukutu'un-chi chii Jesús, ta katyi-chi:

—Mastru, ¿ama kuakivi tu'un ka'un chiña? ¿Naa chukuu kuaku'va ku'va tatu chakuachaa kivi chinu tu'un takuan?

⁸Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Sa'a-ndo kuenda, ta maku'va-ndo sandoña'a ñayivi chii-ndo. Tyi kua'a loko ñayivi kuakichi, ta kuakuatyíñu-chi sivi ta kuaka'an-chi: “Yú'ú kivi Cristo”, ta, “Cha-yatyin kivi kuandi'i ñayivi.” Soko machinu iñi-ndo cha-ka'an-ra. ⁹Ta

kuakuñiso'o-ndo tyi kañita'an ñayivi chi'in ñayivi inka ñuu, ta kuakañita'an ñayivi chi'in ñayivi ñuu-chi, soko mayu'u-ndo tyi xi'na-ka takuan kuakuvi, soko kumañi-ka chaa kivi.

10 Yukuan ta ika'an tuku-ra, ta katyi-ra:

—Kuakañita'an ñayivi nuu ñuu ndyakaña'a nuu *rey* chi'in ñayivi inka ñuu nuu ndyakaña'a inka *rey*. 11 Ta kuakoo cha-taan na'nu, ta kuakoo tama ta kue'e xaan siin siin ityi, ta kuakoo cha-yu'u-ndo, ta cha-kuaku'va ku'va cha-ña-tu'va-ndo ndye'e ityi andivi. 12 Soko cha-kumañi-ka kuvi tandi'i takuan, ta kuakuxaan iñi ñayivi chii-ndo chakaty tyi chinu iñi-ndo chií, ta kuatiin-chi chii-ndo, ta ña-kuaku'va-chi koo va'a-ndo, ta kuatyaa-chi kuaty siki-ndo **veñu'u sinagoga*, ta kuaty'i-chi chii-ndo vekaa, ta kuakundyaka-chi chii-ndo nuu *rey*, ta nuu koyenu. 13 Tyi takuan ta kuvi ka'an-ndo tu'ín nuu-chi. 14 Ta koo iñi-ndo tyi ña-kuanduku-ndo tu'un kuaka'an-ndo nuu ra-kuvi tyiñu, 15 tyi maí kuaku'va cha-chiñituñi xiñi-ndo ta tu'un kuaka'an-ndo, ta ña-kuakuvi naka'an-chi nuu ka'an-ndo, ta makuvi ka'an-chi tyi ña-ndaa tu'un ka'an-ndo. 16 Ta kuandya sutu-ndo, ta ñañi-ndo, ta inka ñayivi kuu-ndo ta ñayivi kuvi aminku-ndo kuanaku'va kuenda chii-ndo nuu ra-kuvi tyiñu, ta iyo-ndo kuaka'ñi-ra. 17 Ta ña-kuakuñi tandi'i ñayivi ndye'e-chi chii-ndo chakaty tyi chinu iñi-ndo chií. 18 Soko Ndyoo kuakanda'a va'a-ra chii-ndo. 19 Ta tatu masandi'i-ndo cha-chinu iñi-ndo chií, kuakaku-ndo.

20 Ta ku'va kuandye'e-ndo tyi kuanaka'ñu hndaru kua'a vachi inka ñuu tandi'i yu'u ñuu Jerusalén, kuakoto-ndo tyi chaichaa kivi kuanaa ñuu yukuan. 21 Ta ndyo'o ñayivi iyo nuu ñu'u ñuu Judea, keta-ndo ku'un-ndo ityi yuku. Ta ndyo'o ñayivi iyo ñuu Jerusalén, keta-ndo ku'un-ndo. Ta ndyo'o ñayivi y'i chaku'u, mandichi-ka-ndo ñuu-ndo, 22 tyi kivi yukuan kuasandye'e Ndyoo tundo'o chii ñayivi tyi takuan ta kuachinu tandi'i cha-ka'an nuu Tutu Ndyoo. 23 Ta nda'vi kuata'an ña'a yi'i se'e, ta ña'a iyo lee li'i kivi yukuan, ta ka'nu loko tundo'o kuandye'e ñayivi ñuu yukuan tyi kuanduxaan loko iñi Ndyoo chii-chi. 24 Ta kuaka'ñi hndaru chii-chi chi'in machityi cha-kuvi espada, ta kua'a-chi kuakundyaka-ra inka ñuu, ta kuasa'a ñayivi cha-ña-suvi ñayivi **Israel* cha-ña-va'a chii ñayivi ñuu Jerusalén kuandya kivi kuandi'i ta'vi sa'a-chi takuan.

I'ya vachi tu'un nuu kuakichi Se'e
Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo

25 Ta kuakoo cha-íyò nuu ora, ta nuu yoo, ta nuu tyukuxiñi, ta tandi'i ñayivi iyo nuu ñu'u ñayíví, kuayu'u loko-chi, ta íyò loko kuakuñi-chi chakatyi tyi ñi'i loko kuanaka'an ndutyañu'u.

26 Ta kuakuñaa-chi chi'in cha-yu'u-chi sa'a cha-kuakoo nuu ñu'u ñayíví, ta sa'a cha-kuakanda ñi'nu cha-íyò ityi andivi.

27 Yukuan ta kuandye'e-chi kuakichi Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo, nuu viko chi'in tundyee ñi ta chi'in cha-ka'nu ikuu-ra chi'in cha-xiñu-ra. 28 Ta ku'va kuakicha'a kuvi takuan, ñi'i koo ñi-ndo tyi chakuachaa kivi kuakaku-ndo —katyi Jesús.

29 Yukuan ta ika'an tuku Jesús minuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra chi'in-chi, ta katyi-ra:

—Ndye'e-ndo tañi ku'va sa'a yutun nañi higuera ta tandi'i-ka yutun. 30 Tatu chakoyo nda'a-tun ta nduyutya-tun, chito-ndo tyi chayatyin kivi kuakuun savi. 31 Ta takuan kuvi tatu chandye'e-ndo chinu tu'un ka'ín i'ya, koto-ndo tyi chakuachaa ku'va kuakundyakaña'a Ndyoo. 32 Ta cha-ndaa kuvi tyi tyaku-ka ñayivi iyo vityin, ta kuachinu tandi'i cha-ka'ín i'ya. 33 Ta vasu kuandi'i andivi ta ñu'u ñayíví nachaa kivi, soko tu'un ka'ín, ña-kuandi'i.

34 Ta sa'a-ndo kuenda tyi manandyiyo ñi-ndo cha-ña-va'a, ta tu'un chiñi, ta makaka loko ñi-ndo cha-iyo ñayíví tyi sana-ñi ñi-ndo ta kuachaa kivi yukuan. 35 Ta takuan kuata'an tandi'i ñayivi iyo nuu ñu'u ñayíví tyi sana-ñi ñi-chi tañi nuu kiti xaan cha-tiin tramva. 36 Ta kundyatu'va-ndo tandi'i ku'va, ta ka'an-ndo chi'in Ndyoo tyi takuan ta kuvi kaku-ndo nuu tundo'o tyi takuan ta chaa va'a-ndo ityi nuu Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo.

37 Ta ta'an kivi saña'a Jesús tu'un Ndyoo chii ñayivi veñu'u ka'nu, ta cha-kuaa cha'an-ra yuku Olivo, ta yukuan ndoo-ra.

38 Ta tandi'i ñayivi cha'an nuu ndyaa-ra veñu'u ka'nu nuu ña'a tyi tyaso'o-chi tu'un ka'an-ra.

I'ya kuvi nuu kuanduku-chi ku'va iso kuaka'ñi-chi chii Jesús

22 ¹Ta chakuachaa kivi kuasa'a ñayivi *judío Viko Paan Cha-ña-tuvi Yutyi Sandaa Yi'i, ta viko yukuan nañi Viko Pascua. ²Ta ñayivi kuvi sítú kuvi nuu ta masru chito ley Ndyoo,

nduku-chi ku'va iso kuaka'ñi-chi chii Jesús tyi yu'u-chi nuu ñayivi. ³Yukuan ta iki'vi Kui'na chii Judas Iscariote, ta maa-ra kuvi nuu *apóstol* cha-uchi uvi ta'an ndyachika chi'in-chi, ⁴ta ichaka'an-ra chi'in ñayivi kuvi sútú kuvi nuu ta chi'in ñayivi kuvi nuu nuu hndaru veñu'u ka'nu, ta isakita'an-ra tu'un chi'in-chi iso kuanaku'va kuenda-ra chii Jesús. ⁵Ta sii kuñi-chi, ta katyi-chi tyi kuaku'va-chi xu'un chii-ra. ⁶Yukuan ta iki'in Judas tu'un ka'an-chi, ta induku-ra ku'va iso kuanaku'va kuenda-ra chii Jesús chii-chi ku'va cha-ña-tuu ñayivi kua'a ndyaa chi'in-ra.

I'ya kuvi nuu ikuxiñi Jesús chi'in ndocha'a-ra

⁷Ta ichaa kivi kuakoo Viko Paan Cha-ña-tuvi Yutyi Sandaa Yi'i. Ta kivi yukuan ta'an-chi ka'ñi-chi mvee, ta ku'va kuenda-chi chii-ti ityi nuu Ndyoo kuenda Viko Pascua. ⁸Yukuan ta ityanda'a Jesús chii Pedro ta Juan, ta katyi-ra:
—Kua'an-ndo tyi kusava'a-ndo cha-kuxiñi-yo kuenda Viko Pascua.

⁹Ta indukutu'un-chi chii-ra, ta katyi-chi:

—¿Indya kuñun kusava'a-ndi cha-kuxiñi-yo?

¹⁰Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ku'va kuaki'vi-ndo yu'u ñuu ta kuata'an-ndo nuu ra-ndiso kiyi ndutya. Ta ku'un-ndo chata-ra ndyaa ve'e nuu kua'an-ra.

¹¹Yukuan ta ka'an-ndo chii stó'ó ve'e: “Tye'en katyi Mastru: ¿Indya ndyaa ve'e kuvi kuxiñi chi'in ndocha'í kuenda Viko Pascua?” ¹²Yukuan ta kuasaña'a-ra nuu ve'e ka'nu pisu ku'uvi chii-ndo, ta ve'e cha-ndyaa tu'va nuu kuakuxiñi-yo kuvi.

¹³Yukuan ta kua'an-chi, ta ikuvi tañi ku'va ika'an Jesús chii-chi, ta isa'a-chi cha-kuakuxiñi-chi kuenda Viko Pascua.

¹⁴Ta ichaa ku'va kuakuxiñi-chi, ta ichikundyaa Jesús yu'u mesa chi'in ra-kuvi *apóstol*, ¹⁵ta ika'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—Chakuñi loké kuxiñi chi'in-ndo Viko Pascua i'ya, cha-kumañi-ka chaa ku'va ta'ín tundo'o. ¹⁶Ta ka'ín chii-ndo tyi ña-kuakuxiñi-ké chi'in-ndo inka ndoyo Viko Pascua kuandya cha-chinu tu'un ka'an viko ityi nuu ndyakaña'a Ndyoo.

¹⁷Yukuan ta iki'in-ra kopa yi'i vinu, ta inaku'va-ra tya'vi ndyoo chii Ndyoo, ta ikicha'a ka'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—Ki'in-ndo kopa i'ya, ta sacha-ndo ko'o ta'an-ndo. ¹⁸Ta ka'ín chii-ndo tyi ña-kuako'o-ké vinu chi'in-ndo kuandya chaa ku'va cha-kichi kundyakaña'a Ndyoo.

19 Yukuan ta iki'in-ra paan, ta inaku'va-ra tya'vi ndyoo chii Ndyoo, ta icha'nu sava-ra, ta icha'a-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—Paan i'ya kuvi kuñí kuaku've chakatyi-ndo, ta sa'a-ndo tye'en tyi nduku'un iñi-ndo chíí.

20 Ta takuan tuku iki'in-ra kopa yi'i vinu nuu indii ikuxiñi-chi, ta katyi-ra:

—Chi'in kopa i'ya sakita'ín tu'un chaa chi'in-ndo, kuenda cha-kuakati niñi chakatyi-ndo. 21 Soko koto-ndo tyi yu'u mesa i'ya ndyaa ra-kuaxikoña'a chíí. 22 Ta cha-ndaa kuvi tyi kuakúú Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo, tañi tyiñu vachi sa'a-ra, soko jka'nu loko tundo'o kuata'an ra-kuaxikoña'a chii-ra!

23 Yukuan ta ikicha'a ndukutu'un-chi chii ta'an-chi yoo kuasa'a takuan chii Jesús.

**I'ya kuvi nuu indukutu'un-chi chii Jesús
yoo kuakuvi nuu chi'in tyiñu Ndyoo**

24 Yukuan ta ikicha'a ka'an ta'an yu'u ndocha'a Jesús yoo kuakuvi nuu-ka. 25 Yukuan ta ikicha'a ka'an Jesús chii-chi, ta katyi-ra:

—Ra-kuvi *rey* iyo nuu ñu'u ñayívi, ñi'i ndyakaña'a-ra chii ñayívi, ta kuñi-ra tyi ka'an ñayívi tyi ra-tyindyee chii-chi

kuu-ra. ²⁶Soko ndyo'o, masa'a-ndo tañi sa'a ra-yukuan tyi yoo nuu-ndo kuvi nuu, ta'an-chi kuñi iñi-ndo tyi ñayivi ña-ñiñi kuu-ndo. Ta ñayivi ndyakaña'a ta'an-chi kuu-chi tañi nuu musu. ²⁷Ta, ¿yoo ra-kuvi nuu-ka, ra-ndyaa yu'u mesa, a musu chandyaka cha-kachi-ra? ¿Atu ña-suvi ra-ndyaa yu'u mesa kuu ra-kuvi nuu-ka? Soko yú'ú, vasu ra-kuvi nuu nuu-ndo kuí, soko ndyaí chi'in-ndo tañi nuu musu. ²⁸Ta ndyo'o kuvi ñayivi ndyaa chi'ín tandi'i ku'va ndye'í tundo'o. ²⁹Ta yukuan kuenda cha'í ta'vi kundyakaña'a-ndo tañi ku'va icha'a Sutí ta'vi kundyakaña'í. ³⁰Ta kuakundyaa-ndo yu'u mesé nuu kuakundyakaña'í, ta kuakachi-ndo, ta kuako'o-ndo chi'ín. Ta kuakundyaa-ndo nuu silya va'a, ta kuasakutuñi-ndo chii uchi uvi ta'an tata ñayivi *Israel.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi kuaka'an
Pedro tyi ña-nakoto-ra chii-ra**

³¹Yukuan ta ika'an Jesús chii Simón Pedro, ta katyi-ra:
—Simón, Simón, iñi'i Kui'na ta'vi sakusiin-ra chii-ndo, tañi kusiin chiti trigu chi'in chañi-chi, ³²soko ika'an nda'ví chi'in Ndyoo cha'un tyi mandí'i cha-chinu iñun chíí. Ta kivi kuandu'uvi iñun, ta tyindyeun chii ñañun.

³³Yukuan ta inaka'an Simón, ta katyi-ra:
—Sutumañi-yo, chandyaa tu've cha-ku'ín chi'un vekaa, ta kuandya nuu kuakúun, ta kúí.

³⁴Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:
—Ka'ín chiun Pedro tyi kumañi-ka cha-kanachaa sto'o, ta kuaka'un uñi ndoyo cha-ña-nakoton chíí.

**I'ya kuvi nuu kuachaa ku'va naku'va
kuenda Judas chii Jesús**

³⁵Yukuan ta ika'an Jesús chii ndocha'a-ra, ta katyi-ra:
—Kivi ityanda'í chii-ndo tyi ku'un-ndo siin siin ñuu, ta ika'ín chi'in-ndo tyi maki'in-ndo cha-yi'i xu'un, ta ñi-ñunu, ta ñi-ndichan-ndo, ¿atu iyo cha-ikumañi chii-ndo?

Ta inaka'an-chi, ta katyi-chi:

—Ña-tuvi.

³⁶Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:
—Soko vityin yoo-ndo iyo cha-yi'i xu'un, ki'in-ndo ku'un chi'in-ndo, ta ki'in tuku-ndo ñunu-ndo. Ta ra-ña-tuvi machityi

cha-kuvi espada, naxiko-ra soo ñu'u ka'nu-ra, ta sata-ra espada.

³⁷Ta ka'ín chii-ndo tyi kuñi-chi chinu tyiñu cha-ka'an nuu Tutu Ndyoo tye'en sikí: “Ta kuasa'a-chi chii-ra tañi nuu ra-iyo kuatyí.” Ta kuachinu tyiñu cha-ka'an nuu Tutu Ndyoo tu'ín.

³⁸Yukuan ta inaka'an ndocha'a Jesús, ta katyi-chi:

—Sutumañi-yo, i'ya ndyaa uvi ta'an machityi cha-kuvi espada.

Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Chaikuu; maka'an-ka-yo.

I'ya kuvi nuu ka'an Jesús chi'in Ndyoo yuku Getsemaní

³⁹Yukuan ta kua'an Jesús yuku nañi Olivo nuu tu'va-ra cha'an, ta kua'an ndocha'a-ra chi'in-ra. ⁴⁰Ta ichaa-ra, ta ika'an-ra chii ndocha'a-ra, ta katyi-ra:

—Ka'an-ndo chi'in Ndyoo tyi masakanaa Kui'na chii-ndo.

⁴¹Yukuan ta ikuchiyo Jesús nuu ndyaa-chi tañi ku'va chaa yuu cha-sakaña-yo, ta ichikuiñi chiti-ra, ta ika'an-ra chi'in Ndyoo, ⁴²ta katyi-ra:

—Sutu, tatu kuñun, maku'von ta'vi ndye'í tundo'o i'ya, ta vasu chikén takuan namakuvi tañi ku'va kuñi maí, nakuu tañi ku'va kuñi iñi maun.

⁴³Yukuan ta ituu nuu **ángel* Ndyoo andivi nuu ndyaa-ra tyi kuaku'va-ra tundyee iñi chii-ra. ⁴⁴Ta kui'ya loko kuñi-ra, ta ñi'i-ka ka'an-ra chi'in Ndyoo, ta tañi kaa niñi kaa tyeen-ra too nuu ñu'u.

⁴⁵Ta nuu indii'i ika'an-ra chi'in Ndyoo, ta indukuita-ra, ta kua'an-ra nuu ndyaa ndocha'a-ra, ta indye'e-ra tyi kixi loko-chi, chakatyi tyi ndukui'ya iñi-chi. ⁴⁶Ta ika'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—¿Naku kixi loko-ndo? Ndukuita-ndo, ta ka'an-ndo chi'in Ndyoo tyi masakanaa Kui'na chii-ndo.

I'ya kuvi nuu itiin-chi chii Jesús

⁴⁷Ta ka'an-ka Jesús takuan, ta ichaa ñayivi kua'a, ta ityi nuu-chi vachi Judas, ra-ndyachika chi'in cha-uchi uvi ta'an *apóstol*. Ta ikuyatyin-ra chii-ra tyi kuatyayu'u-ra xitin-ra.

⁴⁸Yukuan ta ika'an Jesús chii-ra, ta katyi-ra:

—Judas, ¿atu chi'in cha-tyayu'un xitin Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo, ta kuanaku'va kuendon chii-ra?

⁴⁹Yukuan ta ikutuñi iñi ndocha'a Jesús cha-kuakuvi takuan, ta ika'an-chi:

—Sutumañi-yo, ¿atu kata'an-ndi chi'in-chi chi'in machityi cha-kuvi espada?

⁵⁰Yukuan ta icha'ndya nuu ndocha'a Jesús so'lo kua'a musu sútú kuvi nuu. ⁵¹Ta ika'an Jesús chii-chi, ta katyi-ra:

—¡Masa'a-ka-ndo takuan! ¡Chaikuu!

Yukuan ta ike'e Jesús so'lo-ra, ta induva'a.

⁵²Ta ñayivi vachi tiin chii Jesús kuvi ñayivi kuvi sútú kuvi nuu, ta ñayivi kuvi nuu nuu policia veñu'u ka'nu, ta ñayivi kuvi nuu nuu ñayivi **judío*. Yukuan ta ika'an Jesús chii-chi, ta katyi-ra:

—¿Naku vachi tiin-ndo chiif chi'in machityi cha-kuvi espada ta chi'in yutun tañi nuu rakua'yi? ⁵³Ta tandi'i kivi ichindyai chi'in-ndo veñu'u, ta ña-ikuñi-ndo tiin-ndo chiif, soko vityin kuvi ku'va maa-ndo, ta sa'a-ndo cha-kuñi-ndo tyi ku'va satyiñu cha-ña-va'a kuvi.

I'ya kuvi nuu ika'an Pedro tyi ña-nakoto-ra chii Jesús

⁵⁴Yukuan ta itiin-chi chii Jesús, ta kuandyaka-chi chii-ra ve'e sútú kuvi nuu, ta kua'an Pedro chika-ñi chata-chi. ⁵⁵Ta

isata'an-chi ñú'ú sava nuu ke'en tuve'e, ta ichikundyaa-chi yunu'u, ta ichikundyaa tuku Pedro chi'in-chi. ⁵⁶Yukuan ta inandye'e va'a minuu ña'a kuvi musu chii Pedro, ndyaa-ra yunu'u chi'in-chi, ta ikatyi-ke:

—Ra-i'ya tuku kuvi ra-ndyachika chi'in Jesús.

⁵⁷Ta inaka'an Pedro, ta katyi-ra:

—Ña-nakoté chii-ra.

⁵⁸Ta nuu kua'an-ka ku'va, ta indye'e tuku nuu rayii chii-ra, ta katyi-ra:

—Yo'o tuku tyi ra-ndyachika chi'in-chi kuun.

Ta inaka'an Pedro, ta katyi-ra:

—Ña-suí kuu.

⁵⁹Ta ikuu tañi iin ora, ta ika'an inka-ra chii Pedro, ta katyi-ra:

—Cha-ndaa tyi ra-ndyachika chi'in Jesús kuvi ra-i'ya tyi ra-ñuu Galilea kuu-ra.

⁶⁰Yukuan ta inaka'an Pedro, ta katyi-ra:

—¡Ña-chité naa tu'un ka'un!

Ta ku'va ka'an-ka-ra takuan, ta ikanachaa sto'o. ⁶¹Yukuan ta inachikoo nuu Jesús, ta inandye'e-ra nuu Pedro. Ta induku'un iñi Pedro tu'un cha-ika'an-ra tye'en: “Kumañi-ka cha-kanachaa sto'o, ta kuaka'un uñi ndoyo cha-ña-nakoton chii.” ⁶²Yukuan ta iketa Pedro nuu ndyaa-chi, ta ikicha'a chakùchaa loko-ra.

I'ya kuvi nuu ika'an ña-va'a-chi chii Jesús, ta icha'a-chi chii-ra

⁶³Ta ra-kuvi hndaru sakuenda chii Jesús, chakúndyaa-chi chii-ra, ta cha'a-chi chii-ra, ⁶⁴ta ichasi-chi soo nuu-ra, ta cha'a-chi yanuu-ra, ta katyi-chi:

—Ka'an, ¿yoo icha'a chiun?

⁶⁵Ta ika'an-chi kua'a-ka cha-ña-va'a chii-ra.

I'ya kuvi nuu isakutuñi-chi chii Jesús

⁶⁶Ta nuu ituvi ñayíví, ta inataka ñayívi kuvi nuu nuu ñayívi ***judío**, ta suu-chi kuvi ñayívi kuvi sítú kuvi nuu, ta mastro chito *ley* Ndyoo. Yukuan ta ichandyaka-chi chii Jesús nuu kuakutuñi-ra. Ta indukutu'un-chi chii-ra, ta katyi-chi:

67—Ka'an nuu-ndi, ¿atu yo'o kuvi Cristo?

Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Tatu ka'ín tyi suí kuu, ña-kuachinu iñi-ndo. 68 Ta tatu ndukutu'ín chii-ndo, ña-kuanaka'an-ndo nuu ka'ín. 69 Soko chakuakundyaa Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo, ityi kua'a Ndyoo, ra-iyo tundyee iñi —katyi-ra.

70 Yukuan ta ika'an tandi'i-chi chii-ra, ta katyi-chi:

—¿Atu maun kuvi Se'e Ndyoo?

Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Maa-ndo ka'an tyi suí kuu.

71 Yukuan ta ika'an-chi chii ta'an-chi, ta katyi-chi:

—¿Naa-ka cha-ndaa kuñi-yo koto-yo?, ta maa-yo ichiñiso'o tu'un iketa yu'u-ra.

**I'ya vachi tu'un nuu kua'an Jesús nuu
ndyaa Pilato, ra-ndyakaña'a**

23 ¹Yukuan ta kua'an tandi'i-chi, kuandyaka-chi chii Jesús nuu ndyaa Pilato, ra-ndyakaña'a. ²Ta ikicha'a ka'an-chi kuatyira, ta katyi-chi:

—Ra-i'ya kuvi ra-sativi loko nuu ñayivi ñuu-ndi, ta ka'an-ra tyi matya'vi-ndi xu'un chii *rey*, ra-ndyakaña'a ñuu Roma, ta ka'an-ra tyi suu-ra kuvi Cristo, *rey* ndyakaña'a.

³Yukuan ta ikicha'a indukutu'un Pilato chii-ra, ta katyi-ra:

—¿Atu yo'o kuvi *rey* ñayivi **judío*?

Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Maun ka'an tyi suí kuu.

⁴Yukuan ta inaka'an Pilato chii ñayivi kuvi sútú kuvi nuu ta chii ñayivi, ta katyi-ra:

—Ña-tuvi kuatyira isa'a-ra inañi'í.

⁵Soko sañi'i-ka-chi ka'an-chi kuatyira, ta katyi-chi:

—Sativi loko-ra chii ñayivi chi'in tu'un saña'a-ra tandi'i ityi ñuu Judea. Ta ikicha'a-ra ñuu Galilea, ta ichaa-ra ndyé'é vityin.

**I'ya kuvi nuu kua'an Jesús nuu ndyaa
Herodes, ra-ndyakaña'a ñuu Galilea**

⁶Ta ku'va ichiñiso'o Pilato tu'un ka'an-chi, ta indukutu'un-ra chii-chi tatu ra-ñuu Galilea kuvi Jesús. ⁷Ta ichito-ra tyi ra-ñuu yukuan kuu-ra, yukuan ta ityanda'a-ra chii-ra nuu ndyaa Herodes, ra-ndyakaña'a ñuu Galilea. Ta

ñuu Jerusalén yi'i Herodes kivi yukuan. ⁸Ta sii loko kuñi Herodes ku'va indye'e-ra chii Jesús tyi cha-kuna'a kuñi-ra ndye'e-ra chii-ra, ta ñi'i-ra tu'un cha-sa'a-ra, ta kuñi-ra tyi sa'a Jesús minuu cha-íyò ndye'e-ra. ⁹Ta kua'a loko tu'un indukutu'un-ra chii Jesús, soko ña-inaka'an-ra nuu ka'an-ra. ¹⁰Ta ndyaa ñayivi kuvi sútú kuvi nuu ta mastru chito *ley* Ndyoo, ta ñi'i loko ka'an-chi kuatyí Jesús. ¹¹Yukuan ta ikicha'a sa'a Herodes cha-ña-va'a chii Jesús chi'in ra-kuvi hndaru-ra, ta isanduku'un-chi minuu soo tyaki kaa chii-ra, ta chakúndyaa-chi chii-ra, ta inatyanda'a-ra chii-ra inka ndoyo nuu ndyaa Pilato. ¹²Ta cha-ikuví chata tyi kuxaan ta'an Pilato chi'in Herodes, soko kivi yukuan inanduu aminku-ra.

I'ya kuvi nuu kuakúú Jesús

¹³Yukuan ta isanataka Pilato ñayivi kuvi sútú kuvi nuu, ta ñayivi kuvi tyiñu nuu ñayivi **judío*, ta inka-ka ñayivi, ¹⁴ta ika'an-ra, ta katyi-ra:

—Ndyo'o tyi vachi ndyaka-ndo chii ra-i'ya nuu ndyaí, ta ka'an-ndo tyi sativi-ra ñayivi ñuu, soko isakutuñí chii-ra ityi nuu-ndo, ta ña-tuvi kuatyí-ra inañi'í tañi ku'va ka'an-ndo siki-ra. ¹⁵Ta ñi-Herodes ña-inañi'i kuatyí-ra, yukuan kuenda inatyanda'a-ra chii-ra inka ndoyo nuu ndyaí. Ta ña-tuvi kuatyí isa'a-ra, ta kúú-ra. ¹⁶Yukuan kuenda kuasandye'e-ñí tundo'o chii-ra ta kuasañé chii-ra.

¹⁷[Ta kuñi-chi ndaku nuu ra-yi'i vekaa kivi Viko Pascua.]

¹⁸Soko ikanachaa tandi'i ñayivi kua'a iin ka'nu-ñi, ta katyi-chi:

—¡Ka'ñi chii Jesús, ta saña chii Barrabás, ra-yi'i vekaa!

¹⁹Ta yi'i Barrabás vekaa chakatyí tyi nanduku-ra kuatyí chi'in ra-kuu tyiñu, ta chakatyí tyi ichañi-ra chii ñayivi.

²⁰Yukuan ta ika'an Pilato inka ndoyo chii ñayivi tyi kuñi-ra saña-ra chii Jesús, ²¹soko ikanachaa-ka-chi, ta katyi-chi:

—¡Ka'ñi chii-ra nuu krusi! ¡Ka'ñi chii-ra nuu krusi!

²²Ta inaka'an Pilato chii ñayivi cha-ku'uñi ndoyo, ta katyi-ra:

—¿Naa kuatyí isa'a ra-i'ya? Tyi ñi-minuu kuatyí cha-kúú-ra ña-inañi'í. Yukuan kuenda kuasandye'e-ñí tundo'o chii-ra, ta kuasañé chii-ra.

²³Soko induñi'i-ka kanachaa-chi, ta katyi-chi tyi kúú-ra nuu krusi. Yukuan ta inaki'in Pilato tu'un ka'an-chi, ²⁴ta

isa'a-ra tañi ku'va kuñi-chi. ²⁵Ta isaña-ra chii Barrabás, ra-yi'i vekaa chakatyi tyi nanduku-ra kватыi chi'in ra-kuu tyiñu, ta chakatyi tyi icha'ñi-ra ñayivi. Ta inaku'va kuenda-ra chii Jesús chii-chi tyi sa'a-chi tañi ku'va kuñi-chi chi'in-ra.

I'ya kuvi nuu icha'ñi ñayivi chii Jesús nuu krusi

²⁶Yukuan ta iki'in hndaru chii Jesús, ta kua'an-chi chi'in-ra nuu kuaka'ñi-chi chii-ra. Ta indikita'an-chi chi'in ra-nañi Simón, ra-ñuu Cirene, vachi ndichi-ra icha'an-ra cha-ku'u. Ta itiin-chi chii-ra, ta isakiso-chi krusi chii-ra tyi ku'un-ra chata Jesús. ²⁷Ta kua'a loko ñayivi kua'an chi'in Jesús, ta kua'an ña'a chata-ra ta chakù loko-chi cha'a-ra tyi kui'ya loko kuñi-chi ndye'e-chi tundo'o ta'an-ra. ²⁸Yukuan ta inandyee Jesús nuu ndyaa-chi, ta katyi-ra:

—Ndyo'o ña'a ñuu Jerusalén, makuakù-ndo cha'í, kuakù-ndo cha'a maa-ndo ta cha'a se'e-ndo, ²⁹tyi kuakichi tundo'o ka'nu siki-ndo, ta kuaka'an ñayivi tye'en: “Va'a loko ikuu ña'a numa, ta ña'a ña-sachichin lee lo'o.” ³⁰Yukuan ta kuaka'an-chi tye'en tañi ka'an nuu Tutu Ndyoo: “Va'a-ka nandyikoyo yuku siki-yo, ta sa'vi-chi nuu ndyaa-yo.” ³¹Tyi tatu takuan sa'a ñayivi chi'in yutun niyi'i, ¿iso kuasa'a-chi chi'in yutun ityi? —katyi-ra.

³²Ta kua'an tuku uvi ta'an ra-iyo kватыi chi'in-chi tyi kuakúu-ra chi'in Jesús. ³³Yukuan ta ichaa-chi nuu nañi Yiki Xiñi Ndiyi, ta ikutyaa-chi chii Jesús nuu krusi, ta ikutyaa tuku-chi nuu ra-iyo kватыi inka krusi ityi chiyo kua'a-ra, ta inka-ra ikutyaa-chi nuu krusi ityi chiyo satyin-ra. ³⁴Ta ika'an Jesús chi'in Ndyoo, ta katyi-ra:

—Sutu, saka'nu iñun chii-chi tyi ña-chito-chi cha-sa'a-chi.

Ta ku'va ka'an Jesús takuan, ta ikicha'a tava hndaru ku'va yoo kuasakanaa soo-ra. ³⁵Ta ndyaa ñayivi ndye'e-chi, ta ikicha'a ka'an ña-va'a ra-kuu tyiñu chii Jesús, ta katyi-ra:

—Tatu isakaku-ra chii ñayivi, nasakaku tuku-ra chii maa-ra, tatu ndaa tyi Cristo, ra-ityanda'a Ndyoo, kuu-ra.

³⁶Ta takuan tuku chakùndyaa hndaru chii Jesús, ta ikuyatyin-ra nuu ndyaa-ra, ta icha'a-ra ndutya iya vinagre ko'o-ra, ³⁷ta ika'an-ra chii-ra, ta katyi-ra:

—Tatu ndaa tyi *rey* ñayivi ***judío** kuun, sakaku tuku chii maun.

³⁸Ta ikutyaa tuku-ra letra xiñi Jesús chi'in tu'un griego, ta tu'un latín, ta tu'un hebreo, ta katyi-chi: “Ra-i'ya kuvi *rey* ñayivi ***judío**.”

³⁹Yukuan ta ika'an ña-va'a nuu ra-ndikaa xiin Jesús nuu krusi, ta katyi-ra:

—Tatu maun kuvi Cristo, sakaku chiun, ta sakaku chii-ndi.

⁴⁰Ta ika'an ñi'i inka-ra chii-ra, ta katyi-ra:

—Maka'un takuan. ¿Atu ña-yu'un chii Ndyoo tyi iin-ñi tundo'o ta'un chi'in-ra? ⁴¹Ta yoo tyi ta'an-chi ndye'e-yo tundo'o i'ya chakatyí cha-isa'a-yo, soko ra-i'ya tyi ña-tuvi cha-ña-va'a isa'a-ra.

⁴²Yukuan ta ika'an-ra chii Jesús, ta katyi-ra:

—Nduku'un iñun chií kivi kuakichi kundyakaña'un.

⁴³Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Cha-ndaa ka'ín chiun tyi vityin kuakundyaun chi'ín nuu nañi *paraíso*.

I'ya vachi tu'un nuu ichi'i Jesús

⁴⁴Ta nuu ikuvi sava kivi, ta induñaa ñayíví kuandya kaa uñi nuu iñi. ⁴⁵Ta inda'va ora, ta indata sava manda ndikaa tichi veñu'u ka'nu nuu ii. ⁴⁶Yukuan ta ikanachaa ñi'i Jesús, ta katyi-ra:

—Sutumañi-yo, naku've amé nuu nda'un.

Ta nuu indi'i ika'an-ra takuan, ta ichi'i-ra.

⁴⁷Ta indye'e hndaru kunuu cha-ikuvi, ta ikicha'a saka'nu-ra chii Ndyoo, ta katyi-ra:

—Cha-ndaa kuvi tyi ña-tuvi kuatyí ra-i'ya iyo.

48 Ta tandi'i ñayivi kayuku yukuan, indye'e cha-ikuvu, yukuan ta kuanu'u-chi ve'e-chi, ta cha'a-chi nda'a-chi yikindyika-chi. 49 Ta tandi'i ñayivi nakoto chii Jesús, ta ña'a vachi chi'in-ra ndyaa ñuu Galilea, ndyaa-chi chakañi ndye'e-chi cha-ikuu.

I'ya kivi nuu ityi'i-chi kuñu Jesús yavi yuu

50-51 Ta iyo nuu ra-nañi José, ra-ñuu Arimatea, nuu ndyakaña'a ñuu ka'nu Judea. Ta nuu ra-va'a iñi kuu-ra, ta ndoo ndyachika-ra, ta ndatu-ra kivi kuakichi kundyakaña'a Ndyoo. Ta vasu ra-kuvi tyiñu nuu ñayivi *judío kuu-ra, soko ña-ta'an iñi-ra cha-ña-va'a isa'a-chi chi'in Jesús. 52 Ta icha'an-ra nuu ndyaa Pilato, ta iñi'i-ra ta'vi ki'in-ra kuñu Jesús. 53 Yukuan ta ikañi'i-ra kuñu Jesús nuu krusi, ta ikavanuu-ra nuu soo chii-ra, ta ichaty'i-ra chii-ra yavi yuu cha-isava'a ñayivi nuu ki'i ndiyi, ta kumañi-ka ki'i-chi. 54 Ta viañi kivi kivi yukuan, kivi satu'va-chi cha-kuandi'i-chi *kivi sauru tyi chakuandi'vi kivi yukuan. 55 Ta ña'a vachi chi'in Jesús ndyaa ñuu Galilea kua'an-chi chata José, ta indye'e-chi yavi yuu nuu ityi'i-ra kuñu Jesús. 56 Yukuan ta kuanu'u-chi ve'e-chi, ta isava'a-chi perfumi vixi tyi ka'yi-chi kuñu Jesús. Ta indyitatu-chi *kivi sauru tañi ku'va saki'ityi nuu Tutu Ndyoo.

I'ya kivi nuu inatyaku Jesús

24 1 Ta ña'a loko kivi ndominku nuu ikicha'a vitya, kua'an ña'a nuu yi'i kuñu Jesús chi'in perfumi vixi chaisava'a-chi. 2 Ta ichaa-chi, ta indye'e-chi tyi chainuña yuu ndasi yu'u yavi. 3 Yukuan ta iki'vi-chi tichi yavi, ta ña-inañi'i-ka-chi kuñu Sutumañi-yo Jesús. 4 Ta ndyaa-chi chika iñi-chi naa chukuu ikuu, ta inandye'e-chi iñi uvi ta'an ra-ñu'u soo xiñu, 5 ta iyu'u loko-chi, ta inaty'i-chi nuu-chi nuu ñu'u. Yukuan ta ika'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—¿Naku nanduku-ndo chii ra-tyaku nuu yi'i ndiyi ichi'i?

6 Ta ña-tuu-ka-ra yi'i i'ya tyi chainatyaku-ra. Nduku'un iñi-ndo tu'un ika'an-ra chi'in-ndo kivi ichindyaa-ra ñuu Galilea, 7 ta katyi-ra: “Ta'an-chi naku'va kuenda-chi chii Se'e Rayii, Ra-ityanda'a Ndyoo, nda'a ñayivi iyo kuaty, ta ka'ñi-chi chii-ra nuu krusi, ta kuanatyaku-ra cha-kuu uñi kivi.”

⁸Yukuan ta induku'un iñi-chi tu'un ika'an Jesús. ⁹Ta kuanu'u-chi, ta inaka'an-chi nuu ndikaa uchi iin ra-kuvi *apóstol* ta nuu tandi'i-ka ñayivi ndyaa chi'in-chi. ¹⁰Ta ña'a inaka'an nuu-chi kuvi María ña'a ñuu Magdala, ta Juana, ta María ma'a Jacobo, ta inka-ka ña'a icha'an chi'in-chi. ¹¹Soko ña-ichinu iñi-chi cha-ka'an-chi, ta kuñi iñi-chi tyi ka'an-ñi maa-chi. ¹²Soko Pedro chinu-ra kua'an-ra kuandye'e-ra yavi yuu. Ta ichaa-ra, ta indye'e nuu-ra yavi yuu, ta soo-ñi-ka kandyaa. Yukuan ta kuanu'u-ra ndyaa ve'e, ta íyò loko kuñi-ra cha-ikuvi.

**I'ya kuvi nuu ituu Jesús nuu ra-kuvi
ndocha'a-ra ityi ñuu Emaús**

¹³Ta suu-ñi kivi ndominku, ta kua'an uvi ta'an ra-ichindyaa chika chi'in Jesús ñuu Emaús. Ta ndyaa ñuu yukuan tañi uchi iin kilómetru cha-kañi chi'in ñuu Jerusalén. ¹⁴Ta ikicha'a natu'un-chi tandi'i cha-ikuu. ¹⁵Ta ku'va natu'un-chi, ta ikuyatyin Jesús chii-chi ta kua'an-ra chi'in-chi, ¹⁶soko ña-ikuvi nakoto-chi chii-ra tyi iyo cha-chasi xiñi-chi. ¹⁷Yukuan ta indukutu'un-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—¿Naa tu'un ka'an-ndo chiña?

Yukuan ta ichikuita-chi cha-chika-chi, ta ndukui'ya loko kuñi-chi.

¹⁸Ta inaka'an minuu ra-nañi Cleofas, ta katyi-ra:

—Nuu-ñi maun kuvi ra-icha'an ñuu Jerusalén, ta ña-chiton cha-ikuvi.

¹⁹Yukuan ta indukutu'un Jesús chii-chi, ta katyi-ra:

—¿Naa chukuu ikuu?

Ta inaka'an-chi, ta katyi-chi:

—Tu'un Jesús ra-ñuu Nazaret ka'an-ndi tyi ikuu-ra nuu ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo, ta ichiyo loko tundyee iñi chii-ra chi'in tu'un ka'an-ra, ta cha-sa'a-ra. ²⁰Ta ñayivi kuvi sútú kuu nuu ta ñayivi kuvi nuu nuu-ndi inaku'va kuenda-chi chii-ra tyi ka'ñi-chi chii-ra nuu krusi. ²¹Soko ndyu'u tyi ndatu-ndi tyi kuasakaku-ra chii ñayivi ***Israel**. Ta vityin cha'uñi kivi ikuu, ²²ta íyò loko ikuñi iñi-ndi isa'a ña'a ndyachika chi'in-ndi tyi icha'an-chi ña'a loko nuu yi'i kuñu-ra, ²³ta ña-tuu-ka kuñu-ra yi'i, ta kuanu'u-chi, ta katyi-chi tyi indye'e-chi uvi ta'an ***ángel**, ta ka'an-ra tyi tyaku Jesús. ²⁴Ta ichandye'e tuku uvi ta'an

ra-ndyachika chi'in-ndi yavi yuu nuu iyi'i-ra, ta indye'e-chi tyi cha-ndaa kuvi tañi ku'va ika'an ña'a, soko ña-indye'e-chi chii Jesús.

25 Yukuan ta ika'an Jesús, ta katyi-ra:

—¡So'o loko iyo-ndo, ta kuee loko chinu iñi-ndo tandi'i cha-ika'an ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo! 26 ¿Atu ña-ta'an-chi ndye'e xi'na Cristo tundo'o, ta kuañi'i-ra kundyakaña'a-ra?

27 Yukuan ta ikicha'a saña'a Jesús cha-ka'an nuu Tutu Ndyoo chi'in-chi, ta ikicha'a naka'an-ra tu'un ityaa *Moisés, ta tandi'i-ka tu'un ityaa ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo. 28 Ta ku'va kuachaa-chi ñuu Emaús, ta isa'a Jesús tyi kua'an-ra, 29 soko isañiñi-chi chii-ra tyi ndoo-ra, ta katyi-chi:

—Ndoo chi'in-ndi tyi chakuakuaa ñayíví.

Yukuan ta indoo-ra ve'e-chi. 30 Ta ku'va ichikundyaa-ra chi'in-chi yu'u mesa, ta iki'in-ra paan, ta inaku'va-ra tyavi ndyoo chii Ndyoo, ta icha'nu sava-ra, ta icha'a-ra kachi-chi. 31 Yukuan ta inuña cha-chiñituñi-chi, ta inakoto-chi tyi Jesús kuu-ra, yukuan ta indutya-ra nuu-chi. 32 Ta ikicha'a natu'un ta'an-chi, ta katyi-chi:

—Sií loko ikuñi iñi-yo ku'va inatu'un-ra chi'in-yo ityi vachi-yo, ta isaña'a-ra cha-ka'an nuu Tutu Ndyoo chi'in-yo.

³³Ta suu-ñi ku'va yukuan ta kuanu'u-chi ñuu Jerusalén, ta kayuku ndikaa uchi iin ra-kuvi *apóstol* ta ñayivi ndyachika chi'in-chi, ³⁴ta ika'an-chi chii ra-inachaa, ta katyi-chi:

—Cha-ndaa kuvi tyi inatyaku Sutumañi-yo tyi ituu-ra nuu Simón.

³⁵Yukuan ta inaka'an-chi nuu-chi cha-ikuu ityi kua'an-chi ñuu Emaús, ta inakoto-chi chii-ra ku'va icha'nu sava-ra paan.

I'ya kuvi nuu ituu Jesús nuu ndocha'a-ra

³⁶Ta ka'an-ka-chi takuan, ta ituu Jesús ma'ñu nuu ndyaa-chi, ta katyi-ra:

—Nakoo va'a-ndo.

³⁷Yukuan ta iyu'u loko-chi, ta kuñi iñi-chi tyi ama-ra ndye'e-chi. ³⁸Ta ika'an Jesús chii-chi, ta katyi-ra:

—¿Naku yu'u loko-ndo, ta kuñi iñi-ndo tyi ña-suí kuu? ³⁹Ta ndye'e-ndo nda'í ta cha'í tyi suí kuu. Ta ke'e-ndo chií ta ndye'e-ndo tyi iyo kuñi ta yikí, ta ama ñayivi tyi ña-suvi takuan kaa.

⁴⁰Ta nuu indí'i ika'an-ra takuan, ta isaña'a-ra nda'a-ra ta cha'a-ra chii-chi. ⁴¹Soko ña-chinu iñi-chi chakatyi tyi kusii-chi ta íyò kuñi-chi. Ta ika'an Jesús chii-chi, ta katyi-ra:

—¿Atu iyo cha-kachi-yo?

⁴²Yukuan ta icha'a-chi iin lo'o tyaka ityi'yo nuu ñu'u kachi-ra. ⁴³Ta iki'in-ra, ta ichachi-ra nuu kayuku-chi.

⁴⁴Yukuan ta ikicha'a ka'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—I'ya kuvi tu'un cha-ika'ín kivi ichindyaí chi'in-ndo, tyi ta'an-chi chinu tandí'i cha-ka'an nuu Tutu Ndyoo tu'ín cha-ityaa ***Moisés**, ta cha-ityaa ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo, ta cha-ndyaa nuu Tutu Salmos.

⁴⁵Yukuan ta inuña cha-chiñituñi-chi isa'a-ra tyi kuvi kutuñi iñi-chi cha-ka'an nuu Tutu Ndyoo. ⁴⁶Ta ika'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—Tye'en ka'an nuu Tutu Ndyoo tyi kuata'an Cristo tundo'o, ta cha-ku'uñi kivi ta kuanatyaku-ra, ⁴⁷ta chi'in tundyee iñi Cristo kuakicha'a ka'an-chi chii ñayivi ñuu Jerusalén ta chii tandí'i nuu ñayivi iyo ñayívi tyi iyo tuka'nu iñi chii-chi tatu ndu'uvi iñi-chi kuaty-chi. ⁴⁸Ta maa-ndo kuakuvi cha-ndaa tandí'i cha-ikuu. ⁴⁹Ta cha-ndaa tyi maí kuatyanda'a cha-ika'an sutí cha-kuasakichi-ra siki-ndo. Soko kundyaa-ndo ñuu Jerusalén kuandya ku'va cha-nañi'i-ndo tundyee iñi Ndyoo cha-vachi ityi andivi.

I'ya kivi nuu inakaa Jesús andivi

⁵⁰Ta nuu iya'a ika'an-ra takuan, ta kua'an-ra chi'in-chi yatyin ñuu Betania, ta inakañi'i-ra nda'a-ra ta ika'an-ra tyi koo va'a-chi. ⁵¹Ta ku'va ka'an-ka-ra tyi koo va'a-chi, ta inakaa-ra nuu sukun, ta ikuchika-ra nuu ndyaa-chi, ta kua'an-ra ityi andivi. ⁵²Ta nuu iya'a isaka'nu-chi chii-ra, ta kuanu'u-chi ndyaa ñuu Jerusalén, ta sii loko kuñi-chi. ⁵³Ta tandi'i kivi ndyaa-chi veñu'u ka'nu, ta saka'nu-chi chii Ndyoo.

Glosario

Abraham: Abraham kuvi ra-kachin Ndyoo tyi kuvi-ra sutu cha'nu ñayivi judío.

ángel: Ángel kuvi minuu cha-tyaku cha-isava'a Ndyoo tyi kuu-chi musu-ra ta kundyaka-chi tu'un-ra nuu ñayivi. Ta kuvi tuu-chi tañi ku'va kaa ñayivi.

fariseo: Ñayivi fariseo kuvi nuu ityi ñayivi kuu nuu veñu'u judío kivi ichindyachika Jesús nuu ñu'u ñayiví, ta ñayivi saduceo kuvi inka ityi-chi. Ta kua'a-ka ñayivi fariseo cha-kuvi ñayivi saduceo ta siin ku'va chinu iñi-chi chii Ndyoo. Ta ñi'i iyo iñi ñayivi fariseo sa'a-chi cha-ka'an ley Ndyoo cha-ityaa Moisés, ta kua'a-ka cha-ichindyakuu maa-chi.

Israel: Israel kuvi sivi inaty'i Ndyoo chii Jacob, se'e Abraham. Ta suu-chi kuvi tuku sivi ñuu tata uchi uvi ta'an se'e-ra.

judío: Ñayivi judío kuvi tata Abraham ta ñi'i iyo iñi-chi chi'in ley Ndyoo cha-ityaa Moisés.

kivi sauru: Kivi sauru kuvi kivi nuu indi'i vitya kuenda ñayivi judío. Ta kivi yukuan kuvi kivi ii, kivi ndyitatu-chi ta ña-satyíñu-chi ta saka'nu-chi chii Ndyoo.

cue'e tya'yu ñii: Cue'e tya'yu ñii ka'an ñayivi uu ta'an nuu cue'e cha-ta'an ñii-yo ta yatyi tiin-chi chii inka ñayivi. Ta ka'an nuu ley Ndyoo tyi ñayivi iyo cue'e yukuan ña-ii-chi nuu Ndyoo ta ña-tuu ta'vi kuyatyin-chi chi'in ñayivi ta ñi-ku'un-chi veñu'u ka'nu ñuu Jerusalén ta saka'nu-chi chii Ndyoo.

Moisés: Moisés kuvi ra-kuu nuu nuu ñayivi Israel kivi iketa-chi ñuu Egipto ta kua'an-chi nuu ndyaa ñu'u ika'an Ndyoo tyi kuaku'va-ra chii-chi. Ta maa-ra ityaa u'un ta'an tutu cha'nu Ndyoo ta nañi-chi tutu ley Ndyoo.

ñu'ma vixi: Ñu'ma vixi kuvi cha-cha'mi ñayivi nuu saka'nu-chi chii Ndyoo ta cha'a-chi xiko vixi.

saduceo: Ñayivi saduceo kuvi nuu ityi ñayivi kuu nuu veñu'u ñayivi judío kivi ichindyachika Jesús nuu ñu'u ñayiví, ta ñayivi fariseo kuvi inka ityi-chi. Ta ñayivi saduceo tyi ña-chinu iñi-chi tyi kuanatyaku ñayivi ichi'li, ta ñi-ña-chinu iñi-chi tyi iyo ángel ta tatyí kui'na. Ta ñi'i-ka chinu iñi-chi tutu ityaa Moisés cha-kuvi tandi'i-ka tutu ityaa ñayivi inaka'an tu'un ka'an Ndyoo.

veñu'u sinagoga: Veñu'u sinagoga kuvi ve'e nuu nataka ñayivi judío tyi saka'nu-chi chii Ndyoo, ta saku'a-a-chi tutu ley Ndyoo ta tutu ityaa ra-naka'an tu'un ka'an Ndyoo.

Nuu Ichikanuu Jesús Nuu Ñu'u Ñayívi

I'ya kuvi nuu yuku chika iní ñayívi tyi watu-ñi nuu isama ku'va kaa nuu Jesús kuvi (Lc. 9:28-36)

Monte Hermón ▲

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi nda'vi ñayívi ñuu (Lc. 10:13-16)

I'ya kuvi nuu isandukua'a Jesús cha-kachi ya'a-ka u'un mii ñayívi (Lc. 9:10-17), ta nuu ika'an Pedro tyi Cristo kuvi Jesús (Lc. 9:18-20)

I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús ra-ña-kuvi kaka (Lc. 5:17-26), ta nuu va'a loko chinu iní ra-ndyakaña'a iin syendu hndaru chii Jesús (Lc. 7:1-10)

Corazín ● Capernaúm ● Betsaida ●

I'ya kuvi ñuu nuu icha'nu Jesús (Lc. 2:39-40)

I'ya kuvi nuu isakutaxin Jesús tatyí ta ndutyañu'u (Lc. 8:22-25)

I'ya kuvi nuu isanatyaku Jesús se'e nuu ña'a nda'vi chí'i yíi (Lc. 7:11-17)

Nazaret ● Monte Tabor ▲ Nain ● Gadara ●

I'ya kuvi nuu yuku chika iní ñayívi tyi watu-ñi nuu isama ku'va kaa nuu Jesús kuvi (Lc. 9:28-36)

I'ya kuvi nuu itava Jesús tatyí kui'na ra-geraseno (Lc. 8:26-39)

I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús chii uchi ta'an ra-ta'an kue'e tya'yu ñii (Lc. 17:11-19)

Mar Mediterráneo

I'ya kuvi nuu ndyaa veñu'u ka'nu ñayívi judío, ta nuu ichaa Jesús ta ichikoso-ra vuru ta saka'nu ñayívi chii-ra (Lc. 19:28-40)

I'ya kuvi nuu icha'an Jesús ve'e Zaqueo (Lc. 19:1-10)

I'ya kuvi nuu ituu Jesús nuu ra-kuvi ndocha'a-ra ityi ñuu Emaús (Lc. 24:13-35)

Emaús ● Jerusalén ● Betania ● Belén ●

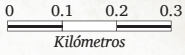
I'ya kuvi nuu ikaku Jesús (Lc. 2:1-7)

I'ya kuvi nuu ndyaa ve'e Lázaro, Marta ta María (Lc. 10:38-42)

Jericó ●

Mar Muerto

Río Jordán

Ñuu Jerusalén Kivi Ichikanuu Jesús Nuu Ñu'u Ñayíví

- I'ya kivi nuu ichasikutya-chi yu'u ñuu Jerusalén kivi ichindyachika Jesús nuu ñu'u ñayíví.
- I'ya kivi ichasikutya rey Agripa I yu'u ñuu Jerusalén.
- I'ya kivi nuu ndasikutya yu'u ñuu Jerusalén vitin.

